

İQTİSADI ARAŞDIRMALAR

№ 7

«İqtisadi araşdırmalar» jurnalı, (İAJ) 2017-ci ildə Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən 4124 qeydiyyat nömrəsi ilə dövlət reyestrinə alınmış beynəlxalq elmi jurnaldı.

«İqtisadi araşdırmalar» jurnalı, mərkəzi Fransanın Paris şəhərində yerləşən dövrü nəşrlər üçün nəzərdə tutulan Beynəlxalq Standart Seriya Nömrəsi (International Standard Serial Number) təşkilatından qeydiyyatdan keçmişdir (ISSN 2522-9451).

**"Elm və təhsil"
Bakı – 2024**

REDAKSİYA HEYƏTİ: akademik İsa Həbibbəyli, AMEA-nın müxbir üzvü Əli Nuriyev, iqtisad elmləri doktoru, professor Rasim Nəbiyev, iqtisad elmləri doktoru, professor İsa Alıyev, iqtisad elmləri doktoru, professor Yaşar Kəlbəliyev, iqtisad elmləri doktoru, professor Tərbiz Əliyev, iqtisad elmləri doktoru, professor Yadulla Həsənli, iqtisad elmləri doktoru, professor İbad Abbasov, iqtisad elmləri doktoru, professor Vilayət Vəliyev, professor İsmayıl Tatlıoğlu (Türkiyə),

Buraxılışa məsul: Bilman Allahverdiyev
İqtisadi araşdırmalar. Bakı, 2024, № 7

ISSN 2522-9451

© "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2024

www.iaj.az
www.iqtisadiarasdirmalar.com

NAILA GASIMOVA
AZERBAIJAN STATE OIL AND INDUSTRY UNIVERSITY
nailya.gasimova@gmail.com

SIZE STRUCTURE OF BUSINESS ORGANISATIONS

SUMMARY

Size is one of the most relevant ways in which businesses differ from one another. Regardless of your job, knowing the different business sizes and in which category your hiring organization belongs can prove to be a professional advantage. Being familiar with the most common business sizes and their main characteristics is an important piece of information. In this article, we discuss what the different classifications are for business sizes and describe each one's main characteristics. This article highlights questions about the concept of an organizational structure, as well as gives the main characteristics of this concept. Organizational size refers to the scale or magnitude of an organization, typically measured by the number of employees, revenue, market reach, or other relevant metrics. It represents the scope and scale of operations within the organization. Size of an organization can be a useful tool to consider when planning a project. It can provide insight into the amount of resources, personnel, and budget needed to complete the project. It can also help to determine the amount of time needed to reach a decision and the amount of risk associated with the project. The size and scope of an organization depend on various factors such as its purpose, management structure, operational methods, funding sources, services offered etc. These parameters can define how small or big the organization is. An organization's size can be beneficial as it can provide access to more resources, personnel, and funding. Additionally, larger organizations tend to have more established processes and procedures in place, which can lead to more efficient decision-making.

Keywords: management structure, planning, product lines, acquisition, horizontal and vertical merger

Companies are often classified into different categories based on the number of employees they have. These categories can vary depending on the specific definitions used, but here is a commonly used classification based on the number of employees: a) Micro-enterprise: Usually defined as a company with 1 to 9 employees. These are typically small businesses or startups with a very limited workforce. Low morale can be both more destructive and easier to shift in organizations of this size. b) Small enterprise: Generally refers to a company with 10 to 49 employees. Small enterprises are often characterized by a close-knit team and a relatively small operational scale. c) Medium-sized enterprise: Typically considered as a company with 50 to 249

employees. Medium-sized enterprises are larger than small enterprises but are still smaller in scale compared to large corporations.d) Large enterprise: Generally denotes a company with 250 or more employees. Large enterprises often have significant resources, broader market reach, and more complex organizational structures. Different organizations and institutions may use slightly different ranges or criteria to classify company size based on employees.

Characteristics of small businesses Some of the main characteristics of small businesses are:

- They can be further categorized. A company with fewer than 100 employees is generally considered a small-sized business, while one with between 100 and 1,500 employees is a medium-sized business. Each industry has slightly different standards regarding what small and medium-sized businesses are, with some government institutions using these standards as part of their loan-granting process.

- They usually have limited IT staff. Most small businesses only have one employee who handles all IT-related tasks, with the maximum number of employees in IT-related positions typically being a few at most. Given the lack of need for complex operations, the IT staff usually has limited skills, with many employees learning on the job.

- They're usually limited geographically. Small businesses usually only have one location. However, due to outsourcing and remote work, some employees may work remotely from other geographical locations.

- They usually serve a limited geographical area. Small businesses usually have to limit their operations to a relatively small geographical area due to the logistical difficulties of expanding. Companies that want to expand into new areas usually have to hire new employees, which usually pushes them into a new size classification.

- They tend to choose technology based on price and accessibility. When investing in new technology to help their operations, small businesses usually have price and ease of use as their main two criteria, due to limited capital and lack of employee experience, respectively. Also, they tend to prefer renting or using pay-as-you-go subscription services instead of buying equipment and software.

- They're organized as sole proprietorships, partnerships or LLCs. Most small businesses choose forms of organization that allow their owners to exercise full control. Depending on the ownership structure, they're usually sole proprietorships, partnerships or limited liability companies.

- They have one decision-maker. Small businesses typically have one main executive who makes the majority of important business decisions. They don't usually delegate decisions, as small business owners tend to have a distinct vision of how their company needs to be run.

- They employ relatively few specialists. Most small businesses don't hire functional specialists to handle specific tasks, mostly due to budget limitations. The most highly skilled person in the company is usually the owner, and specialized tasks, such as accounting and legal issues, are usually outsourced.

Characteristics of mid-market enterprises Some of the main characteristics of a mid-market enterprise are:

- There are more specialized roles. Once a company evolves from being a small business to a mid-market enterprise, the number and complexity of actions and decisions increases, which prompts the need for specialized roles.

- The entrepreneur delegates more. As opposed to small businesses, where owners tend to make the most important decisions, mid-market enterprise owners need management skills to delegate responsibilities to others.

- They're privately owned. Similar to small businesses, most mid-market enterprises are privately owned and managed by their original founders.

- They're likely to have multiple locations and remote employees. As a business expands, it often needs to expand and open new locations. It's also more likely to hire remote employees.

Characteristics of large enterprises Some of the main characteristics of large enterprises are:

- They're usually international. Although large enterprises are typically based in one country, they tend to operate in many other countries throughout the world. Depending on the exact nature of the business, it can be managed remotely from its headquarters or have branches in multiple geographical locations.

- They have highly specialized departments. Large organizations have distinct departments, such as human resources, finance, marketing, sales and research and development. They're independently managed by department managers and employ specialists in their fields.

- They're usually organized as corporations. Unlike small and mid-market enterprises, which are usually directly owned by a person or group of people, large organizations are usually organized as corporations to separate their tax burden from their owners.

- Their owners don't usually run them directly. Corporate owners don't usually manage their companies. Instead, they appoint a board of directors by vote and task them with making all business decisions.

- They tend to appeal to a wider range of consumers. While smaller companies can generate a profit by focusing on a single product or service, a small geographical area of a specific customer type, large organizations usually appeal to a wide range of consumers and constantly look for ways to sell their goods and services to new markets.*

The growth of the firm Growth is a natural process for many firms that start small, capture a segment of the market and then continue to expand either by producing more of the same goods or by extending their product lines. The growth of the firm can occur either internally or externally. The firm may grow by purchasing the assets of another firm i.e., growth by acquisitions or by agreeing to join with that other firm under single ownership i.e., growth by merger. In everyday language "Acquisition" tends to be used when a larger firm absorbs a smaller firm and "Merger" tends to be used when the combination is portrayed to be between equals.

Internal growth The advantage of internal growth over external growth is that the company grows within the existing structure of management; there are none of the problems of bringing together two different management systems. There might also be economies of scale from building a bigger plant that might not be available when companies merge and plant size

does not change. Set against these, internal growth has certain disadvantages and this is why most of the growth in the size of organizations has occurred through external growth.

External growth Growth by acquisition is called external growth and occurs through takeover or merger. A merger is the voluntary coming together of two companies with the agreement of the management of both companies, the result of which is the creation of a new legal identity. A takeover is where one company makes an offer to the shareholders of another. If the management of the threatened company resist it is called a hostile takeover, but if the price offered to shareholders is high enough they will accept. Takeover bids can be and have been successfully fought off by the management of the second firm. A holding company is a new company that is formed to acquire assets in other companies. The acquired companies retain their independent identities but are directed by the holding company.

A horizontal merger A horizontal merger is where a combination between firms at the same stage in a production process takes place; for example, between two car manufacturers. The vast majority of mergers that take place are of this type and many of our largest companies have been formed through horizontal merger. Examples include mergers between banks and building societies. The motives for this type of merger are: To benefit from economies of scale. Horizontal mergers allow the merged firms a greater level of specialization and the benefits of other economies of scale. Greater market share. When firms come together there will be a reduction in competition in the market and the resulting firm will have a much larger share of the market. Rationalization of output. If the level of demand for a good is shrinking, merger between the producers could be necessary in order to rationalize output. Reaction to competitors. In markets where mergers are taking place, companies may feel that they have to do the same in order to maintain their market position.

A vertical merger A vertical merger involves firms at different stages of the same production process. It is vertical since it runs along the production process from extraction of raw materials to distribution. An example would be a merger between a car manufacturer and a metal-pressing company. Vertical integration can take place 'backwards' towards the beginning of the production process or 'forwards' towards the end of it and it can occur for several reasons: 1. In the case of backwards integration, to control the supplies of raw materials with respect to their quantity and quality. This brings greater security to the acquiring firm. 2. To restrict supplies of the raw materials to competitors. 3. In the case of forwards integration, to control the quality of the outlets for the finished product. Manufacturers finance the majority of advertising and they might well feel that a forwards merger would enable them to ensure that the good was being sold in the most appropriate setting. 4. In both cases, economies of scale are possible if different parts of the production process are brought together. 5. Again, vertical mergers can be carried out as a reaction to the activities of competitors.

A conglomerate merger A conglomerate merger is neither vertical nor horizontal but involves a merger between firms involved in producing different goods. The main motivation for this type of merger is diversification. It reduces the risk involved in producing for only one market

and allows the firm to spread risk further. It can also provide the firm with another option if the original market declines in size. As far as the economy is concerned, the main gains of mergers are in increased efficiency resulting from economies of scale and also the increased scope for research and development. A common view is that merger and takeover activity serves the purpose of rationalizing business. The weak businesses go and the strong survive. Even when a takeover is carried out for the purpose of asset stripping this will be the case. When a company is going to be launched, the majority owner(s) and stakeholder(s) will need to plan how the organization will be structured. They can choose how they want to operate and which structure to use based on the goals of the business and the employees they wish to have.

REFERENCES

1. Chemseddine, A., & Moritz, T. (1999). Nanostructuring titania: control over nanocrystal structure, size, shape, and organization. *European journal of inorganic chemistry*, 1999(2), 235-245.
2. MacDonald, J. M., Korb, P., & Hoppe, R. A. (2013). Farm size and the organization of US crop farming (No. 1477-2017-3987).
3. Marshall W. Meyer. Size and the Structure of Organizations: A Causal Analysis. *American Sociological Review*, Vol. 37, No. 4 (Aug., 1972), pp. 434-440 (7 pages) Published By: American Sociological Association
4. Organizational Size: A Key Element In The Development Of Private Enterprises, John Demetrios Theodore, Ph.D., D.B.A., CMC, Warner University, USA
5. Paola Baccin, Elisabetta Pavan, Developing Intercultural Awareness. *Intercultural issues in the era of globalization*, Warszawa, 2014, pp. 8-22.
6. Robins, S. & Coulter, M. (2005). *Management*. (8th ed). Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.
7. Hodge, B.J. A., William, & Gales, Lawrence. (2013). *Organization theory: A strategic approach*. (6th ed.). Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.

N. Qasimova

BİZNES TƏŞKİLATLARININ ÖLÇÜSÜ STRUKTURU XÜLASƏ

Ölçü bizneslərin bir-birindən fərqləndiyi ən uyğun yollardan biridir. İşinizdən asılı olmayaraq, müxtəlif biznes ölçülərini və işə götürmə təşkilatınızın hansı kateqoriyaya aid olduğunu bilmək peşəkar bir üstünlük ola bilər. Ən ümumi biznes ölçüləri və onların əsas xüsusiyyətləri ilə tanış olmaq vacib bir məlumatdır. Bu yazıda biz biznes ölçüləri üçün müxtəlif təsnifatların nə olduğunu müzakirə edirik və hər birinin əsas xüsusiyyətlərini təsvir edirik. Bu məqalədə təşkilati struktur anlayışı ilə bağlı suallar işıqlandırılır, həmçinin bu konsepsiyanın əsas xüsusiyyətləri verilir. Təşkilati ölçü təşkilatın miqyasına və ya miqyasına aiddir, adətən işçilərin sayı, gəlir, bazara çıxış və ya digər müvafiq göstəricilərlə ölçülür. O, təşkilat daxilindəki əməliyyatların həcmi və miqyasını təmsil edir. Bir təşkilatın ölçüsü layihəni planlaşdırarkən nəzərə alınacaq faydalı bir vasitə ola bilər. O, layihəni başa

çatdırmaq üçün lazım olan resursların, kadrların və büdcənin miqdarı barədə məlumat verə bilər. O, həmçinin qərara gəlmək üçün lazım olan vaxtın miqdarını və layihə ilə bağlı riskin miqdarını müəyyən etməyə kömək edə bilər. Təşkilatın ölçüsü və əhatə dairəsi onun məqsədi, idarəetmə strukturu, əməliyyat metodları, maliyyə mənbələri, təklif olunan xidmətlər və s. kimi müxtəlif amillərdən asılıdır. Bu parametrlər təşkilatın nə qədər kiçik və ya böyük olduğunu müəyyən edə bilər. Təşkilatın ölçüsü faydalı ola bilər, çünki o, daha çox resurs, işçi heyəti və maliyyə vəsaitinə çıxışı təmin edə bilər. Bundan əlavə, daha böyük təşkilatlarda daha səmərəli qərarların qəbul edilməsinə səbəb ola biləcək daha çox qurulmuş proseslər və prosedurlar var.

Açar sözlər: idarəetmə strukturu, planlaşdırma, məhsul xətləri, alışı, üfüqi və şaquli birləşmə

Н. Гасымова

РАЗМЕРНАЯ СТРУКТУРА БИЗНЕС-ОРГАНИЗАЦИЙ РЕЗЮМЕ

Размер — один из наиболее важных факторов, по которым предприятия отличаются друг от друга. Независимо от вашей работы, знание различных размеров бизнеса и того, к какой категории принадлежит ваша организация по найму, может оказаться профессиональным преимуществом. Знание наиболее распространенных размеров бизнеса и их основных характеристик является важной информацией. В этой статье мы обсудим, какие существуют классификации размеров бизнеса, и опишем основные характеристики каждой из них. В данной статье также освещены вопросы о понятии организационной структуры и даны основные характеристики этого понятия. Размер организации может следует учитывать при планировании проекта. Он может дать представление об объеме ресурсов, персонала и бюджета, необходимых для завершения проекта, а также может помочь определить количество времени, необходимое для принятия решения, и величину риска, связанного с проектом. Размер и сфера деятельности организации зависят от различных факторов, таких как ее цель, структура управления, методы работы, источники финансирования, предлагаемые услуги и т. Д. Эти параметры могут определять, насколько мала или велика организация. Размер организации может быть необходим, поскольку он может обеспечить доступ к большему количеству ресурсов, персонала и финансирования. Кроме того, более крупные организации, как правило, имеют более устоявшиеся процессы и процедуры, что может привести к более эффективному принятию решений.

Ключевые слова: структура управления, планирование, производственные линии, поглощение, горизонтальное и вертикальное слияние.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 07.01.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 12.01.2024

Rəyçi: Samirə Akimova

İqtisad elmləri namizədiç dosent

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur

AYNURƏ ƏHMƏDOVA SUMQAYIT QIZI
Mingəçevir Turizm Kolleci
20 Yanvar küç, Mingəçevir, Azərbaycan
Mail:ahmadova_aynurr@mail.ru

MÜASİR DÖVRDƏ İQTİSADI ARTIMA TƏSİR EDƏN AMİLLƏR

Xülasə

İqtisadi artım iqtisadiyyatın ən vacib mövzularından biridir. İqtisadi artım zamanla əldə edilən məhsulun artmasıdır. İqtisadi artım və ya inkişafdan danışmaq üçün istehsalda artım olmalıdır. Əks halda iqtisadi durğunluq və ya tənəzzül olacaq. Üstəlik, bu artım davamlı olmalıdır. Son illərdə klassik istehsal amillərindən biri olan insan kapitalının əhəmiyyətinin artması, xüsusilə onun texnoloji əlaqəsi iqtisadi artım və inkişaf siyasətlərinin yenidən nəzərdən keçirilməsinə səbəb olmuşdur. Çünki iqtisadi inkişafı xalis fiziki kapitalla izah etmək mümkün deyil. İnsan kapitalı modeli tətbiqlərdə ölkələr arasında artım və gəlir fərqlərini izah etməkdə ən uğurlu model olmuşdur.

Hər bir inkişaf səviyyəsində olan ölkələr üçün iqtisadi artım vacibdir. Müxtəlif iqtisadi artım nəzəriyyələrinin texnoloji inkişafa və insan kapitalına fərqli əhəmiyyət verdiyi görünür. İqtisadi inkişafın determinantı kimi texnoloji inkişafın və insan kapitalının iqtisadi dəyişənlərdən təsirlənmədiyini, lakin uzunmüddətli perspektivdə iqtisadi artımın əsas determinantı olduğunu iddia edən modellər ekzogen iqtisadi artım modelləri adlanır. Bu modellər texnoloji inkişafın uzunmüddətli perspektivdə iqtisadi artımın əsas mənbəyi olduğunu iddia etsələr də, texnoloji inkişafın mənbəyini izah edə bilmirlər. Bu çatışmazlıq endogen böyümə nəzəriyyələri ilə aradan qaldırılmağa çalışılmışdır. Endogen artım nəzəriyyələri texnoloji inkişafı təsərrüfat vahidlərinin qərarlarından təsirlənən dəyişən kimi nəzərə alaraq daxililəşdirmişdir.

Açar sözlər: iqtisadi, gəlir, kapital, investisiya, bazar iqtisadiyyatı

İqtisadi artım iqtisadiyyatın ən vacib mövzularından biridir. İqtisadiyyat insan cəmiyyətində və ya ölkədə istehsal, istehlak və bölgü ilə bağlı hadisələri öyrənən elm sahəsi kimi müəyyən edilir. Başqa sözlə, iqtisadiyyat qıtlıq və qıtlıq elmidir; Başqa sözlə desək, insanların istək və istəklərinin sonsuz, lakin ehtiyaclarını ödəmək üçün resursların məhdud olması faktı olmadan iqtisadiyyat elmini təsəvvür etmək mümkün olmadığı deyilir.

H.Qossen iqtisadiyyatı “ən az səylə insana və cəmiyyətə ən çox məmnuniyyət necə veriləcəyini göstərən metodlar nəzəriyyəsi” kimi tərif etmişdir.

İqtisadi artım o zaman baş verir ki, ölkədə istehsal olunan mal və xidmətlərin miqdarı zamanla artsın. Bu, həmin ölkədə yaşayan insanların həyat səviyyəsini davamlı olaraq yüksəltməyin yeganə yoludur. Bu səbəbdən bütün ölkələrin əsas makroiqtisadi məqsədlərindən biri sürətli iqtisadi artıma nail olmaqdır.

İqtisadi artım həm də milli gəlir səviyyəsinin və ya bir nəfərə düşən milli gəlirin artmasına aiddir və cəmiyyətin rifahının yüksəlməsinin ən mühüm göstəricisidir. İqtisadçılar üçün həmişə vacib məsələ olub. Adam Smitdən bu yana böyümənin əsas determinantları araşdırılaraq müəyyən edilməyə çalışılmış, böyüməni təmin etmək üçün nələr edilməli olduğu vurğulanmış, hansı siyasətlərə əməl olunması lazım olduğuna dair müxtəlif fikirlər irəli sürülmüşdür. İqtisadi artımla bağlı ilk modellər 1930-cu illərdə irəli sürülüb, lakin bu, xüsusilə 1980-ci illərin ortalarından etibarən nəzəri və empirik cəhətdən ən çox araşdırılan mövzuya çevrilib. Cəmiyyətin rifahı üçün vacib olan iqtisadi artımda diqqət yetirilməli olan əsas məqam sadəcə olaraq adambaşına düşən istehsalın və istehsalın artmasıdır. İqtisadi artım və ya böyümənin baş verməsi üçün bəzi resurslar birlikdə işləməlidir. artım; Bədən və həcm baxımından ehtiyat, axın və dəyişənlərdəki artımlara aiddir. Bu artımlar baş verərkən, insan və fiziki kapitalın yığılması və texnoloji inkişaf iqtisadi artımın mənbəyini təşkil edir. Artımın baş verməsi üçün bu üç mənbə birlikdə işləməlidir.[1,s 12]

İqtisadi artım eyni zamanda ən yüksək səmərəliliyi təmin etmək üçün istehsal amillərinin bir araya gətirilməsini nəzərdə tutan tarazlıq problemi ilə də məşğul olur. İqtisadi artımın mühüm mənbələrindən biri olan işçi qüvvəsinin artım tempi ümumiyyətlə əhalinin artım tempi ilə məhdudlaşır. Artımın digər mühüm mənbəyi insan kapitalıdır (Təhsil). Bir qayda olaraq, təhsilə ən çox sərmayə qoyan ölkələr ən zəngin və adambaşına düşən gəlir artımı ən yüksək olan ölkələrdir. Digər müəyyənedici amil əhalinin artımıdır. Bu gün biliyin iqtisadi amil kimi qıt resurs kimi əhəmiyyətinin artması ilə paralel olaraq ölkə əhalisinin təhsil və səhiyyə baxımından rifahı, onun insan kapitalı iqtisadi artımın ən mühüm amili hesab olunur.

İqtisadiyyatların uzunmüddətli qiymətləndirilməsində şübhəsiz ki, iqtisadi artım yeganə meyar ola bilməz. Məsələn, artımla yanaşı, gəlirlərin bölüşdürülməsi və gözlənilən ömür uzunluğu, təhsil və sağlamlıq kimi ölçüləri özündə ehtiva edən insan inkişafını da nəzərə almaq lazımdır. Ekoloji şəraiti kifayət qədər nəzərə almayan iqtisadi artım yanaşması ilə bağlı şübhələr var. Artım sürəti yüksək olan ölkələrdə əmanət nisbəti və əmanət nisbətindən asılı olaraq investisiya nisbəti artım tempinə paralel olaraq yüksək olur. Ölkədə müvafiq iqtisadi rejimin seçilməsi və tətbiqi xüsusilə inki-

şaf etməkdə olan və yeni sənayeləşmiş ölkələrdə artım tempinin müəyyən edilməsində çox mühüm rol oynayır.

Artım ədədi bir hadisədir. Artım təhlilləri kəmiyyət xüsusiyyətini göstərir. Eyni zamanda, uzunmüddətli perspektivdə nəzərdən keçirilir, çünki qısa müddətdə səhv şərtlər ola bilər[2,s34]. Ölkələr iqtisadi artım hədəfləri ilə istehlak modellərini dəyişir, urbanizasiya hərəkətlərini və sosial dəyişiklikləri sürətləndirir.

Ölkələrin iqtisadi, sosial və siyasi strukturlarında müəyyən fərqlər olduğu üçün iqtisadi artımı vahid meyar əsasında qurmaq çox çətinidir. Bu tədbirlərdən ən çox istifadə ediləni adambaşına milli gəlir göstəricisidir. Onu adambaşına düşən müxtəlif əmtəə və xidmət vahidləri ilə də ifadə etmək olar. İqtisadi artıma səhiyyə və təhsil səviyyəsinin yüksəlməsi, gəlirlərin artması, texnoloji inkişaf, məhsuldarlığın artması, təbii ehtiyatların mövcudluğu və bir çox digər amillər daxildir. Bu amilləri özündə ehtiva edən iqtisadi həyatın getdikcə mürəkkəbləşən strukturu çərçivəsində son illərdə iqtisadi artım göstəricilərinin müəyyən edilməsi və ölçülməsi inkişaf iqtisadçılarının diqqətini cəlb etmişdir.

Ölkədə, xüsusilə inkişaf etməkdə olan və yeni sənayeləşmiş ölkələrdə artım tempinin müəyyən edilməsində ən mühüm rolu müvafiq iqtisadi rejimin seçilməsi və həyata keçirilməsi oynayır. Burada əsas məqamlar bunlardır:

1. Özəl sahibkarlıqla yanaşı, özəl xarici kapital axınının stimullaşdırılması vacibdir. Xarici kapital axınını təşviq edən ölkələr daha yüksək artım templərinə nail olublar. Beynəlxalq maliyyə fondlarının hərəkətinin liberallaşdırılması da böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir.

2. İxrac və ixrac sənayesinin təşviqi üçün xaricdən açıq inkişaf strategiyasına əməl edilməlidir.

3. Vacibdir ki, məzənnənin formalaşması azad valyuta bazarına buraxılsın.

4. Bölgələr arasında inkişaf fərqlərini azaltmaq və balanslı təmin etmək

5. İnkişafa önəm verilməlidir.

6. Açıq iqtisadiyyat nəticəsində giriş və investisiya mallarının idxalının artması ixracın artması ilə balanslaşdırılmalıdır. İqtisadiyyatın valyuta darboğazı və xarici ödənişlər böhranı ilə üzləşmədən davamlı yüksək tempə böyüməsi təmin edilməlidir.

7. İnkişafın ilkin mərhələsində kənd təsərrüfatına diqqət yetirilməlidir. Kənd təsərrüfatının sürətli inkişafı sənaye sahəsinin daha da sürətlə inkişafına səbəb olacaqdır.

8. Kapital qoyuluşlarını həvəsləndirmək üçün real faiz aşağı səviyyədə saxlanılmalı və/və ya real əmək haqqı sosial ədalət qayğıları üçün yüksək səviyyədə saxlanmalıdır.

9. Artımda dövlətin qiymətlərə və resursların bölgüsünə müdaxiləsinin intensivliyi, dövlət investisiyalarının çəkisi və özəl sahibkarlığın azad rəqabətə nə dərəcədə arxalanması, bazar qiymətləri və dünya qiymətləri mühüm rol oynayır.

10. Həm ümumi təhsil, həm də daha çox texniki bilik və innovasiyalar uzunmüddətli artımda həlledici rol oynayır. Xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün təhsil və texniki tərəqqi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

11. Təbii sərvətlərin, yəni mədənlərin, neftin, təbii qazın, dənizin, gölün, nəqliyyata yararlı çayın, turizm və kənd təsərrüfatı üçün əlverişli yerin və iqlimin mövcudluğu, xüsusilə inkişafın başlanğıcında artım sürətinə böyük təsir göstərə bilər.

12. Ölkənin iqtisadi hədəfləri diqqətlə müəyyən edilməli və bu məqsədlər bir-biri ilə uzlaşdırılmalıdır. Yüksək artım tempi bu məqsədlərdən yalnız biridir. Digər məqsəd şəxsi və regional gəlir fərqlərini və sosial təminatı azaltmaqdır; Digər məqsəd hərbi güc və müdafiə təhlükəsizliyi ola bilər.

Qlobal iqtisadiyyat əslində hər bir xalqın dünyagörüşünü formalaşdırır və qarşılıqlı asılılıq əlaqələrini gücləndirir. Qlobal iqtisadiyyatın aktorları olan transmilli şirkətlər, eləcə də Dünya Bankı və BVF kimi beynəlxalq təşkilatlar özlərini və ətraflarını xüsusi hüquq və maraqlarla bağlayırlar.[3,s 59]. Belə bir prosesdə dünya iqtisadiyyatı tamamilə dəyişir və qlobal iqtisadi nizam bəyan edir ki, ixrac və idxal hesabına varlığını davam etdirən dövlətlər yeni itkilərlə üzləşməlidirlər. Bu mənada qlobal iqtisadiyyat fiziki cəhətdən demək olar ki, bütün sahələrə hakim olan, ən əsası isə beynimizdə kök salan bir fəlsəfəyə çevrilmişdir.

Bu müzakirələr Marchall McLuhanın "Qlobal Kənd" və Wendell Willkie-nin "Bir Dünya" təriflərini populyarlaşdırdı. Dünya qlobal dövrə qədəm qoyur. Daha qlobal insanlar, daha çox paylaşılan ümumi dəyərlər və təcrübələr və qlobal dünya üçün çalışan təşkilatlar yeni əsrin sosial aktyorları olacaq. Bu prosesdə iqtisadi və sosial gözləntilər, maraqlar və öhdəliklər, dəyərlər və anlayışlar da sürətlə dəyişir.

Hər bir ölkənin iqtisadi inkişaf təcrübəsi siyasi mühit, dövlət strukturları və hökumət siyasəti ilə iç-içə olan tarixi prosesləri nümayiş etdirir. Dünyada bu və ya digər növ dövlət sistemində əsaslanmayan bazar iqtisadiyyatı olmadığına görə, siyasi sistemin və ya hökumətin xüsusiyyətlərindən və qərarlarından təsirlənmədən baş vermiş iqtisadi artım təcrübəsi yoxdur. Onların sosial institutlar və proseslərlə münasibəti ilə bağlı gündəmdə açıq-aşkar iqtisadi məsələlərin olub-olmamasından asılı olmayaraq, hökumətlərin

müəyyən dünya görüşünü əks etdirən idarəetmə üslubları cəmiyyətlərdəki iqtisadi artım proseslərinə mütləq müsbət və ya mənfi təsir göstərir.

Hökumətlərin aydın şüurlu iqtisadi artım siyasətlərindən danışıq biləcəyimiz dövrlər çox yaxındır. Müəyyən dərəcədə bu, 19-cu əsrin, daha çox 20-ci əsrin məsələsidir. Əvvəllər sənaye inqilabına öncülük edən (Avropa orta əsrlərindən yaranan iqtisadi inkişafın yaratdığı tarixi fonda baş vermiş) İngiltərə ilə müqayisədə geridə qalmış bəzi ölkələrdə (məsələn, Almaniya, Rusiya, Yaponiya kimi) özünü bürüzə verirdi. və Türkiyə.) II. İkinci Dünya Müharibəsindən və müstəmləkə imperiyalarının ləğvindən sonra bu, universal xarakter aldı və həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatları olan cəmiyyətlərin əsas siyasi məsələlərindən birinə çevrildi. 100 ölkədə 1 milyard insan ingilis dilində ana və ya ikinci dil kimi danışır. İngilis dili getdikcə mediada, kompüterlərdə və biznesdə qlobal dilə çevrilir ki, bu da ümumi mədəni dəyərlərin istehsalına yol açır.

Burada qeyd edək ki, qloballaşma prosesi baxımından mühüm keçid sahəsi “informasiya partlayışı” və ya “informasiya cəmiyyəti” təriflərindən asılı olaraq meydana çıxan elektron əsrin əhatə dairəsidir. Bu vəziyyət ənənəvi cəmiyyətlər üçün ciddi mədəni təhlükə yaradır.

İqtisadi artım ölkələrin inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bütün iqtisadiyyatlarda məhsul istehsal etmək və adambaşına düşən gəliri artırmaq üçün istehsal miqyasını inkişaf etdirmək üçün işçi qüvvəsi, insan kapitalı, təbii ehtiyatlar, fiziki kapital və s. Girişlər müxtəlif texnoloji məlumatlar çərçivəsində və nisbətlərdə bir araya gətirilir.

İqtisadi artım prosesində klassik istehsal amillərinin müasir iqtisadi hadisələri izah edə bilməməsi yeni axtarışlara səbəb olmuşdur. Əslində, endogen böyümə nəzəriyyələri bu ehtiyacdən yaranmışdır. İqtisadi inkişafın və inkişafın ən mühüm amili insanlardır. Təbii ki, işçi qüvvəsinin məhsuldarlığını və bilik bacarıqlarını artırmaq da çox lazımdır. İnsan ünsürünün kapital kimi qəbul edilməsinə ilk töhfəni A.Smit vermiş, sonralar Lukas, Romer, Barro və Şults kimi iqtisadçıların əsərləri ilə insan kapitalının iqtisadi artıma verdiyi töhfənin əhəmiyyətinə diqqət çəkmişlər.

İqtisadi artım fiziki, insani və sosial imkanların inkişafını tələb edir, bütün cəmiyyətin imkanlarından müəyyən səviyyədə istifadə etməklə əldə edilə bilən səviyyədir.

A. Smith dövlət sektorunda səhv idarəçilik və israfçılıq azaldıqca artımın artacağına inandığı halda, Harrod-Domar artım modeli artımı bıçaq ucu balans şərtləri ilə əlaqələndirdi və sabitləşdirici və böyüyən iqtisadiyyat kimi dövlətin iqtisadiyyata daimi müdaxiləsinə qapı açdı. güc. Neo-klassik böyümə modelində dövlət müdaxiləsindən geri çəkilməmiş inkişaf etmiş iqtisadiyyatların zamanla durğunlaşacağı bildirilir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Davidson, R, MacKinnon, Econometric Theory and Methods, Oxford University Press, 2004
2. Seemingly Unrelated Regression, May 2004
3. Mark, Skousen: Construction of Modern Economics
4. Romer, P.M.: “Endogenous Technological Change”, Journal of Political Economy, 98/5.

A. Ahmadova

Factors affecting economic growth in modern period

Summary

Economic growth is one of the most important topics in economics. Economic growth is an increase in output over time. To speak of economic growth or development, there must be an increase in production. Otherwise there will be economic stagnation or recession. Moreover, this growth should be sustainable. In recent years, the increasing importance of human capital, which is one of the classic factors of production, especially its technological connection, has led to a revision of economic growth and development policies. Because it is impossible to explain economic developments with pure physical capital. The human capital model has been the most successful in explaining differences in growth and income across countries in applications.

Economic growth is important for countries at every level of development. It is seen that various economic growth theories give different importance to technological development and human capital. Models that argue that technological development and human capital, as a determinant of economic growth, are not affected by economic variables, but are the main determinants of economic growth in the long term, are called exogenous economic growth models. Although these models argue that technological development is the main source of economic growth in the long run, they fail to explain the source of technological development. This deficiency has been tried to be eliminated with endogenous growth theories. Endogenous growth theories have internalized technological development by considering it as a variable affected by the decisions of economic units.

Key words: economic, income, capital, investment, market economy

Факторы, влияющие на экономический рост в наше время

Резюме

Экономический рост является одной из важнейших тем в экономике. Экономический рост – это увеличение выпуска продукции с течением времени. Чтобы говорить об экономическом росте или развитии, необходимо увеличение производства. В противном случае произойдет экономический застой или спад. Более того, этот рост должен быть устойчивым. Потому что невозможно объяснить экономическое развитие чистым физическим капиталом. Модель человеческого капитала оказалась наиболее успешной в объяснении различий в темпах роста и доходах в разных странах в своих приложениях.

Экономический рост важен для стран на любом уровне развития. Видно, что различные теории экономического роста придают разное значение технологическому развитию и человеческому капиталу. Модели, которые утверждают, что технологическое развитие и человеческий капитал как определяющие факторы экономического роста не зависят от экономических переменных, но являются основными определяющими факторами экономического роста в долгосрочной перспективе, называются экзогенными моделями экономического роста. Хотя эти модели утверждают, что технологическое развитие является основным источником экономического роста в долгосрочной перспективе, они не могут объяснить источник технологического развития. Этот недостаток пытались устранить с помощью теорий эндогенного роста. Теории эндогенного роста интернализировали технологическое развитие, рассматривая его как переменную, на которую влияют решения экономических единиц.

Ключевые слова: экономика, доход, капитал, инвестиции, рыночная экономика

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 07.01.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 25.01.2024

Rəyçi: Rəhimova Elmira Niyazi qızı

İqtisad elmləri namizədiç dosent

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur

ELGÜN NƏCƏFOV
Bakı Biznes Universiteti
elgunnecef1997@gmail.com

Ünvan: Həsən Bəy Zərdabi st 88a, Bakı Azerbaijan

PAŞA BANK ASC- DƏ AUDİTOR FƏALİYYƏTİNDƏ RİSKİN TƏHLİLİ VƏ ANALİTİK QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalədə, Paşa Bank ASC-də auditor fəaliyyəti ilə əlaqədar risk təhlili və analitik qiymətləndirmə istiqamətləri ətrafında müzakirələr aparılır. Auditorların maliyyə hesabatlarını auditləmə zamanı mövcud risklər və onların qiymətləndirilməsi, audit riskinin təşkilatın maliyyə və əməliyyatları üzrə üç əsas hissəsini əhatə edir: xalis risk, daxili nəzarət sistemi ilə bağlı risk və səhvlərin aşkar edilməməsi riski.

Auditin keyfiyyətini yüksəltmək üçün auditorlar analitik prosedurlardan istifadə edir və bu prosedurların həqiqiyyəti, obyektivliyi, təşkilatın xüsusiyyətləri, informasiya keyfiyyəti və müqayisəliliyi nəzərə alınmalıdır. Məqalə, daxili audit proseslərinin təkmilləşdirilməsi, risk əməliyyatları idarəsi, əməliyyat proseslərinin qiymətləndirilməsi, texnologiya istifadəsi, hesabatçılıq və nüfuz analizi kimi auditor fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərinə diqqət çəkir.

Ən nəzərə çarpıcı olan nöqtələrdən biri də auditorların müstəqil audit şirkətləri ilə əməkdaşlıq edərək obyektivlik və müstəqilliyini təmin etməsi və beynəlxalq auditor təcrübəsində analitik prosedurların geniş istifadəsinin vurğulanmasıdır. Bu istiqamətlər auditorlar üçün effektiv risk idarəetmə və təhlil prosesini təmin edir.

Açar sözlər: audit, banklar, analitik prosedurlar, risklər

Maliyyə hesabatlarının auditi zamanı auditor tərəfindən bütün əhəmiyyətli səhvlərin aşkar olunması mümkün deyil. Bununla əlaqədar audit riskinin mövcudluğu labüddür. Audit riski sifarişçi bankda audit başa çatdıqdan sonra auditor tərəfindən maliyyə hesabatlarının auditi nəticəsində aşkar edilən əhəmiyyətli səhvləri (xətalrı) öz üzərinə götürərək müsbət auditor rəyinin verilməsidir. Səhvlərin aşkar edilməməsi riskindən bəhs edərkən qeyd etmək lazımdır ki, bununla əlaqədar təsərrüfat əməliyyatlarının xüsusiyyəti, onların standart olması, tezliyi, mürəkkəbliyi mühüm əhəmiyyət kəsb edir, seçmə problemi isə fəaliyyətin müstəqil sahəsi hesab olunur. Audit yanaşması-

nın mərkəzində duran və hər bir sahədə audit riskinin qəbul edilə bilən məqbul səviyyəsini qorumaq üçün lazımi minimum səylərin planlaşdırılmasında əsas olan risklərin qiymətləndirilməsi prosesi audit üçün əhəmiyyətli səhvlərin yaranma ehtimalına qarşı tədbirləri planlaşdırmağa və müştərinin konkret vəziyyəti ilə birbaşa bağlı olan audit prosedurlarını seçməyə imkan verir.

Audit nəzarətinin planlaşdırılması mühasibat (maliyyə) hesabatlarının, keyfiyyətinin, təsərrüfat-maliyyə əməliyyatlarının qanuniliyinin və dürüslüyü üçün və onların mühasibat uçotu hesablarında əks etdirilməsinin dürlüslüyü üçün auditi üçün aparılır (4. Sh 54).

Toplanmış audit sübutlarının əsaslı olmasına dair qiymətləndirilən aparmaq və sənədlərə, sorğu cavablarına, rəhbərlikdən və bankın idarə edilməsinə cavabdeh olan səlahiyyətli şəxslərdən əldə olunmuş digər məlumatlara zidd və ya onların düzgünlüyünə şübhə yaradan dəlillər müşahidə olunduqda onlara qarşı tədbirli davranmaq tələb edilir.

Auditor riskindən bəhs edərkən həmin riskin üç tərkib hissəsini ələqələndirmək lazımdır: xalis risk, daxili nəzarət sistemi ilə bağlı risk və səhvlərin aşkar edilməməsi riski. Mahiyyət etibarilə xalis auditor riski yalnız birbaşa seçim məsələsi ilə bağlı olan səhvlərin aşkar olunmaması riski ilə əlaqəli deyil. Təsərrüfat fəaliyyəti riski müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin xüsusiyyətini qiymətləndirilməsindən irəli gəlir. Bu da xalis metodoloji xarakterli problemdir. O, əsasən müəssisənin maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə, müəssisənin maliyyə sabitliyi ehtiyatları ilə bağlı kompleks iqtisadi təhlilin nəticələrinə əsaslanır, daha doğrusu, bu, xalis maliyyə təhlili çərçivəsindən çıxan, daha çox idarəetmə təhlili və ya istehsal təhlili ilə, resursların təhlili ilə bağlı problemlərdən hesab olunur. Bu məsələ auditor yoxlamasının ilkin mərhələsində həll olunmalıdır. Bundan savayı, əgər söhbət daxili nəzarət sistemindən gedirsə, onun qiymətləndirilməsinə düzgün yanaşma-onun qiymətləndirilməsinin əsas metodikası – konkret audit firması tərəfindən aparılan auditin obyektinə ola bilər və auditor yoxlanılan təsərrüfat subyektində daxili nəzarət sisteminin düzgün qurulmasına köməklik göstərə bilər.

"Auditin planlaşdırılması" (ASIÜS 036/ 049-99) standartının tələbinə görə auditorun işi yaxşı planlaşdırılmalı, hər şeydən əvvəl yoxlamanın aparılması üzrə plan hazırlanmalıdır. Plan tərtib olunarkən audit riskinin dərəcəsinə fikir verilməlidir. Bu məqsədlə müəssisənin istehsal fəaliyyətinin nəticələrinin qabaqcadan təhlili aparılır. Belə təhlil auditin düzgünlüyünə istiqamətini işləyib hazırlamağa imkan verir.(4. Sh 25)

Risqlərin yaranması səbəblərinə tənzimləmə və əməliyyat mühitində, məlumat sistemlərində əhəmiyyətli və sürətli dəyişikliklər (nəticədə, daxili nəzarətlə bağlı riski dəyişə bilər), əməliyyatların əhəmiyyətli və sürətli şəkildə inkişafı (bu, nəzarət vasitələrini gərginləşdirir və onlarda riskin zəifləmə-

sini artırma bilər), yeni texnologiyaların istehsal prosesində və ya məlumat sisteminə inkorporasiyası (bu, daxili nəzarətlə əlaqədar riski dəyişə bilər), korporativ formalaşma (heyətin ixtisara salınması, nəzarət etmədə və vəzifələrin bölünməsində dəyişikliklərlə müşahidə edilə bilər və bu da daxili nəzarətlə bağlı riski dəyişdirə bilər), xarici əməliyyatların genişlənməsi, yeni mühasibat uçotu prinsiplərinin qəbulu və ya mühasibat uçotu prinsiplərinin dəyişdirilməsi (məliyyə hesabatlarının hazırlanmasında risklərə təsir edə bilər) aid etmək olar. Əgər nəzərə alsaq ki, bu və ya digər layihə yüksək dərəcədə risklə bağlıdır, onda müəssisə rəhbərliyinin onun dərəcəsinin aşağı salınması imkanlarının axtarılmasında maraqlı olmaları başa düşüləndir.

Auditor sübutlarını əldə etmək məqsədi ilə analitik prosedurlardan istifadə zamanı aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

–analitik prosedurların həqiqiliyi və əldə edilmiş nəticələrin obyektivlik dərəcəsi;

–yoxlanılan təşkilatın biznesinin xüsusiyyətləri;

–bütün növ informasiyalara giriş imkanları;

–həmin informasiyaların keyfiyyəti və müqayisəliliyi

Analitik prosedurları tətbiq etmədən auditin səmərəliliyini yüksəltmək mümkün deyil, çünki həmin prosedurlar tək-cə işlərin əməktutumunu azaltmır, eyni zamanda, müştərinin biznesini, onun xüsusiyyətlərini və qanunauyğunluqlarını dərinlən başa düşməklə auditor fəaliyyətinin intellektual səviyyəsini yüksəldir. Bütün bunlar auditin keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədi ilə iqtisadi təhlilin metodikalarının təkmilləşdirilməsini tələb edir.

1. **Daxili Audit Prosesləri:*** Bankın daxilində auditorların effektiv işləməsini təmin etmək üçün daxili audit proseslərini təkmilləşdirmək və müstəqil təhlillər təşkil etmək.

2. ***Risk Əməliyyatları İdarəsi:*** Risk əməliyyatları idarəsi vasitəsilə, potensial riskləri təhlil etmək və idarə etmək, auditorların risklərə hazır olmağını təmin etmək.

3. ***Əməliyyat Proseslərinin Qiymətləndirilməsi:*** Bankın auditorları əməliyyat proseslərini dəqiq qiymətləndirmək üçün analitik alətlər və təcürübəyə əsaslanan metodologiyalar istifadə etməlidir.

4. ***Texnologiya İstifadəsi:*** İnformasiya texnologiyalarının auditor fəaliyyətinə daxil edilməsi və avtomatlaşdırılması vasitəsilə riskləri daha sürətli və effektiv şəkildə qiymətləndirmək.

5. ***Hesabatçılıq və Nüfuz Analizi:*** Finansal hesabatların və nüfuz analizi vasitəsilə potensial riskləri müəyyənləşdirmək və qiymətləndirmək.

6. ***Müstəqil Audit Şirkətləri ilə Əməkdaşlıq:*** Müstəqil audit şirkətləri ilə əməkdaşlıq edərək auditorların obyektivliyini və müstəqilliyini təmin etmək.

Bu istiqamətlər, auditor fəaliyyəti əsasında risklərin daha effektiv bir şəkildə idarə edilməsini və təhlil edilməsini təmin edə bilər.

Beynəlxalq auditor təcrübəsində analitik prosedurlardan geniş istifadə olunur. Onlara ümumi yanaşmalar Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyasının (IFAC–International Federation of Accountants) şuralarından biri olan Beynəlxalq Audit və Təsdiqləmə Standartları Şurası (IAASB–International Auditing and Assurance Standards Board) tərəfindən hazırlanmış “Analitik prosedurlar” Beynəlxalq Auditor Standartında (IAS 520 “Analytical Procedures”) əks etdirilmişdir. Amerika Diplomlu İctimai Mühasiblər İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən Auditor Standartlarının Hazırlanması Üzrə Şura (American Institute of Certified Public Accountants – AICPA) hesab edir ki, analitik prosedurlar o qədər mühümdür ki, onların tətbiqi istənilən auditedə, hətta ümumi yoxlama zamanı da vacibdir (SAS No 56).

Ədəbiyyat Siyahısı

1. Abbasov, İ.M. Audit / İ.M. Abbasov. – Bakı: Bakı Biznes Universiteti
2. Aleksander, D. Maliyyə hesabatının beynəlxalq standartları: nəzəriyyədən praktikaya / D. Aleksander, A. Britton, Yorissen A/ rus dilindən tərcümə. Prof. S.M. Səbzəliyevin rəhbərliyi ilə / – Bakı: İqtisad Universiteti, –2010, – 762 s
3. Audit /i.e.d., prof.V.T. Novruzovun elmi redaktəsi ilə /–Bakı: Azərneşr, – 2011, – 530 s.
4. Kazımov, R.N. Praktiki audit. Dərslik. / R.N. Kazımov, C.B. Namazova. – Bakı: CBS, – 2012, – 246 s
5. <https://www.pashabank.a>
6. <https://audit.gov.az/>

E. Nəcəfov

Directions of risk analysis and analytical assessments in auditor activity at Pasha Bank OJSC

Summary

In the article, there are discussions about the directions of risk analysis and analytical evaluation related to auditor activity in Pasha Bank OJSC. The risks and their assessment during the audit of auditors financial statements include three main parts of the audit risk on the organization's finances and operations: net risk, risk related to the internal control system, and the risk of non-detection of errors. To improve the quality of the audit, auditors use analytical procedures, and the authenticity, objectivity, chare-

cteristics of the organization, information quality and comparability of these procedures should be taken into account. The article focuses on various aspects of the auditor's work, such as improving internal audit processes, maning risk operations, evaluating operational processes, using technology, reporting and reputation analysis. One of the most striking points is the fact that auditors cooperate with independent audit companies to ensure their objectivity and emphasize the extensive use of analytical procedures in international auditor practice. These guidelines provede an effective risk management and analysis process for auditors.

Keywords: audit, banks, analytical procedures, risks

Е.Наджафов

**Направления анализа рисков и аналитической оценки в
аудиторской деятельности в ОАО «Паша Банк»
Резюме**

В статье рассматриваются направления анализа рисков и аналитической оценки, связанные с аудиторской деятельностью в ОАО «Паша Банк». Риски и их оценка при проверке финансовой отчетности аудиторов включают три основные части аудиторского риска финансов и деятельности организации: чистый риск, риск, связанный с системой внутреннего контроля, и риск необнаружения ошибок. Для повышения качества аудита аудиторы используют аналитические процедуры, при этом должны учитываться подлинность, объективность, особенности организации, качество информации и сопоставимость этих процедур. Статья посвящена различным аспектам работы аудитора, таким как совершенствование процессов внутреннего аудита, управление рисковыми операциями, оценка операционных процессов, использование технологий, отчетность и анализ репутации.

Одним из наиболее ярких моментов является тот факт, что аудиторы сотрудничают с независимыми аудиторскими компаниями, чтобы обеспечить их объективность и независимость и подчеркнуть широкое использование аналитических процедур в международной аудиторской практике. Эти руководящие принципы обеспечивают эффективный процесс управления рисками и анализа для аудиторов.

Ключевые слова: аудит, банки, аналитические процедуры, риски

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 09.01.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 02.02.2024

**Rəyçi: Professor.İ.A.Məmmədov
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.**

ORXAN MƏHƏRRƏMLİ
Bakı Biznes Universiteti
orxanmeherremlı.08@gmail.com
Ünvan: Yasamal ray, müstəqillik 55

**TİCARƏT MÜƏSSƏLƏRİNDƏ MALLARIN UÇOTU VƏ
MAL DÖVRIYYƏSİNİN TƏHLİLİNİN MÖVCUD
VƏZİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ**

XÜLASƏ

Ticarət müəssələrində malların uçotu və mal dövriyyəsi təhlili, effektiv stok idarəetmə və müştəri tələblərinə cavab verilməsi ilə mümkündür. Bu təhlil, maliyyə Hesabatları və performans analizi əsasında müəyyən olunur və optimal stoklamanın Təyinatları ilə əlaqələndirilir.

Texnologiyalardan, logistikadan və müştəri geri Bildirimlərindən istifadə edilərək sürətli tətbiq edilən innovasiyalarla malların Effektiv uçub-dövriyyəsi təmin edilir. Bu təhlilin əhəmiyyətli bir hissəsi, müasir Marketing strategiyaları və müştəri təcrübəsinin yaxşılaşdırılmasıdır.

Nəticədə, bu Proses şirkətin maliyyə sağlamlığını və müştəri memnuniyyətini artırmağa nail Olmağa kömək edir.

Açar sözlər: ticarət, malların uçotu, malların dövriyyəsi, təhlil, mühasibat

Ticarət müəssələri, müasir biznes dünyasında ən əhəmiyyətli fəaliyyətlərdən biridir və malların effektiv uçotu və mal dövriyyəsi, bir şirkətin nailiyyətini və maliyyə sağlamlığını təyin etməkdə kritik rola malikdir.

Bu məqalədə, ticarət müəssələrində malların uçotu və mal dövriyyəsinin mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi mövzusunda əsaslı bir nəzəriyyə təqdim edirəm. Son zamanlarda ticarət müəssələrində malların uçotu üçün bir sıra yeniliklər və dəyişikliklər həyata keçirilmişdir. (Q.Ə. Abbasov səh 23,28) İşləmə prinsipləri, təşkilat strukturları, logistika tətbiqləri və müştəri təcrübəsi üzrə inovativ məlumat texnologiyaları kimi sahələrdə bir çox yenilik və sürətli tətbiq edilmiş addımlar müşahidə edilir:

- Elektronik ticarət platformaları və onlayn satışlar kimi digər texnologiyalardan intensiv istifadə.

- Satış nöqtələrində və anbarda avtomatlaşdırılmış təchizat və avtomatlar vasitəsilə sürətli təchizat və sifarişləmə prosesləri.
- QR kod və barkod tətbiqləri ilə malların monitorinqi və nəzarəti üçün texnologiyadan istifadə.
- Sürətli və təhlükəsiz daşımalar üçün effektiv logistika tətbiqləri və təcrübələr.

Mobil tətbiqlər vasitəsilə sürətli və rahat sifariş verilməsi və onlayn platformalarda müştəri təcrübəsini artırmaq.

- Malların uçot-dövrəsini nəzarət etmək üçün müvafiq analitika və büdcələndirmə tətbiqləri. Maliyyə performansının daha dəqiqli təhlili üçün

sürətli tətbiq edilmiş informasiya texnologiyaları.

- Daha çox müştəri marağı üçün eko-dost və ya sürətli geri dönüş texnologiyalarının tətbiqi.

Ticarət müəssisələrində baş verən təsərrüfat əməliyyatlarının böyük əksəriyyətini mal əməliyyatları təşkil edir. Burada mal əməliyyatları kütləvi təsərrüfat əməliyyatları kimi qəbul edilir və malların daxil olması, satışı və buraxılışı üzrə təsərrüfat əməliyyatları müəssisənin əsas fəaliyyət sahəsini təşkil edir. Ona görə də ticarət sferasının müəssisə və təşkilatlarında mal əməliyyatlarının uçotunun Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Ticarət müəssisələrində mal və taraların sintetik uçotu 205№-li "Mallar" hesabında aparılır. Bununla yanaşı, mal əməliyyatlarının sintetik uçotunun aparılması prosedurasında 542№-li "Gələcək hesabat dövrünün gəlirləri" və 711№-li "Kommersiya xərcləri" hesablarından da geniş istifadə edilir. 542№-li "Gələcək hesabat dövrünün gəlirləri" hesabı tərkibində ticarət əlavələri və Güzəştlərinin, 711№-li "Kommersiya xərcləri" hesabı tərkibində isə tədavül Xərclərinin uçotunun aparılması üçün subhesablar yaradılır.

Ticarət müəssisələrində Mal əməliyyatlarının uçotunu əlverişli formada təşkil etmək üçün 205№-li "Mallar", 542№-li "Gələcək hesabat dövrünün gəlirləri" və 711№-li "Kommersiya xərcləri" Hesablarının tərkibində açılan subhesablar vardır.(İ.Ə.Feyzullabəyli sh 34,38)Ticarət müəssisələrində mal və taraların müəssisəyə daxil olması, satışı və Buraxılışı əməliyyatları hesab-fakturalar, mal mədaxil qaimələri, adi qaimələr, Arayışlar, aktlar və digər bu kimi sənədlər tərtib edilməklə rəsmiyyətə salınır. Daxil Olan malların sənədləşdirilməsi daxilolma mənbələrinin xüsusiyyətlərinə uyğun Aparılır. Müəssisəyə daxil olan malları, bir qayda olaraq, hesab-faktura müşayiət Edir.Hesab-fakturada malsatan və malalan müəssisələrin adı və bank rekvizitləri, Eləcə də malları xarakterizə edən vacib göstəricilər əks etdirilir. Hesab-fakturaya Malların bir sıra xarakterik xüsusiyyətlərini

əks etdirən digər sənədlər də əlavə edilir Ki, bunlara da misal olaraq, keyfiyyət şəhadətnamələrini, texniki pasportları, tara və Qablaşdırma sənədlərini və sairəni göstərmək olar.

Müasir dövrdə pərakəndə ticarət müəssisələrində mal və taraların satışı əməliyyatları hər hansı bir xüsusi qaydalar əsasında sənədləşdirilmir. Bununla yanaşı, pərakəndə ticarət şəbəkəsində müasir tipli kassa aparatlarının istifadə edilməsi və alıcılarla hesablaşmaların müasir formalarının tətbiqi satış əməliyyatlarının müəyyən sənədlərdə əks etdirilməsinə şərait yaradır (Q.Ə.Abbasov sh 2.18).

Müasir tipli kassa aparatlarının tətbiq edildiyi mağazalarda mal satışı əməliyyatları kassa çekində əks olunur ki, burada da mağazanın adı, VÖEN, əməliyyatın tarixi, xəzinədarın soyadı, alıcıya satılmış malların adı, zəruri mal nişanələri, miqdarı, qiyməti və məbləği, eləcə də yekun məlumatları və digər bu kimi zəruri informasiyalar əks edilir.

Topdan ticarət mal tədavülünün bir forması olub, sənaye Müəssisələri və pərakəndə ticarət arasında təsərrüfat əlaqələrini Həyata keçirir. O, mal yeridilişi prosesində iştirak edən bütün iştirakçılar arasında səmərəli surətdə qarşılıqlı əlaqəni həyata keçirir. Onun məqsədi əhalinin istehlak mallarını və xalq təsərrüfatında Yaradılan istehsal vasitələrini istehlakçılara tez və itkisiz çatdırmaqdan ibarətdir.

Topdan bazalarda pərakəndə ticarəti və qeyri-bazar istehlakçılarının təchiz olunması üçün cari və mövsümü xarakterli mal ehtiyatları yaradılır. Topdan bazada malların cəmləşdirilməsi mal Resursları ilə səmərəli manevr etməyə, onların saxlanması üzrə İtkiləri azaltmağa, tələbat olmayan malları vaxtında aşkara çıxarmağa imkan yaradır.

Topdan bazası mal yeridən əsas müəssisədir. Topdan ticarətin bütün funksiyaları bu müəssisələr (bazalar) vasitəsilə həyata Keçirilir. Buna görə də, topdan bazanın mal dövriyyəsinin planlaşdırılmasına xüsusi fikir verilməlidir. Topdan bazasının mal dövriyyəsinə planlaşdırarkən aşağıdakı ilkin şərtlər nəzərə alınır:

- a) cari ildə topdan mal dövriyyəsi planının yerinə yetirilməsinin təhlili;
- b) topdan bazasının fəaliyyət göstərildiyi rayonun iqtisadi vəziyyəti
- c) əhalinin ərzaq və qeyri-ərzaq mallarına olan tələbi, onun Ödənilmə

dərəcəsi

Bazanın topdan dövriyyəsinin əsas göstəricisi mal satışdır. Buna görə də, ilk növbədə, bu göstərici planlaşdırılır. Bazanın topdan dövriyyəsinə tərtib etməzdən əvvəl, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bir qayda olaraq, cari ildə onun yerinə Yetirilməsini təhlil etmək lazımdır.

Təhlil mühasibat və statistik Hesabatlar əsasında hər bir mal qrupu üzrə aparılır. Təhlil prosesində hər bir mal qrupu üzrə mal dövriyyəsi pla-

nının yerinə yetirilmə dərəcəsi, topdan bazasının mal dövriyyəsinin pərə-kəndə mal dövriyyəsində xüsusi çəkisinin dəyişilməsi Və s. Öyrənilir.

Ədəbiyyat

1. “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
2. Q. Ə. Abbasov “Ticarətdə mühasibat uçotu”, Bakı 1994
3. İ.Ə. Feyzullabəyli Ticarətin iqtisadiyyatı, Bakı 2010
4. <https://e-qanun.az/>
5. <https://maliyye.gov.az/>

O. Maharmli

Assessment of the current situation of goods accounting And goods circulations Analysis in commercial enterprises

Summary

Accounting of goods and analysis of goods circulation in commercial Establishments is possible with effective stock management and response to Customer requirements. This analysis is determined on the basis of financial Statements and performance analysis and is linked to the determination of optimal Stocking. Rapidly deploying innovations using technology, logistics and customer Feedback ensure efficient movement of goods.

An important part of this analysis is Modern marketing strategies and improving the customer experience. As a result, This process helps to improve the company's financial health and customer satisfaction.

Keywords: trade, accounting of goods, circulation of goods, analysis, Accounting.

О.Махаррамли

**Оценка современного положения учета
товаров и анализа Товаровороборота
на торговых предприятиях**

Резюме

Учет товаров и анализ товарооборота в торговых учреждениях возможен При эффективном управлении запасами и реагировании на требования Клиентов. Этот анализ определяется на основе финансовой отчетности и Анализа эффективности и связан с определением оптимального запаса. Быстрое внедрение инноваций с использованием технологий, логистики и Обратной связи с клиентами обеспечивает эффективное перемещение товаров. Важной частью этого анализа являются современные маркетинговые Стратегии и улучшение качества обслуживания клиентов. В результате этот Процесс помогает улучшить финансовое состояние компании и Удовлетворенность клиентов.

Ключевые слова: торговля, учет товаров, товарооборот, анализ, бухгалтерский Учет.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 09.01.2024

Çара qəbul olunma tarixi: 02.02.2024

**Rəyçi: i.ü.f.d A.S Cabbarov
tərəfindən çара tövsiyə olunmuşdur.**

AYTAC XALIQZADƏ
Bakı Biznes Universiteti
a.xaliqzade026@gmail.com

Ünvan : Bakı şəhəri , H.Zərdabi küçəsi , 88a, AZ1122

SƏBA ASC-DƏ UZUNMÜDDƏTLİ AKTİVLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

XÜLASƏ

Məqalədə SƏBA ASC -dən və uzunmüddətli aktivlərin qiymətləndirilməsindən bəhs olunur. Fəaliyyətinin ilk günündən etibarən “SƏBA”-nın hədəfi istehlakçı məmnunluğu, yüksək peşəkarlıq, təbiətə qayğı ilə yanaşmanı nəzərdə tutan istehal prosesi olub. Bu münasibət hər zaman aktual və diqqət mərkəzindədir. İnnovasiyaların müntəzəm tətbiqi, kənd təsərrüfatı sahəsindəki ən son təcrübələrə əsaslanan yetişdirilmə və becərilmə prosesi şirkətin uğurunun ana xəttini təşkil edir.SƏBA öz şəffavlığı ilə seçilir . Hər il maliyyə hesabatların ictimaiyyətə açıq elan edən Səba-ın uzunmüddətli aktivləri ötən il 54milyon 364 min 342 manat dəyərində olmuşdur.

"SƏBA" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 1981-ci ildə tikilib istifadəyə verilmiş Dəvəçi Quşçuluq Fabrikinin maddi-texniki bazasının yenidən qurulması sayəsində 1996-cı ildə yaranıb. 2014-cü ilə qədər “Dəvəçi Broylər” adı ilə fəaliyyət göstərən və həmin ildən etibarən “Səba” adı altında işini davam etdirib.

Açar sözlər : SƏBA,maliyyə hesabatı , uzunmüddətli aktiv

“SƏBA” Azərbaycanda ən böyük quşçuluq şirkətlərindən biridir.

"SƏBA" ticarət markası ətrafında birləşən müəssisələr “Təbiətdən mətbəxə” konsepsiyasını rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikasında dünya standartlarına tam cavab verən qida məhsullarının istehsalını həyata keçirir. İstehlakçı maraqlarını daim diqqət mərkəzində saxlayaraq, istehsal etdiyi məhsulların keyfiyyəti barədə onlarda dayanıqlı müsbət rəy yaratmaq "SƏBA" ticarət nişanı adı ilə çalışan şirkətlərin əsas məqsədidir. Missiyası - Müştəri məmnuniyyətini hər zaman ön planda tutaraq yüksək keyfiyyətlə xidmət göstərməkdir.SƏBA ASC ölkədə keyfiyyətli məhsulların istehsalı ilə seçilir. Buranın hər bir əməkdaşı keyfiyyətə cavabdehdir. Bütün SƏBA çalışanları məhsulların keyfiyyətinin artırılması və ona nəzarət edilməsində məsuliyyət hiss edərək istehsaldan başlayaraq məhsulun süfrələrə çatdırılmasınadək olan bütün mərhələlərdə müştərilərinin yanında olurlar.

SƏBA ASC hər il ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən digər müəssisələr kimi maliyyə hesabatlarını vergiyə təqdim edir və verilən hesabatları rəsmi web sahifəsində ictimaiyyətlə paylaşır. Hal -hazırda maliyyə hesabatlarının verilmə dövrü olduğu üçün 2023-cü il hesabatları əl çatan deyildir. Məqalə ötən illərin göstəricilərinə əsasən yazılmaqdadır .

Maliyyə hesabatlarında təqdim olunan informasiya aşağıdakı kimi elementlər üzrə qruplaşdırılır: [R. Fətullayev və b. Beynəlxalq uçot və hesabat giriş (GAAP və İFRS əsasında), Bakı-2012].

-Aktivlər,

- Öhdəliklər,
- Xalis aktivlər (kapital),
- Gəlir,
- Xərclər,

Maliyyə hesabatları adətən qurumun fəaliyyətinin davam etməsi və müşahidə edilə bilən gələcəkdə fəaliyyətini davam etdirəcəyi ehtimalına əsasən hazırlanır. Beləliklə qəbul edilir ki, qurumun öz fəaliyyət həcmi nə qədər azalmaq istəyir və ya əhəmiyyətli dərəcədə azaltmağa nə niyyəti, nə də ehtiyacı vardır; əgər belə bir niyyət və ya ehtiyac mövcuddursa, maliyyə hesabatları digər əsaslarla hazırlanmalıdır və belə olan halda istifadə olunan əsaslar açıqlanmalıdır. Maliyyə hesabatlarının məqsədi qurumun maliyyə vəziyyəti, təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinin nəticələri və maliyyə vəziyyətindəki dəyişikliklər barədə çoxsaylı istifadəçilər üçün iqtisadi qərarların qəbul edilməsi baxımından əhəmiyyətli hesab olunan informasiyanın təmin edilməsidir. [Q.Abbasov, S.M.Səbzəliyev, Ə.Daşdəmirov və Quliyev, Ə.Sadıqov Mühasibat (maliyyə) uçotu. Bakı-2003]. Uzunmüddətli aktivlərin uçotunun təşkili və onlar haqqında dəqiq informasiyanın formalaşdırılması üçün onların əsaslandırılmış təsnifləşdirilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu baxımdan "SƏBA" ASC-də uzunmüddətli aktivlərin təsnifatı əsasən nəzarət və amortizasiya siyasətinin tələbləri çərçivəsində aparılır. Müəssisədə istifadə olunan xüsusi proqram təminatlarının iş prinsipinə müvafiq olaraq uzunmüddətli aktivlərin təsnifatı proqramın texniki tələbləri əsasında formalaşır. Lakin "SƏBA" ASC-də vergi uçotu məqsədləri üçün uzunmüddətli aktivlər vergi məəcəlləsinin 114-cü maddəsinə əsasən təsnifatlaşdırılır. Müvafiq maddədə uzunmüddətli aktivlərin aşağıdakı kimi qruplaşdırılır.

- binalar, tikintilər və qurğular - 7 faizədək;
- maşınlar və avadanlıq – 20%-dək;
- yüksək texnologiyalar məhsulu olan hesablama texnikası üzrə – 25 faizədək;
- nəqliyyat vasitələri - 25 faizədək;
- iş heyvanları - 20 faizədək;
- geoloji-kəşfiyyat işlərinə və təbii ehtiyatların hasilatına hazırlıq işlərinə çəkilən xərclər - 25 faizədək;
- qeyri-maddi aktivlər - istifadə müddəti məlum olmayanlar üçün 10 faizədək, istifadə müddəti məlum olanlar üçün isə illər üzrə istifadə müddətinə mütənəsb məbləğlərlə;
- digər əsas vəsaitlər - 20 faizədək;

Bütövlükdə "SƏBA" ASC-də uzunmüddətli aktivlərin tam uçotunu təmin etmək üçün qarşıya qoyulan əsas vəzifələr aşağıdakılardır:

- uzunmüddətli aktivlərin qəbulu, daxili hərəkəti, təmiri və xaric edilməsi üzrə əməliyyatların düzgün sənədləşdirilməsi və onların mühasibat uçotunda vaxtında əks etdirilməsi. Bütün qəbzələr, köçürmələr və sərəncamlar üçün sənədlərin düzgün tərtib edilməsi səbəbindən təşkilat obyektin zədələnməsi halında dəyişdirilməsi, habelə təmir və ya yenidən qurulması və obyekt istehsal fəaliyyətindən çəkildiyi təqdirdə alınması barədə bütün zəruri qərarlar qəbul edir. Təşkilat operativ qərar qəbul etməklə istehsalın dayanandırılması riskini azaldır və bununla da sahibkarlıq subyektinin iqtisadi təhlükəsizliyini artırır. Etibarlı məlumatlar sayəsində şirkət özünü mümkün maliyyə itkilərindən qoruyur.

- Uzunmüddətli aktivlər üzrə xərcləri maya dəyərinə daxil etmək üçün onların amortizasiyasının düzgün və vaxtında hesablanması. Hər hansı bir istehsalın təmin edilməsində böyük rol amortizasiyanın düzgün hesablanması ilə bağlıdır. Belə ki, bu əməliyyat vasitəsilə ehtiyat yaradılır. Bu ehtiyat sayəsində müəssisə istismar müddəti bitmiş obyektin dəyişdirilməsi üçün bir növ “təhlükəsizlik yastığı”na malikdir. Əvvəlcədən yığılmış vəsait olmadıqda, şirkət plana daxil edilməyən lazımsız xərclərlə üzləşir. Buradan belə nəticə çıxır ki, bu vəzifə müəyyən dərəcədə təsərrüfat subyektinin iqtisadi təhlükəsizliyinin lazımi səviyyədə saxlanmasına təsir göstərir;

- Uzunmüddətli aktivlərin mövcudluğuna və təhlükəsizliyinə, habelə onlardan səmərəli istifadəyə nəzarətin təmin edilməsi. İstehsal prosesi üçün əldə edilən təşkilatın əmlakına nəzarət, inventarlaşdırma, inventar nəticələrini və balans göstəricilərini tutuşdurmaq sayəsində ASC özünü itkilərdən, habelə istehsalı dayandırmaqdan qoruyur. Bu tədbirlər nəticəsində “SƏBA” ASC-nin pul ifadəsində ifadə olunan vəsait və obyektlərin gözlənilməz itkilərdən iqtisadi müdafiəsi təmin edilir, təsərrüfat subyektinin iqtisadi təhlükəsizliyi lazımi səviyyədə saxlanılır;

- cari və əsaslı təmirə ayrılan vəsaitlərin səmərəli istifadəsinə nəzarət. Bu tapşırığı yerinə yetirməklə “SƏBA” ASC özünü istehsalın durğunluğundan və ya ayrılmış resurslar hesabına onun tam dayanmasından qoruyur. Qeyd etmək lazımdır ki, “SƏBA” ASC-nin büdcəsindən ayrılan hər hansı vəsait məqsədyönlü xarakter daşıyır və müvafiq nəzarət tələb edir ki, vəsaitlər təyinatı üzrə heç bir artıqlıq olmadan xərclənsin. Bunun sayəsində sahibkarlıq subyekti əlavə xərclər çəkməyəcək və yaranan problemlərdən iqtisadi təhlükəsizliyini qoruyub saxlayacaq. Əsas vəsaitlərin uçotunun düzgün aparılması üçün onların qiymətləndirilməsinin vahid prinsiplərinin müəyyən olunması ASC-də uçotun təşkil prinsiplərində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Çünki, müəssisənin cari dövrdə sərf etdiyi vəsaitin ona hansı müddətdə geri qayıtması maliyyə resurslarının səmərəli istifadəsi baxımından vacibdir. Mövcud bazar konyukturası və rəqabət mühiti müəssisələri dövriyyə vəsaitlərindən xüsusən də yüksək likvidliliyə malik pul vəsaitlərindən səmərəli istifadəsinə tələb edir. Bu onların maliyyə sabitliyinin təmin olunması baxımından əhəmiyyətlidir. Qəbul edilən əmlakın əsas vəsaitlərə aid edilməsinə iki mövqedən baxılır. Burada həm milli mühasibat uçotu standartlarının tələbləri həm də vergi məcəlləsinin tələbləri nəzərə alınır. Qeyd etmək lazımdır ki, vergi məcəlləsi əsas vəsaitlərə istifadə müddəti bir ildən çox olan və dəyəri 500 manatdan çox olan və Məcəllənin müvafiq maddəsinə uyğun olaraq amortizasiya edilməli olan maddi aktivlər kimi yanaşır. (13.-2.17. maddə) Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartın tələbi əsasən uzunmüddətə istifadə və gələcəkdə səmərə gətirməsidir. Standart dəyərlə bağlı heç bir məhdudiyət tələb etmir. Bu baxımdan rabitə müəssisələrində dəyəri 500 manatdan az olan lakin uzun müddətə istifadə olunan aktivlər ayrıca inventar kimi uçotu aparılır. “SƏBA” ASC-də əsasən dəyəri 500 manatdan çox olan və uzun müddətə istifadə olunan aktivlər əsas vəsaitlərə aid edilir. Qiymətləndirilməsi və ilkin uçotu zamanı əsas vəsaitlərin alınması, daşınması, quraşdırılması bir sözlə istismara verilənədək çəkilən bütün xərclər ilkin dəyərə aid edilir və bu dəyərlərdə balansə götürülür. Uzunmüddətli aktivlərin mədaxilinin uçotu mədaxil olunan vəsaitin dəyərindən və mənbəyindən asılı olaraq fərqlidir. Müəssisəyə uzunmüddətli aktivlər əsasən

aşağıdakı mənbələrdən daxil ola bilər. 1) yeni tikilmiş obyektlərin istifadəyə verilməsi; 2) başqa təşkilatlardan əvəzsiz daxil olması; 3) nizamnamə kapitalına pay qoyuluşu şəklində; 4) kənar müəssisə və şəxslərdən satın alınmaqla;

Uzunmüddətli aktivlər satıldıqda və ya istismar müddəti bitdikdə müəssisənin balansından silinir və təsərrüfatdan çıxması ilə bağlı aparılan əməliyyatlar mühasibat hesablarında əks etdirilir. Uzunmüddətli aktivlər satıldıqda bir neçə əməliyyat ardıcılıqla həyata keçirilir. İlk növbədə satılan Uzunmüddətli aktivin ilkin dəyəri və satış anına kimi hesablanan köhnəlmə məbləği müvafiq hesablardan satış hesabına silinir. Qalıq dəyərində əlavə dəyər vergisi əlavə olunaraq hesablanır. Əsas vəsaitlərin satışı uçota alınan hesabın debeti ilə krediti müqayisə edilərək müqayisə edilərək yaranan mənfəət və ya zərər satış hesabından mənfəət və ya zərər hesabına köçürülür.

“SƏBA” ASC-də uzunmüddətli aktivlərin daxil olmasına da , amortizasiyasının da ,xaric olmasına da mühasibat hesabatlarında əks olunduğunu qeyd etdim . İndiyə , 2022-ci il hesabatının kiçik bir hissəsiylə tanış olaq. 2022-ci ildə "SƏBA" ASC və onun törəmə şirkətlərinin cəmi gəlirləri 83 milyon 892 min manat təşkil edib.Marja ASC-nin konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarına istinadən xəbər verir ki, ötən il cəmi xərclər 79 milyon 578 min manat təşkil edib. Gəlirlər xərcləri üstələdiyindən "SƏBA" ötən ili 4 milyon 314 min manat əməliyyat mənfəəti ilə başa vurub. [marja.az] Hər il maliyyə hesabatların ictimaiyyətə açıq elan edən Səba-ın uzunmüddətli aktivləri ötən il 54milyon 364 min 342 manat dəyərində olmuşdur.

uzunmüddətli aktivlər		
əsas vəsaitlərin dəyəri	35034263.93	
maşınlar və avadanlıq	16317623.08	
nəqliyyat vasitələri	1694727.13	
bina və digər tikililər	11943506.42	
digər əsas vəsaitlər	5078407.9	
qeyri- maddi aktivlər		
qeyri- maddi aktivlərin dəyəri	191850.67	
istifadə müddəti bəlli olmayan qeyri-maddi aktivlərin dəyəri	177994.66	
istifadə müddəti bəlli olan qeyri-aktivlərin dəyəri	13856.01	
<i>səhmlər və iştirak payları üzrə maliyyə qoyuluşları</i>	4783360	
Sair uzunmüddətli aktivlər		
gələcək dövrün xərcləri	1060420.4	
kapitalaşdırma üçün aktivlər	798108.58	
Digər aktivlər	12496338.76	
CƏMI UZUNMÜDDƏTLİ AKTİVLƏR	54364342.34	

Ədəbiyyat siyahısı.

- 1.səba.az
2. R. Fətullayev və b. Beynəlxalq uçot və hesabatı giriş (GAAP və İFRS əsasında), Bakı-2012
3. Q.Abbasov, S.M.Səbzəliyev , Ə.Daşdəmirov V Quliyev, Ə.Sadıqov Mühəsibat (maliyyə) uçotu. Bakı-2003
- 4.marja.az

Aytac Khaliqzade

**Valuation of long-term assets in SABA OJSC
Summary**

The article talks about SABA OJSC and valuation of long-term assets. From the first day of its activity, the goal of "SABA" has been consumer satisfaction, high professionalism, and a production process that implies an approach with care for nature. This relationship is always relevant and focused. The regular application of innovations, the breeding and cultivation process based on the latest practices in the field of agriculture constitute the main line of the company's success. SABA stands out for its transparency. Last year, the long-term assets of Saba, which annually announces its financial statements to the public, were worth 54 million 364 thousand 342 AZN.

Keywords: SABA, financial reporting, non-current assets

Айтач Халикзаде

**Оценка долгосрочных активов в ОАО САБА
Краткое содержание**

В статье говорится об ОАО «САБА» и оценке долгосрочных активов. Целью «САБА» с первого дня своей деятельности является удовлетворение потребностей потребителей, высокий профессионализм и производственный процесс, предполагающий подход с заботой о природе. Эти отношения всегда актуальны и целенаправленны. Регулярное применение инноваций, процесс селекции и выращивания, основанный на новейших практиках в области сельского хозяйства, составляют основную линию успеха компании. SABA отличается своей прозрачностью. В прошлом году долгосрочные активы Saba, которая ежегодно публикует свою финансовую отчетность, оценивались в 54 миллиона 364 тысячи 342 маната.

Ключевые слова: САБА, Финансовая отчетность, долгосрочные активы

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 09.01.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 02.02.2024

**Rəyçi: Novruz Hüseynov
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.**

SƏDAN DADAŞOVA
Bakı Biznes Universiteti
dadasovasedan@icloud.com

Ünvan: Həsən Bəy Zərdabi st 88a, Bakı Azərbaycan

KAPİTAL BANK ASC-DƏ KAPİTAL EHTİYATLARININ UÇOTU VƏ AUDİTİNİN VƏZİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

XÜLASƏ

Kapital Bank ASC-də kapital ehtiyatlarının uçotu və auditinin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, bankın maliyyə proseslərini və təhlükəsizlik strukturlarını effektiv şəkildə idarə etməsini təmin edən əhəmiyyətli bir mərhələdir. Audit prosesi çərçivəsində bankın əməliyyatlarının, risklərinin və maliyyə hesabatlarının detallı şəkildə yoxlanılması, daxili nəzarət strukturlarının effektivliyinin qiymətləndirilməsi və təhlükəsizlik standartlarına uyğunluğun nəzərə alınması ilə bankın maliyyə dayanıqlılığını və müştərilərə olan məsuliyyətini təmin etmək üçün əlavələr və tövsiyələr verilir.

Bu proses, bankın nailiyyətlərini artırmağa, risklərini azaltmağa və müştərilərə daha yaxşı xidmət göstərməyə nail olmağa kömək edir.

Açar sözlər: Kapital Bank, Ehtiyatlar, Uçot, Audit

GİRİŞ

Kapital Bank ASC, Azərbaycanın ən böyük və müasir banklarından biridir. Məqalənin məqsədi, Kapital Bank ASC-də əsas fəaliyyət sahələri və nailiyyətlərini təsvir edərək, bankın mövcud vəziyyətinin və inkişaf perspektivlərinin nəzərdən keçirilməsidir. Məqalə, bankın müxtəlif sahələrdə nəqliyyatı, müştəri tərəfindən tərəfdaşlığı və keyfiyyətli xidmətləri təmin etməkdəki nailiyyətlərini özündə əks etdirərək, oxuculara müstəqil və təcrübəli bir bankın necə inkişaf etdiyi və müştərilərinin tələblərinə necə cavab verdiyi haqqında müəyyən məlumatları təqdim edir. [2, 5] Mövzunun əhəmiyyəti isə bankın iqtisadiyyatdakı rolu, biznes sahələri üçün tətbiq olunan xidmətlər və bankın müştərilərinə təklif etdiyi fərqli imkanlar kimi məsələləri özündə əks etdirir.

Kapital Bank ASC-nin kapital ehtiyatlarının strukturu, bankın risk profilinə, mövcud vəziyyətinə və müştəri tələblərinə əsaslanır. Mərkəzi prinsiplər bunlardır:

- Risklərə cavab - Daxili və əməliyyat riskləri, kredit riskləri və digər risklər üçün əhəmiyyətli olan ehtiyatlar
- Qanunvericilik tələblərinə uyğunluq - Müstəqil regulator tələblərinə uyğun olmaq üçün lazım olan ehtiyatların təyin edilməsi
- Müştəri tələbləri - Müştəri tələblərini və nailiyyətlərini nəzərə alaraq, əməliyyatlarına və bank xidmətlərinə nailiyyətli şəkildə cavab verə biləcək qədər kapital ehtiyatları [4, 2]

Kapital Bank ASC-nin kapital ehtiyatları, risklərin və əməliyyatların idarə edilməsində kritik bir rol oynayır. Belə ki, kapital ehtiyatları, müxtəlif risklərin (kredit, likvidlik, təhlükəsizlik və s.) yaradılmasına qarşı təhlükəsizlik təmin edir. [3]

Bankın əsas fəaliyyət sahələri aşağıdakılardır:

- Əsas bank fəaliyyəti - Kapital Bank, əsas bank xidmətləri təklif edir və müştərilərinin günlük maliyyə tələblərini qarşılıyır. Bu, kart xidmətləri, kredit və depozitlər, əmanətlər və kredit kartları kimi sahələri əhatə edir.

- Korporativ bankçılıq - Kapital Bank, korporativ müştərilərinə bank xidmətləri təklif edir və onların biznes fəaliyyətlərini dəstəkləyir. Bu, kreditlər, biznes kredit kartları, elektron ödəniş xidmətləri və valyuta əməliyyatları kimi sahələri əhatə edir.

- Ticarət bankçılığı - Kapital Bank, ticarət və sahibkarlıq sektorlarına xüsusi bank xidmətləri təklif edir. Bu, sahibkarlar üçün kreditlər, ticarət və investisiya kreditləri, ödənişlər və digər ticarət fəaliyyətləri üçün təchizat və bank xidmətlərini özündə birləşdirir.

- Elektron bankçılıq - Kapital Bank, müştərilərinin müxtəlif elektron platformalardan bank xidmətlərindən istifadə etməsini təmin edir. Bu, onlayn bankçılıq, mobil bankçılıq və ATM-lərdən istifadə kimi texnologiyalardan yararlanmağı əhatə edir. [6]

Kapital Bank ASC-nin kapital ehtiyatları, bankın ümum maliyyə sağlamlığını və dayanıqlılığını təmin etmək üçün müxtəlif sahələrdən təşkil olunur. [6] Əsas sahələr bunlardır:

1. Qanunvericilik tələbləri
2. Risklərin idarə edilməsi
3. Əməliyyat riskləri
4. Təhlükəsizlik ehtiyatları

Bankın kapital ehtiyatlarının audit prosesi, maliyyə və audit prinsiplərinə əsaslanan təhlükəsiz və obyektiv bir qiymətləndirməni təmin etmək

üçün əhəmiyyətli bir mərhələdir. Bu proses geniş və təfərrüatlıdır və aşağıdakı mərhələlərdən ibarət olur:

– Əvvəlki təyinatlar və plana hazırlıq: Audit prosesi əvvəlcədən təyin olunan məqsəd və hədəflərə əsaslanan bir audit planı hazırlayır. Bu plan, təyinatların müvafiq olaraq yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün müstəqil auditçilər tərəfindən müəyyən edilir.

– Əməliyyatların rəhbərliyi: Audit müstəqil auditçilər tərəfindən icra olunsa da, bankın iç auditorları və ya müstəqil audit şirkətləri tərəfindən aparılabilir.

Əməliyyatlar geniş bir əhəmiyyətə malik olduğu üçün, müstəqil auditorlar tərəfindən nəzarət olunan audit əməliyyatları müstəqil və obyektiv bir nəticə təmin edir.

– Əməliyyatların icra edilməsi: Audit prosesi zamanı, auditorlar müvafiq bank əməliyyatlarını yerinə yetirir və bu əməliyyatların kapital ehtiyatları ilə uyğunluğunu və təhlükəsizliyini qiymətləndirir. [4, 2]

– Məlumat toplanması və təhlili: Audit prosesi çərçivəsində auditorlar, müvafiq məlumatları toplayır və təhlil edir. Bu, bankın maliyyə hesabatları, risklər, əməliyyatlar və kapital ehtiyatları ilə bağlı müxtəlif məlumatları əhatə edir.

– Yekun nəticələrin yayılması: Audit prosesi tamamlandıqdan sonra, auditorlar əldə etdikləri məlumatları birləşdirir və yekun audit nəticələrini tərtib edir. Bu nəticələr, bankın kapital ehtiyatları, əməliyyatları və risklərinin audit prosesinə uyğunluğunu əks etdirir.

– Müstəqil şirkətlər tərəfindən audit: Bir çox bank, müstəqil audit şirkətlərinin xidmətlərindən istifadə edir. Bu şirkətlər auditorların müstəqil və obyektiv olmasını təmin edir və auditorlar müstəqil audit prosesini rəhbərlik edir.

– Audit komitəsi tərəfindən audit: Bankın audit komitəsi, iç auditorlar və ya müstəqil audit şirkətləri vasitəsilə audit prosesini icra edə bilər. Audit komitəsi, bankın icmal audit strategiyasını müəyyənləşdirir və audit prosesinin dəqiq təşkilatını nəzərə alır. Kapital Bank, öz kapital ehtiyatlarını qiymətləndirmək üçün müxtəlif tədbirlər və metodologiyalardan istifadə edir. [3]

Beləliklə də demək olar ki, Kapital Bank ASC-nin kapital ehtiyatlarının uçotu və audit nəticələri müstəqil audit şirkətləri və ya audit komitəsi tərəfindən aparıla bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. “Mərkəzi Bank” haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu 10 dekabr 2004 – ci il
2. “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 16 yanvar 2004-ci il
3. «Müəssisənin uçot siyasəti haqqında Əsasnamə»
4. “Ehtiyatlar üzrə” Kommersiya Təşkilatları üçün 8 saylı Milli Mühasibat uçotu standartlarının tətbiqi üzrə şərtlər və tövsiyələr. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 2009-cu il 13 yanvar tarixli İ-08 nömrəli əmri
5. <https://www.cbar.az>
6. <https://kapitalbank.az>

S.Dadashova

ASSESSMENT OF ACCOUNTING AND AUDITING OF CAPITAL RESERVES IN KAPITAL BANK OJSC

Summary

Assessment of the state of accounting and auditing of capital reserves in Kapital Bank OJSC is an important stage that ensures the bank effectively manages its financial processes and security structures. Within the framework of the audit process, a detailed examination of the bank's operations, risks, and financial statements, assessment of the effectiveness of internal control structures, and compliance with security standards, are followed by additions and recommendations to ensure the bank's financial stability and responsibility to customers.

This process helps the bank to increase its achievements, reduce its risks and achieve better customer service.

Keywords: Kapital Bank OJSC, Reserves, Accounting, Audit

С.Дадашова

**ОЦЕНКА УЧЕТА И АУДИТА РЕЗЕРВНОГО
КАПИТАЛА В ОАО «КАПИТАЛ БАНК»**

Резюме

Оценка состояния учета и аудита резервного капитала в ОАО «Капитал Банк» является важным этапом, обеспечивающим эффективное управление банком своими финансовыми процессами и структурами безопасности. В рамках аудиторского процесса проводится детальная проверка операций, рисков и финансовой отчетности банка, оценка эффективности структур внутреннего контроля и соблюдения стандартов безопасности, сопровождаются дополнениями и рекомендациями по обеспечению финансовой устойчивости и финансовой устойчивости банка. ответственность перед клиентами.

Этот процесс помогает банку повысить свои достижения, снизить риски и улучшить обслуживание клиентов.

Ключевые слова: Капитал Банк, Резервы, Бухгалтерский учет, Аудит

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 09.01.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 03.02.2024

**Rəyçi: i.e.d.Prof., İ.M.Abbasov
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.**

İLQAR BƏŞİROV

Bakı Biznes Universiteti

ilqarbeshirov90@gmail.com

Ünvan: Bakı şəhəri, Həsən bəy Zərdabi 88a

**AZERGOLD QSC-DƏ ÜMUMİ İSTEHSAL MƏSRƏFLƏRİNİN
BÖLÜŞDÜRÜLMƏSİNİN ÜMUMİ ŞƏKİLDƏ
DƏYƏRLƏNDİRİLMƏSİ**

Xülasə

"AzerGold" QSC, Çovdar və ətraf ərazilərdə qızıl və gümüş hasilat üçün optimal metodologiyalar tətbiq edir. Şirkət, ÇİRES-də yeni yataqların kəşfiyyatına nail olmaq üçün intensiv geoloji kəşfiyyat işləri aparmaqdadır. Maliyyə yoxlamalarına əsasən, 2020-ci il şirkətin mənfəəti və performansında artım qeyd etmişdir. İdarə Heyəti sədrinin ifadələrinə əsasən, QSC-nin fəaliyyəti ölkə iqtisadiyyatının inkişafına və metallurji potensialının artırılmasına dəstək olur. İdarə Heyəti, Cəmiyyətin strateji planını müzakirə edərək gələcək layihələr və vəzifələr haqqında məlumat təqdim edib. "AzerGold" QSC şirkəti Çovdar bölgəsində qızıl hasilatında əldə etdiyi texnoloji nailiyyətləri ilə tanınan bir təşkilatdır. Şirkət mineral və xammal ehtiyatlarını yüksək effektiv şəkildə idarə edərək beynəlxalq standartları aşmağı bacarmışdır. "Çavdar" bölgəsində qızıl hasilatı şirkətin müstəqil fəaliyyət göstərməsinə şərait yaratmış və uğurlu bir xətt izlədiyini göstərir. Şirkət Çovdar İnteqrasiya Regional Emal Zonasında həyata keçirilən innovativ emal üsulları sayəsində məhsuldarlığı artırır və müasir mədən texnologiyalarına uyğunlaşır. Bu uğur təkcə mədənçilik fəaliyyətlərində deyil, həm də effektiv iş mühiti yaratmaqla personalın məmnuniyyətini və performansını artırır. "AzerGold" QSC-nin maliyyə göstəriciləri, xüsusilə ROA indeksi kimi kritik göstəricilər şirkətin nailiyyətlərini və iqtisadi tərəqqini vurğulayaraq, onun müstəqillikdəki gücünü və sahə təcrübəsini əks etdirir. "AzerGold" QSC sosial məsuliyyət layihələri və dövlət dəstəyi ilə təkcə maliyyə uğurları ilə deyil, həm də ölkə iqtisadiyyatına və cəmiyyətinə verdiyi töhfələrlə seçilir. Bu layihələr şirkətin iqtisadi aktor olmaqdan əlavə, sosial məsuliyyətinə nə qədər önəm verdiyini göstərir. "AzerGold" QSC-nin Çovdar rayonunda qızıl hasilatı davamlı uğur hekayəsi sayıla bilər və sə-nayeni inkişaf etdirməkdə davam edir.

Açar sözlər: qızıl çıxarılması, AzerGold, MAQRO CONSTRUCTION, YPT Makina Dış Ticaret A.Ş., CIL emal zavodu, geoloji kəşfiyyatlar, inkişaf layihəsi, filiz tullantıları, metallurji tədqiqatlar.

Giriş

“AzerGold” QSC mineral ehtiyatlardan səmərəli istifadəyə və istehsal proseslərinin optimal idarə olunmasına yönəlmiş fəaliyyət göstərir. Şirkət 2017-ci ildə “Çovdar” yatağında mədən fəaliyyətinə başlayıb və iqtisadi cəhətdən məhsuldar qızıl həcmi olan 212 min unsiyaya qədər ehtiyat əldə edib. İstehsal fəaliyyətinin 2020-ci ildə başa çatdırılması nəzərdə tutulur. “AzerGold” QSC beynəlxalq ixtisaslaşmış şirkətlərin cəlb edilməsi və müasir texnoloji yeniliklərin tətbiqi ilə planlaşdırılmış geoloji kəşfiyyat və emal işlərində mühüm uğurlar əldə etmişdir. Bu səylər “Çovdar” yatağının yuxarı təbəqələrində oksidləşmiş tumurcuqların həcmi artırmağa və daha dərin laylarda keçid və sulfid tumurcuqlarının emalı üçün potensial qızıl ehtiyatlarını genişləndirməyə imkan verib. Xüsusilə vurğulanmalıdır ki, “AzerGold” QSC şirkəti 2017-ci ildən “Çovdar” qızıl yatağında həyata keçirdiyi hasilat fəaliyyəti ilə birlikdə sözügedən mədənin hasil edilə bilən qızıl ehtiyatlarını 179 min unsiyadan artırıb (Abbasov, Məmmədov və Cabbarov, 2017). Mədənin hasilat müddətinin uzadılması və fasiləsiz hasilatın təmin edilməsi məqsədilə aparılan geoloji kəşfiyyat işləri 561 min unsiyaya qədər artıb. Bundan əlavə, şirkət regionda aşkar edilmiş “Ağyoxuş” qızıl yatağı qrupu, “Mərəh” qızıl yatağı və “Tülallar” qızıl yatağının ehtiyat bazasının 735 min unsiyaya çatdırılmasında uğur qazanmışdır.

Mineral-xammal resursların çıxarılmasına təsir edən xüsusiyyətlər:

1. Bu yataqlardan alınan filizlər tərkibindəki xassələrinə görə oksid və sulfid filizləri kimi iki əsas qrupa bölünür. Oksid filizləri ümumiyyətlə xarici proseslər nəticəsində eroziya nəticəsində əmələ gələn və tərkibində qızıl və gümüş olmayan filizlərdir. Digər tərəfdən, sulfid filizləri daha mürəkkəb strukturlara malikdir və qızılın çıxarılması daha çətin bir prosesdir (Rzaev, 2006). Tranzit və sulfid filizləri ilə işləyərkən ilkin olaraq süni yuyulma üsulu tətbiq edilməlidir. Bu addımdan sonra qızılı effektiv şəkildə çıxarmaq və qənaətbəxş məhsul əldə etmək mümkün olur. CİRES-də emal ediləcək bütün filizlərin emal üsulunu müəyyən etmək üçün geniş metallurgiya tədqiqatları aparılmışdır (Əliyeva, 2016)

Layihənin inkişafının mərhələsi:

2. “ÇİRES” layihəsində fasiləsiz istehsal prosesini təmin etmək üçün CIL emalı müəssisəsi və filiz anbarlarının tikintisi ilə bağlı mühəndislik, quraşdırma və tikinti mərhələlərinin başa çatdırılması üçün ən azı 16-20 ay müddət tələb olunur. Layihədə əməkdaşlıq edəcək şirkət olaraq “MAQRO İNŞAAT” şirkəti ən uyğun təklif təqdim edənlər arasından seçilib və bu sahədəki təcrübəsi ilə layihədə iştirak etmək tövsiyə olunub. Bundan əlavə, avadanlıq təchizatı üçün “YPT Makina Dış Ticaret A.Ş.” şirkəti layihədə subpodratçı kimi seçilmiş və bu sahədə üstün təcrübəyə malik şirkət kimi müəyyən edilmişdir (Abbasov, 2015) Layihə çərçivəsində “YPT Makina Dış

Ticaret A.Ş." Qoşqarçay çayından texniki su kəmərinin çəkilməsinin idarə edilməsi, emal fabrikinin və filiz anbarlarının tikintisi 19 ildir ki, bu infrastrukturun quraşdırılmasında fəaliyyət göstərən şirkət tərəfindən həyata keçiriləcək. Şirkətin əvvəllər layihədə iştirak etməsi və təcrübə qazanması layihənin uğurla başa çatmasına və səmərəli həyata keçirilməsinə inam yaradır. Çovdar mədəninin ətrafında yerləşən kiçik, lakin mühüm yataqların ardıcıl istismarı Çovdar İntegrasiya Regional Emal Sahəsinin (ÇİRES) ümumi ehtiyatlarını artırmışdır (Səbzəliyev və Quliyev, 2014). Bu nəticə ilə yatağın istismar müddəti artırılıb və əsas ehtiyatlar 212 min unsiyadan 519,9 min unsiyaya qədər artırılaraq 731,9 min unsiyaya çatıb. Hazırda davam edən kəşfiyyat və tədqiqat işləri nəticəsində bu ehtiyatların daha da artırılması gözlənilir. ÇİRES-də mövcud qırıcı və konveyer xəttinin təkmilləşdirilməsi nəticəsində istehsal gücləri 50%-ə qədər artırılıb və yeni istehsal obyektinin tikintisi sürətlə davam edir. Tikinti layihəsinin idarə edilməsi və keyfiyyətinə nəzarət üçün beynəlxalq şirkətlərin təcrübəsinə əsaslanaraq tədqiqat və araşdırmalar aparılır. Bu təkmilləşdirmələr çərçivəsində bu il 10 592 unsiya qızıl hasil edilib. Nisbətən aşağı dövr müqayisəsinə baxmayaraq, optimallaşdırma işləri sayəsində davamlı istehsalın əldə edilməsi gözlənilir. Bu, rayonda daimi iş yerlərinin və yeni müəssisələrin yaradılmasına öz töhfəsini verəcək.

"AzerGold" QSC-nin qızıl hasilatın miqdarı:

"PricewaterhouseCoopers" şirkəti tərəfindən "AzerGold" QSC-nin 2020-ci il fəaliyyəti ilə bağlı apardığı maliyyə auditlərinə əsasən, ötən ilin mühasibat hesabatları əvvəlki illə müqayisədə müstəqil və müsbət irəliləyiş göstərir. Şirkətin qızıl və gümüş istehsalındakı artım onun iqtisadiyyatına əhəmiyyətli təkan verib, dollar ifadəsində töhfəsini 27,9% artıraraq 110,2 milyon ABŞ dollarına çatdırıb. Bu müsbət dinamika ümumi mənfəət, mənfəət marjası, xalis mənfəət və EBITDA göstəricilərində də özünü göstərir. Ümumi mənfəətin 141,3% artaraq 73,5 milyon ABŞ dollarına yüksəlməsi şirkətin güclü göstəricilərə malik olduğunu göstərir. Bundan başqa, 2020-ci ildə ümumi mənfəət marjasının 35%-dən 66,7%-ə yüksəlməsi və xalis mənfəətin 35,8 milyon ABŞ dollarına çatması "AzerGold"un möhkəm maliyyə əsaslarına malik olduğunu göstərir. EBITDA göstəricisi 2019-cu illə müqayisədə 57,6% artaraq 69 milyon dollara çatıb. Maliyyə hesabatlarına əsasən, "AzerGold" QSC aktivlərini səmərəli idarə etməklə ötən il ROA indeksini 34,5% artırıb. Bu, şirkətin davamlı inkişafını və effektiv idarəçiliyini simvollaşdırır. Məcmu kapitalın artımı ötən ilin xalis mənfəətinə və dövlət tərəfindən nizamnamə kapitalının artırılmasına əsaslanır. 2022-ci ilin sonunda şirkətin kapitalı 29,5 milyon ABŞ dollarına çatıb və bu resursların bir hissəsi investisiya fəaliyyətində istifadə edilib və 29,6 milyon manat xalis mənfəət əldə edilib. Bundan əlavə, dövlət büdcəsindən alınan dəstək he-

sabına dəmir filizi layihələri maliyyələşdirilib. Zakir İbrahimovun ötən ilin müsbət iqtisadi dinamikasını qiymətləndirməsində bu tendensiyanın 2024-cü ildə də davam edəcəyi və qeyri-neft-qaz sektorunun ixracının 2023-cü illə müqayisədə 12,4% artacağı vurğulanır. QSC-nin ötən il qeyri-neft ixracatçıları arasında lider olması şirkətin sektorda liderliyini təsdiqləyir. Prezident İbrahimov hesabat dövründə geoloji kəşfiyyat, hasilat və digər sahələrdə müsbət nəticələrin əldə olunduğunu, bu nailiyyətlərin möhtərəm Prezidentimizin rəhbərliyi ilə ölkəmizin davamlı iqtisadi inkişafına töhfə verdiyini vurğulayıb. İlham Əliyev mədənçıxarma sektorunun payını artırmaqla, ümumi daxili məhsul istehsalını artırmaqla bu sektorun həyata keçirilməsinə dəstək verir.

"AzerGold" QSC-nin gələcək layihələri və dövlət proqramı

Çovdar İnteqrasiya Regional Emal Sahəsində (CIRES) optimallaşdırma səyləri istehsal xəttində planlaşdırılan azalmalara baxmayaraq, rayonda məhsuldarlığın və səmərəliliyin artması ilə nəticələnib. CIRES-də aparılan geniş geoloji tədqiqatlar Tutx nəcib metal təzahürləri zonasının məlumatları ilə birlikdə layihənin gələcəyi haqqında ümidverici məlumatlar verir. Üstəlik, "Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinin işğaldan azad edilməsinə dair I Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsində bu dövrdə, xüsusilə də bu rayonlarda QSC-nin fəaliyyəti ilə bağlı intensiv monitorinq və tədqiqat işlərinin aparıldığı vurğulanır. Zakir İbrahimov bildirib ki, şirkət Qarabağda və Şərqi Zəngəzurda qanunsuz fəaliyyətlərin araşdırılması və müstəqil dövlətlərlə regional əməkdaşlığın gücləndirilməsi məqsədilə dövlət qurumları ilə əməkdaşlığı davam etdirir. SC-nin geoloji tədqiqat qrupu tərəfindən Tutxun yatağında ən son texnologiyalarla əldə edilən məlumatlar regionda yeni yataqların gələcək istismarı perspektivlərini dəstəkləyir. Daşkəsən dəmir filizi yataqlarının emalı layihəsi SC-nin törəmə şirkəti Daşkəsən Dəmir Sprout Limited Şirkəti tərəfindən diqqətlə izlənilir. Bu layihə ölkədə metallurgiya sektorunun inkişafına mühüm töhfələr verəcək və regionda daimi iş yerləri yaradacaq.

Ədəbiyyat

1. Abbasov İ.M., Məmmədov İ.A., Cabbarov A.S., (2017). Mühasibat uçotu (sahələr üzrə) dərslik. Bakı, 407 s.
2. Abbasov Q.Ə, "Mühasibat uçotu" dərslik, Bakı, 2015 485 s.
3. Əliyeva. A.H., "Mühasibat uçotu" dərs vəsaiti, "Elm və təhsil", Bakı, 2016, 256 s.
4. Kərimov A. Mühasibat uçotu, vergilər. Bakı, 2012, 320 s.
5. Səbzəliyev S., Quliyev V., "İdarəetmə uçotu", B., 2014, 235 s.
6. Rzayev Q.R. Mühasibat uçotu və audit, Bakı, 2006, 247 s.

I. Bashirov

**GENERAL ASSESSMENT OF ALLOCATION OF TOTAL
PRODUCTION COSTS AT AZERGOLD JSC**

Summary

"AzerGold" JSC applies optimal methodologies for gold and silver mining in Chovdar and surrounding areas. The company is conducting intensive geological exploration to achieve the exploration of new deposits in CIRES. According to the financial audits, 2020 marked an increase in the company's profits and performance. According to the statements of the Chairman of the Board of Directors, the activity of JSC supports the development of the country's economy and the increase of metallurgical potential. The Board of Directors discussed the strategic plan of the Company and presented information about future projects and tasks.

Key words: gold mining, AzerGold, MAGRO CONSTRUCTION, YPT Makina Dış Ticaret A.Ş., CIL processing plant, geological exploration.

И. Баширов

**ОБЩАЯ ОЦЕНКА РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ОБЩИХ ИЗДЕРЖЕК
ПРОИЗВОДСТВА В АО AZERGOLD**

Резюме

АО «AzerGold» применяет оптимальные технологии добычи золота и серебра в Човдаре и прилегающих районах. Компания проводит интенсивные геологоразведочные работы с целью добиться разведки новых месторождений CIRES. По данным финансовых проверок, 2020 год ознаменовался ростом прибыли и показателей деятельности компании. По словам председателя совета директоров, деятельность АО способствует развитию экономики страны и увеличению металлургического потенциала. Совет директоров обсудил стратегический план Компании и представил информацию о будущих проектах и задачах.

Ключевые слова: добыча золота, AzerGold, MAGRO CONSTRUCTION, YPT Makina Dış Ticaret A.Ş., завод по переработке CIL, геологоразведка, проект разработки, рудные отходы.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 12.01.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 04.02.2024

Rəyçi: i.e.d.Prof., İ.M.Abbasov

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.

ZEYNƏB MƏMMƏDLİ
Bakı Biznes Universiteti
Magistrant mamedliz99@gmail.com
Ünvan: Xırdalan şəh. H.Əliyev pr

**AZZA CAKE HOUSE MMC-DƏ MƏHSULUN MAYA
DƏYƏRİNİN UÇOTU VƏ KALKULASIYA SİSTEMİNİN
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ**

XÜLASƏ

Məqalədə müəssisənin istehsal xərclərinin kalkulyasiyasının araşdırılması mühüm amillərdən biridir. Çünki maya dəyərini müəyyənləşdirilməsi həmin məhsulun hansı qiymətlə satışa çıxarılmasına, həmçinin satış bazarında fəaliyyətinin davam etdirməsinə köməklik edəcək. Maya dəyərini düzgün araşdırılıb tertib edilməsi çox önəmlidir.

Münasib qiymətli məhsullardan istifadə etməklə daha münasib qiymətli məhsul istehsal etmək mümkün olacaqdır. Bununla yanaşı müəssisənin əldə etdiyi gəlir onun xərclərini üstələməlidir. Bu üstələmə nəticəsində müəssisə öz fəaliyyətini uzun müddətli davam etdirə biləcək. "Azza" - istənilən bayram və ya ən adi günü unudulmaz zövqlə bəzəyən, çoxillik təcrübə və biliklərə sahib, yaxşı təlim keçmiş, seçilmiş şirniyyatçılar, aşbazlar və menecerlərdən ibarət mehriban heyətdən ibarətdir. Bugünkü gün Azərbaycan ərazisində olan ən böyük şirniyyat mağazaları şəbəkəsidir.

Mövzu əsasında aparılan araşdırmalara yiyələnmək, düzgün plan qurulması və bunun nəticəsində müəssisənin uzunmüddətli fəaliyyətinin təmin edilməsi

Açar sözlər: Maya dəyəri, kalkulyasiya, məhsul istehsalı

GİRİŞ

10 ildən çoxdur ki, müştərilərimiz hər məhsulun ən yaxşısı və mükəmməlini əldə edirlər. Uzun illər boyu siz həyatınızda olan mühüm və əlamətdar günlər üçün hədiyyə olaraq tort, şirniyyat və digər məhsulların seçimində bizə etibar edirsiniz. "AZZA" – adı yüksək keyfiyyət və xüsusi zövq sözləri ilə sinonim olub. "Azza" - istənilən bayram və ya ən adi günü unudulmaz zövqlə bəzəyən, çoxillik təcrübə və biliklərə sahib, yaxşı təlim keçmiş, seçilmiş şirniyyatçılar, aşbazlar və menecerlərdən ibarət mehriban heyətdən ibarətdir. Bugünkü gün Azərbaycan ərazisində olan ən böyük şirniyyat mağazaları şəbəkəsidir.

Məhsulun (işin, xidmətin) maya dəyəri istehsal (xidmət) prosesində istifadə olunan xammalın, materialın, yanacağıın, enerjinin, əsas fondların, əmək ehtiyatlarının qiymətləndirilmiş dəyərini, həmçinin onların istehsalına və satışına sərf edilən digər xərcləri özündə əks etdirir. Müəssisə, istehsal edilən məhsulun qiymətinin müəyyən edilməsi üçün, müxtəlif maya dəyərinin kalkulyasiyası metodlarından istifadə edə bilər. Kalkulyasiya metodunun seçiminə müəssisənin sahəvi xüsusiyyəti, istehsal edilən məhsulların müxtəlifliyi, tətbiq edilən texnoloqiya, istehsalın müddəti təsir edə bilər.

Məhsulun (işin, xidmətin) maya dəyəri istehsal (xidmət) prosesində istifadə olunan xammalın, materialın, yanacağıın, enerjinin, əsas fondların, əmək ehtiyatlarının qiymətləndirilmiş dəyərini, həmçinin onların istehsalına və satışına sərf edilən digər xərcləri özündə əks etdirir.

Müəssisə, istehsal edilən məhsulun qiymətinin müəyyən edilməsi üçün, müxtəlif maya dəyərinin kalkulyasiyası metodlarından istifadə edə bilər. Kalkulyasiya metodunun seçiminə müəssisənin sahəvi xüsusiyyəti, istehsal edilən məhsulların müxtəlifliyi, tətbiq edilən texnoloqiya, istehsalın müddəti təsir edə bilər.

Bir neçə kalkulyasiya metodu mövcuddur:

- mərhələ metodu;
- proseslər metodu;
- sifariş metodu;
- normativ metod (Standart kostinq);
- birbaşa məsrəflər əsasında kalkulyasiya metodu (Direkt kostinq);
- tam maya dəyərinin kalkulyasiya metodu (Abzorbşn kostinq).

Məhsulun maya dəyərinin kalkulyasiyası istehsalatın uçotunun son mərhələsi hesab olunur.

Müəssisələr bazar münasibətləri şəraitində hüquqi və iqtisadi baxımdan xüsusiləşərək müstəqil olurlar. Bu, iqtisadi əlaqələr sistemində müəssisənin rolunu daha da mürəkkəbləşdirir və uyğun olaraq onun idarə olunmasının rolunu əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində fəaliyyət göstərən müəssisənin əsas atributu onun gəlirli olması, rentabelli işləməsidir. Bu isə əsasən iki amildən: xərclərin səviyyəsindən və məhsulun qiymətindən asılıdır.

Müəssisə həm də məhsulun reallaşdırılmasına (satışına) xərclər – kommersiya xərcləri çəkir. İstehsal maya dəyəri ilə kommersiya xərclərinin məcmusu məhsulun tam maya dəyərini əmələ gətirir. Məlumdur ki, istehsal prosesində yüzlərlə müxtəlif xammal, material, dəstləşdirici məmullatlardan, müxtəlif avadanlıqlardan və alət növlərindən istifadə edilir və çox sayda müxtəlif texnoloji əməliyyatlar yerinə yetirilir.

Bununla əlaqədar olaraq, istehsalın faktiki məsrəflərinin uçotu və maya dəyəri üzrə tərtib edilən planı əsaslandırmaq üçün bu məsrəfləri qruplaşdırmaq (təsnifləşdirmək) lazım gəlir. Hər şeydən əvvəl, qeyd etmək lazımdır ki, müəssisə miqyasında xərclər üç əsas növə bölünür:

1. Məhsulun istehsalı və satışı ilə əlaqədar olan xərclər -məhsulun maya dəyəri və tam maya dəyəri; bunlar cari xərclərdir və məhsulun satışından əldə olunan vəsait hesalama ödənilir;

2. İstehsalın genişləndirilməsi və yeniləşdirilməsi ilə əlaqədar olan xərclər. Bu xərclər yeni məhsulun istehsalı və köhnənin modernləşdirilməsi ilə əlaqədar olan birdəfəlik xərclərdir iqtisadi məzmununa görə birdəfəlik xərclər əsaslı vəsait qoyuluşudur;

3. Müəssisənin sosial-mədəni, mənzil-kommunal, məişət və bu kimi qeyri-istehsal ehtiyaclarına çəkilən xərclər. Bu xərclər istehsalla birbaşa əlaqədar olmadığından onlar maya dəyərində daxil edilmir; bunlar, əsasən, müəssisənin mənfəəti hesabına maliyyələşdirilir.

Maya dəyərinin hesablanması məqsədindən asılı olaraq, təsnifləşdirilmənin istehsal məsrəflərinin iqtisadi elementlərinə (ünsürlərinə) görə və xərc (kalkulyasiya) maddələrinə əsaslanan iki əsas sistemi mövcuddur.

Məsrəflərin iqtisadi elementlərinə (ünsürlərinə) görə hesablanmış maya dəyəri - buna xərclər smetası da deyilir - məhsul istehsalı və satışı planının yerinə yetirilməsi üçün tələb edilən ümumi resursların həcmi, hansı konkret məhsul növü üçün istifadə edilməsindən asılı olmayaraq, onları dəyər ölçüsündə əks etdirməyə imkan verir. İstehsal məsrəfləri iqtisadi elementlər - xərclər smetası - üzrə aşağıdakı kimi qruplaşdırılır: [2]

- 1) material xərcləri (qaytarılan, istifadəsi mümkün olan tullantıların dəyəri çıxılmaqla);
- 2) əməkhaqqı xərcləri;
- 3) sosial sığorta ayırmaları;
- 4) əsas fondların (köhnəlməsi) amortizasiyası;
- 5) sair xərclər.

Məsrəflərin göstərilən təsnifatı bütün müəssisələr üçün vahiddir, məcburidir və istehsal xərcləri smetasının tərtibi üçün əsasdır. Directions of improving product cost accounting and calculation system in Azza cake house LLC

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Muhasibat uçotu dərslük (Bakı 2008)
2. Muhasibat hesabatı – S. M Səbzəliyev

3. Muhasibat uçotu və audit – BAKI 2006
4. <https://azza.az>
5. kalkulyasiya metodları dərslik

Z.Mammadli

**DIRECTIONS OF IMPROVING PRODUCT COST ACCOUNTING AND
CALCULATION SYSTEM IN AZZA CAKE HOUSE LLC**

SUMMARY

In the article, one of the important factors is the examination of the calculation of production costs of the enterprise. Because determining the cost will help to determine the price at which the product will be sold, as well as help to continue its activity in the sales market. It is very important to correctly research and arrange the cost of Maya. By using affordable products, it will be possible to produce more affordable products. At the same time, the income of the enterprise must exceed its expenses. As a result of this increase, the enterprise will be able to continue its activity for a long time. "Azza" consists of a friendly staff of well-trained, selected confectioners, chefs and managers with many years of experience and knowledge, who decorate any holiday or the most ordinary day with unforgettable taste.

Today it is the largest network of confectionery stores in Azerbaijan. Mastering the research conducted on the basis of the topic, making the right plan and as a result, ensuring the long-term operation of the enterprise.

Keywords: calculation, cost, production of the product

З.Мамедли

**НАПРАВЛЕНИЯ ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ СИСТЕМЫ
УЧЕТА И КАЛЬКУЛЯЦИИ СЕБЕСТОИМОСТИ ПРОДУКЦИИ
В ООО «КЕЙК ХАУС «АЗЗА»**

РЕЗЮМЕ

В статье одним из важных факторов является рассмотрение калькуляции себестоимости продукции предприятия. Потому что определение себестоимости поможет определить цену, по которой товар

будет продаваться, а также поможет продолжить его деятельность на рынке сбыта. Очень важно правильно исследовать и оформить стоимость Мауа.

Используя доступные продукты, можно будет производить более доступные продукты. При этом доходы предприятия должны превышать его расходы. В результате этого увеличения предприятие сможет продолжать свою деятельность еще долгое время.

«Азза» — это дружный коллектив хорошо обученных, отборных кондитеров, поваров и менеджеров с многолетним опытом и знаниями, которые украшают незабываемым вкусом любой праздник или самый обычный день.

Ключевые слова: расходы, производство , расчет

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 12.01.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 04.02.2024

Rəyçi: Dos., X.C.Əzizova

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur

RƏŞAD KAZIMOV
Bakı Biznes Universiteti
rashadkazim424@gmail.com

Ünvan: Bakı şəhəri, Adil Məmmədov 10.

NORM ASC-DƏ HƏYATA KEÇİRİLƏN KAPİTAL QOYULUŞLARININ TƏHLİLİ METODİKASI

Xülasə

İstehsal və xidmət sferasında fəaliyyət göstərən müəssisələrin daim yenilənən və dəyişən müasir bazarlarda həyatda qala və rəqibləri ilə mübarizə apara bilməsi üçün uzunmüddətli strategiya və planlarının olması mühüm amildir. Bura bir çox tədbirlər daxil ola bilər ki, bunlardan biri də kapital qoyuluşları ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlərdir. Kapital qoyuluşu müəssisənin fəaliyyətinin davamlılığının təmin edilməsində həyati rol oynayır. Bu əsasən istehsal müəssisələrində xüsusi fərq yaradır. Buna görə də bu məqalənin mövzusu Norm ASC-də kapital qoyuluşlarının həyata keçirilməsinin təhlili metodları bağlı seçilmişdir. Məqalədə kapital qoyuluşlarının təhlilinin əhəmiyyəti və həmçinin, Norm ASC-də tətbiq oluna biləcək metodlar haqqında məlumat verilir. Dünya təcrübəsində də, istifadə edilən bu metodların effektivliyi və müəssisənin inkişafında rolu əsas çatdırılan məqamlardandır. Müəssisənin son maliyyə hesabatına əsasən inkişaf yönümlü kapital qoyuluşlarının azlığı və bunu təkmilləşdirmək üçün tətbiq oluna biləcək metodlar qeyd olunmuşdur.

Açar sözlər: kapital, kapital qoyuluşunun təhlili, investisiya, investor, kapital ehtiyatları.

İstənilən istehsal və ya xidmət sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisə üçün investisiya yatırımlarından və kapital qoyuluşlarından əldə olunacaq mənfəət son dərəcə əhəmiyyətlidir. Ancaq mənfəət yönümlü və daha az riskli kapital qoyuluşu etmək üçün kapital qoyuluşunun uçotunu doğru şəkildə təhlil və analiz edə bilmək lazımdır. Kapital qoyuluşu uçotunun təhlili şirkətlərin və dövlət qurumlarının uzunmüddətli investisiyaların potensial gəlirliliyini qiymətləndirmək üçün istifadə etdikləri büdcə prosedurudur. Kapital qoyuluşu uçotunun təhlili avadanlıq, dəzgah və ya daşınmaz əmlak kimi əsas vəsaitləri əhatə edə biləcək uzunmüddətli investisiyaları qiymətləndirir. Bu prosesin məqsədi sərmayə qoyulmuş kapitaldan ən çox gəlir gətirə biləcək variantı müəyyən etməkdir. Müəssisələr gələcək dövr üçün layihədə pul axınlarının gözlənilən dəyərinin və layihənin risk-gəlir nisbətinin hesablanması əhatə edən kapital təhlilini aparmaq üçün müxtəlif üsullardan istifadə edə bilərlər. [<https://fastercapital.com/topics/what-are-the-various-methods-used-in-investment-analysis-for-startups.html>] Müstəqillik qazandıqdan sonra, davamlı inkişafda olan ölkə iqtisadiyyatımıza əhəmiyyətli töhfə verən şirkətlərdən biri də Norm Azad Səhmdar Cəmiyyətidir. Norm ASC tək ölkəmizin deyil, Qafqazın ən böyük sement istehsal edən şirkətidir. Şirkət adından da bəlli olduğu kimi səhmdar cəmiyyəti tərəfindən idarə edilir. NORM Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin maliyyə və idarəetmə

fəaliyyəti şəffaflyq prinsipi həyata keçirilir. Tanınmış beynəlxalq səviyyəli qurumlar şirkətin maliyyə hesabatlarının auditini aparmışlar və öz müsbət rəylərini əks etdirmişlər. Şirkətin 31 dekabr tarixinə başa çatan il üçün maliyyə hesabatları Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarına (“BMHS”) uyğun olaraq hazırlanmışdır. Həmçinin idarəetmə hesabatları “Qiymətli kağızlar bazarı haqqında” AR Qanununun tələblərinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən 03 fevral 2016-cı ildə təsdiq edilmiş “Emitentin idarəetmə hesabatlarına dair tələblər haqqında Qaydalar”a uyğun olaraq hazırlanır və maliyyə bazarlarına nəzarət orqanına təqdim edilir. Kapital qoyuluşları risklidir, çünki onlar uzunmüddətli istisam üçün nəzərdə tutulmuş aktivlərə çəkilən xərclərdir və onların geri qaytarılması çox vaxt aparır. Norm ASC-də kapital layihəsinə qiymətləndirərkən əsas tələblərdən biri firmanın səhmdarları üçün tələb olunan kapitalın gəlirliliyi dərəcəsidir. [<https://www.norm.az/>] Ümumiyyətlə şirkətin illik maliyyə hesabatlarını 2020-ci ildən bu yana “DELOİTE.” şirkəti aparır. Norm ASC-nin rəsmi saytında hər il illik hesabatlar ictimaiyyətə açıq şəkildə paylaşılır. Verilən məlumatlar əsasında deyə bilərik ki, son bir neçə ildə şirkətin səhmdar kapitalında artım qeydə alınmamışdır. 2022-ci il üçün şirkətin təqdim olunan hesabatından bir hissəyə baxaq:

Şəkil 1.

"NORM" AÇIQ SƏHMDAR CƏMİYYƏTİ			
31 DEKABR 2022-Cİ İL TARİXİNƏ			
MALİYYƏ VƏZİYYƏTİ HAQQINDA HESABAT			
(Min Azərbaycan manatı ilə)			
	Qeydlər	31 dekabr 2022-ci il	31 dekabr 2021-ci il
AKTİVLƏR			
<i>Uzunmüddətli aktivlər</i>			
İmلاك, tikili və əvadanlıq	12	153,753	155,468
Qeyri-məddi aktivlər		1,316	1,014
İstifadə hüququ olan aktivlər		1,006	-
İmلاك, tikili və əvadanlıq üçün verilmiş avanslar		191	1,391
Cəmi uzunmüddətli aktivlər		156,266	157,873
<i>Qısamüddətli aktivlər</i>			
Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri	17	93,572	45,046
Məl-matərial ehtiyatları	14	33,694	38,505
Ticarət debitor borcları	15	8,616	10,549
Digər aktivlər	13	7,925	41,112
Digər alınacaq vergilər	16	7,629	5,971
Cəmi qısamüddətli aktivlər		151,436	141,183
Cəmi aktivlər		307,702	299,056
KAPİTAL VƏ ÖHDƏLİKLƏR			
<i>Kapital və öhdəliklər</i>			
Səhmdar kapitalı	28	161,963	161,963
Bölüzdürülməmiş mənfəət		21,735	84,961
Cəmi kapital		183,698	246,924

Şəkil norm.az saytıdan götürülmüşdür

Şirkətin səhmdar kapitalı 2021-2022-ci illərdə 161,963 min manat olmuşdur. Əslində şirkətin əvvəlki illərdəki hesabatlarına nəzər saldıqda səhmdar kapitalını eyni olaraq görürük. Bölüzdürülməmiş mənfəət isə əvvəlki illə müqayisədə xeyli miqdarda azalmışdır. Bu da öz növbəsində şirkətin kapitalının azalmasına səbəb olmuşdur. İndi isə eyni şirkətin eyni il üzrə kapitala dəyişikliklər hesabatına baxaq:

Şəkil 2.

"NORM" AÇIQ SƏHMDAR CƏMIYYƏTI				
31 DEKABR 2022-CI İL TARİXİNDƏ BİTƏN İL ÜZRƏ KAPİTALDA DƏYİŞİKLİKLƏR HAQQINDA HESABAT (Min Azərbaycan manatı ilə)				
	Qeydlər	Səhmdar kapitalı	Bölükdürülməmiş mənfəət	Cəmi kapital
1 yanvar 2021-ci il tarixinə qalıq		161,963	58,264	220,227
Elan olunmuş dividendlər	18	-	(1,700)	(1,700)
İl üzrə mənfəət və cəmi məcmu gəlir		-	28,397	28,397
31 dekabr 2021-ci il tarixinə qalıq		161,963	84,961	246,924
Elan olunmuş dividendlər	18	-	(102,700)	(102,700)
İl üzrə mənfəət və cəmi məcmu gəlir		-	39,474	39,474
31 dekabr 2022-ci il tarixinə qalıq		161,963	21,735	183,698

Şəkil norm.az saytından götürülmüşdür

Şəkildən də aydın olduğu üzrə şirkətin kapitalının azalmasına səbəb elan olunmuş dividendlərin ödənilməsi olmuşdur. Səhmdarların əldə olunan mənfəətin böyük hissəsini dividend olaraq götürməsi istənilən müəssisənin inkişafında mənfəət kimi qiymətləndirilir. Əslində Norm ASC-də kapital qoyuluşu etmək daha az riskli desək yanlışdır. Çünki şirkətin fəaliyyət göstərdiyi sahədə ölkə daxilində yetərinə önə çıxmış müəssisə yoxdur. Həmçinin regionun ən böyük müəssisəsidir. Xüsusilə bazarda rəqiblərini üstələmək üçün yetərli imkanlara sahibdir. Şirkətin illik hesabatına nəzər saldıqda 2022-ci il üçün 34,373 min manat məbləğində məhdudiyyətli pul vəsaitlərinin götürüldüyünü və 10,608 min manat məbləğində işə əmlak, tikili və avadanlığın alındığını görə bilərik. Norm şirkətində kapital qoyuluşunu həyata keçirərkən beynəlxalq səviyyədə istifadə olunan təhlil metodlarından istifadə olunur. Ümumiyyətlə hər bir istehsal müəssisəsində kapital qoyuluşunun uçotunu apararkən bu metodlardan istifadə edilir. [<https://www.norm.-az/governance/Annual/>] Kapitalın təhlili üçün ən çox yayılmış göstəricilərdən biri, layihədən gözlənilən gəlirin – gələcək pul vəsaitlərinin hərəkəti deyilən – bugünkü pulla nə qədər olduğunu təyin edilən xalis cari dəyər modelidir (Net Present Value). **Xalis cari dəyər** investisiya imkanlarını müqayisə etmək və ya investisiya imkanının əlverişli olub olmadığını ölçmək üçün istifadə edilən metodlardan biridir. Bu metodda investisiyaya və ya kapital qoyuluşu üçün çəkilən xərclərin və bundan gələcək gəlirlərin hər biri, yatırımın risk səviyyəsinə uyğun faiz dərəcəsi ilə bugünkü dəyəri tapılaraq hesablanır və nəticədə alınan cavab müsbətdirsə əlverişli, mənfidirsə əlverişsiz olaraq qiymətləndirilir. İlkin kapital qoyuluşu xərcləri gözlənilən pul axınlarının indiki dəyərindən çıxıldıqdan sonra layihə meneceri layihənin davam etdirilməsinə dəyər olub olmadığını müəyyən edir. Xalis cari dəyəri hesablama üçün aşağıdakı düsturdan istifadə edilir:

$$NPV = \sum_{t=0}^N \frac{CF_t}{(1+r)^t}$$

Burada, $CF_t = t$ tarixindəki gözlənilən net pul axınları, $N =$ investisiyanın müddəti, $r =$ faiz dərəcəsi (Bu investisiyanın gəlirlilik faizidir. Yəni bu məbləğ bu investisiyaya qoyulmaq əvəzinə, bir banka depozit qoyulsa idi bankdan alınacaq faiz bu faizi ifadə edir (opportunity cost for the investment)). [“Engineering – Economics for Capital Investment Analysis” – Tung AU, Thomas P.A. AU – Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey 07632, səh., 81-83, 131-134] Fərz edək ki, Norm ASC-də müəyyən bir layihəyə kapital qoyuluşumuz və ya investisiyamız 4,8 milyon manatdır. Yatırımımızın birinci ilin sonunda 1,4 milyon, ikinci ilin sonunda 2,4 milyon, üçüncü ilin sonunda 2,6 milyon gəlir gətirəcəyi proqnozlaşdırılır. Faiz dərəcəsinə 15% olaraq götürərək hesablayaq:

$$\begin{aligned} NPV &= -\$4,8 + \frac{\$1,4}{(1+0,15)^1} + \frac{\$2,4}{(1+0,15)^2} + \frac{\$2,6}{(1+0,15)^3} \\ &= -\$4,8 + \$1,217 + \$1,815 + \$1,709 = -\$0,059 \text{ milyon} \end{aligned}$$

Aldığımız cavab 0-dan kiçik olduğu üçün bu layihəyə kapital qoyuluşu edilməyəcəkdir. Əslində NPV və DCF (Diskontlaşdırılmış pul axını)-nin bir-biri ilə əlaqəlidir. Xalis cari dəyər kapital qoyuluşları və gələcək pul axınları arasındakı fərqi göstərsə, DCF isə yatırımın gələcəkdəki dəyərini ifadə edir. Xalis cari dəyərə bənzəyir, eyni zamanda bir az fərqlidir. DCF təhlili əslində NPV hesablamasının bir hissəsidir, çünki bu, gələcək pul axınlarının investisiyaya uyğun olub-olmadığını müəyyən etmək üçün endirim dərəcəsiindən və ya alternativ gəlir dərəcəsiindən istifadə prosesidir. DCF hesablanarkən başlanğıc xərcləri nəzərə alınmır, sadəcə hər il üçün gələn pul axınları hesablanır. Xalis cari dəyər hesablanarkən isə sıfırıncı il üçün maliyyə xərcləri nəzərə alınır və gələcəkdəki pul axınları cəmindən çıxılır. DCF – nin kapital qoyuluşlarını və investisiyaları dəyərləndirmək üçün daha əlverişli olduğu düşünülür. Investora gələcək üçün arzulanan məbləğin bugünkü dəyərini öyrənmək daha maraqlı gəlir. [<https://www.investopedia.com/terms/c/capital-investment-analysis.asp>] Yekun olaraq nəzər yetirsək, hər iki metod kapital qoyuluşlarının təhlili və gələcək dövrdə hansı nisbətdə faydalı olacağını öyrənmək üçün əhəmiyyətli ölçü vasitələridir və şirkətin uzunmüddətli aktivlərə yatırımları, həmçinin riskli kapital qoyuluşları üçün istifadə oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. “Engineering – Economics for Capital Investment Analysis” – Tung AU, Thomas P.A. AU – Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey 07632
2. <https://www.norm.az/governance/Annual/>
3. <https://fastercapital.com>
4. <https://bbu.edu.az/az/library>
5. <https://www.investopedia.com>

**ANALYSIS METHODOLOGY OF CAPITAL INVESTMENTS
IMPLEMENTED IN NORM OJSC**

Summary

It is important to have long-term strategies and plans for enterprises operating in the sphere of production and services to survive in the ever-changing and changing modern markets and to compete with their competitors. This can include many measures, one of which is the measures implemented in connection with capital investments. Capital investment plays a vital role in ensuring the sustainability of the enterprise. This makes a special difference mainly in manufacturing enterprises. Therefore, the topic of this article is related to the methods of analysis of the implementation of capital investments in Norm OJSC. The article provides information on the importance of capital investment analysis and methods that can be applied at Norm OJSC. In the world experience, the effectiveness of these methods used and their role in the development of the enterprise are among the main points to be conveyed. According to the last financial report of the enterprise, the lack of development-oriented capital investments and the methods that can be applied to improve it were noted.

Keywords: capital, capital investment analysis, investment, investor, capital reserves

**МЕТОДИКА АНАЛИЗА КАПИТАЛЬНЫХ ВЛОЖЕНИЙ,
ВНЕДРЕННАЯ В ОАО «НОРМ»
РЕЗЮМЕ**

Предприятиям, работающим в сфере производства и услуг, важно иметь долгосрочные стратегии и планы, чтобы выжить на постоянно меняющихся и меняющихся современных рынках и конкурировать со своими конкурентами. Сюда может входить множество мер, одна из которых – меры, реализуемые в связи с капитальными вложениями. Капитальные вложения играют жизненно важную роль в обеспечении устойчивости предприятия. Особое отличие это имеет преимущественно на производственных предприятиях. Поэтому тема данной статьи связана с методами анализа осуществления капитальных вложений в ОАО «Норм». В статье представлена информация о важности анализа капитальных вложений и методах, которые могут быть применены в ОАО «Норм». В мировом опыте эффективность используемых методов и их роль в развитии предприятия являются одними из основных моментов, которые следует донести.

Ключевые слова: капитал, анализ капитальных вложений, инвестиции, инвестор, резервы капитала

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 15.01.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 05.02.2024

Rəyçi: Dos., X.C.Əzizova

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur

MEHDİ HƏZİYEV
Bakı Biznes Universiteti
mehdi.hazhiyev@gmail.com
Ünvan: Lütfi Zadə küçəsi, məhəllə 2348

**AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ BANKININ MÜHÜM MÜHASİBAT
UÇOTU SİYASƏTLƏRİ VƏ AUDİT METODİKASININ
QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ**

XÜLASƏ

Azərbaycan Beynəlxalq Bankının mühasibat uçotu siyasətləri və audit metodikası, effektivlik və şəffaflığı təmin etmək üçün əhəmiyyətli bir rola sahibdir. Bankın dəqiq hesabat və risk idarəetmə tədbirləri, maliyyə əməliyyatlarını daima nəzarətdə saxlamağa kömək edir. Mühasibat siyasətləri, şəffaflıq və etibar prinsiplərinə əsaslanaraq, müştərilər və paydaşlar arasında güvəni təmin edir. Audit metodikası, müstəqil auditorların effektivliyini və müasir texnologiyalardan istifadəni təmin edir. Bu strukturların qiymətləndirilməsi, bankın maliyyə sahəsində lider mövqeyini möhkəmləndirməkdə əhəmiyyətli bir addımdır.

Açar sözlər: ABB, Audit, Mühasibat, Metodologiya, Bank

GİRİŞ

Azərbaycan Beynəlxalq Bankı (ABB), maliyyə sektorunda özünü təminat altına almış və sektor lideri bir bank kimi mövcud və gələcək nailiyyətlərinin idarə edilməsi üçün müstəsna bir rol oynayır. Bu məqalədə, ABB-nin mühasibat uçotu siyasətləri və audit metodikasının qiymətləndirilməsi mövzusunda əsaslı bir təhlil edəcəyik. [1]

Azərbaycan Beynəlxalq Bankının mühüm mühasibat uçotu siyasətləri, bankın maliyyə əməliyyatlarını və hesabatlarını düzgün və dəqiq şəkildə idarə etməyə, şəffaflığı təmin etməyə, keyfiyyətli hesabatları təmin etməyə, riskləri idarə etməyə və beynəlxalq standartlar və yerli tələblərlə uyğunluğunu əmin etməyə nail olmağı hədəfləyir. İşlədilən mühüm siyasətlər arasında aşağıdakılar yer ala bilər:

- Transparensiya və dəqiqlik siyasəti bankın maliyyə və hesabat məlumatları açıq və dəqiqliklə təqdim edilməlidir. Həmçinin, müştərilər və paydaşlar üçün maliyyə performansını anlamağı asanlaşdıran transparensiya prinsipləri tətbiq edilməlidir.

- Mühasibat standartlarına uyğunluq siyasəti aparılarkən, Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına (BMUS) və digər mühasibat standartlarına

tam uyğunluq təmin edilməlidir. Həmçinin, maliyyə hesabatları düzgün formada və təyin olunan mühasibat standartlarına əsaslanmalıdır.

- Risk idarəetmə siyasəti aparılarkən, bankın mühasibat uçotu siyasətləri, maliyyə risklərinin və qeyri-maddi risklərin effektiv şəkildə idarə edilməsini öngörür. Həmçinin, risklərin qiymətləndirilməsi və nəzarət altına alınması üçün sistematik bir yanaşma tətbiq edilməlidir.

- Audit və təhlil tədbirləri siyasəti aparılarkən, müstəqil və daxili audit tədbirləri effektiv bir şəkildə təşkil edilməlidir. [4, 5] Həmçinin, bankın əməliyyatlarının və hesabatlarının təhlili düzgün müstəqil auditorlar tərəfindən həyata keçirilməlidir.

Bu siyasətlər, Azərbaycan Beynəlxalq Bankının mühasibat uçotunu düzgün və effektiv bir şəkildə idarə etməsini və şəffaflığı təmin etməsini hədəfləyir. Bank, bu prinsipləri müştərilərin və paydaşların etibarını qazanmaq və sektorun lideri olmaq üçün strateji fəaliyyətlərinin bir hissəsi kimi dəyərləndirir. [6, 8] ABB-də mühasibat uçotunun təşkilinin əsas prinsiplərindən danışmalı olsaq, Banklarda mühasibat uçotunun aparılması AR qanunvericiliyinə uyğun olaraq formalaşmış bankın uçot siyasəti əsasında həyata keçirilir. Bankın mühasibatlığı müstəqil struktur bölməsidir və ona baş mühasib rəhbərlik edir. Mühasibat əməliyyatları onların yerinə yetirilməsi vəzifə təlimatları ilə müəyyən edilmiş, hesablaşma-kassa sənədləri və digər sənədlərin qəbulu, icrası, nəzarəti ilə məşğul olan bank işçiləri tərəfindən həyata keçirilir. ABB-də mühasibat uçotunun əsaslarını təşkilatlardan, fiziki şəxslərdən pul sənədlərinin qəbulu, düzgünlüyünün yoxlanılması, habelə onların uçotda əks etdirilməsi üçün sənədlərin hazırlanması, hesablaşma sənədlərinin kartotekalarının aparılması və ödənişlərin vaxtında icrasına nəzarəti əhatə edən əməliyyat işi təşkil edir. [1] Bundan əlavə, uçot siyasəti və audit metodologiyası ABB-yə sürətlə dəyişən maliyyə mühitində uğur qazanmağa kömək edir. Bunlar bankın maliyyə məlumatlarının düzgün hesablanması və təhlili üçün zəruri prosedurların müəyyən edilməsini təmin edir. Audit prosesi bankın maliyyə əməliyyatları və audit sistemlərinin auditorlar tərəfindən dəqiq şəkildə yoxlanılmasını və qiymətləndirilməsini təmin edir. Bu, bankın maliyyə proseslərinin şəffaflığını artırır və mövcud riskləri idarə etməyə kömək edir. Mühasibat uçotu siyasəti və audit metodologiyası bankın maliyyəsi ilə bağlı hər hansı problemi müəyyən etmək və həll etmək üçün də zəruridir. Mühasiblər və auditorlar maliyyə məlumatlarının düzgünlüyünü və dolğunluğunu təmin etmək üçün məhsuldar tədbirlər görməlidirlər. Vacib olan odur ki, uçot siyasəti və audit metodologiyası bankın maliyyə fəaliyyətinin qanunvericiliyə və standartlara uyğunluğunu yoxlamaq üçün zəruri alətlərdir. Bu, bankın maliyyəsi ilə bağlı sürprizlərin və risklərin minimuma endirilməsini təmin edir.

Azərbaycan Beynəlxalq Bankı (ABB), effektiv maliyyə idarəetməsi və dəqiqliyin təmin edilməsi məqsədlərinə nail olmaq üçün mühüm audit metodikasını tətbiq edir. Bu metodika, bankın əməliyyatlarını, risklərini və müvafiq təhlükəsizlik tədbirlərini qiymətləndirmək, yoxlamaq və müstəqil auditorlar vasitəsilə müşahidə etmək üçün bir strukturu təşkil edir. [1] Aşağıda, - ABB-nin mühüm audit metodikasının əsas maddələrini qiymətləndirəcəyik:

1. Standartlara uyğunluq - ABB-nin audit metodikası beynəlxalq auditor təlimatlarına və audit standartlarına tam uyğunluğu təmin etməlidir. Bu, maliyyə əməliyyatlarına dair dəqiqliyi və şəffaflığı təmin etmək üçün əhəmiyyətli bir addımdır.

2. Effektiv risk idarəetmə - Metodikası, bankın əməliyyatlarının və proseslərinin risklərinin dəqiq bir şəkildə təhlil edilməsi və idarə edilməsi üçün effektiv bir metodologiyası olmalıdır. Bu, potensial risklərin erkən müdaxilə ilə nəzarət altına alınmasını təmin edir.

3. Daxili təhlil və yoxlama - Audit metodikası, daxili təhlil və yoxlama tədbirlərinin sistemativ olaraq həyata keçirilməsini və audit komitəsinin əhəmiyyətini vurğulamalıdır. Bu, əməliyyatların və proseslərin effektivliyini artırmağa kömək edir.

4. Təcrübə və təmkinlik - Metodikası, auditorların təcrübəsini və təmkinliyini nümayiş etdirməlidir. Maliyyə və texnologiya sahəsindəki dəyişikliklərə dərhal cavab vermək üçün auditorların hazırkı vəziyyətini nəzərə almalıdır.

5. Texnologiya istifadəsi - Audit metodikası, müasir texnologiyalardan faydalanaraq audit tədbirlərini avtomatlaşdırmağa nail olmalıdır. Bu, audit proseslərinin sürətini artırmağa və riskləri daha səmərəli şəkildə idarə etməyə kömək edir.

6. Hesabat və təkliflər - Metodikası, auditorların təhlil və nəticələrini dəqiq şəkildə hesabatlaşdırmağa və təkliflərini təqdim etməyə nail olmalıdır. Bu, bankın əməliyyatlarını və keyfiyyətini yaxşılaşdırmağa yönəlmiş praktik tövsiyələr təmin edir.

ABB-nin daxili audit departamenti, şirkətin effektivliyini, mənfəət məqsədlərini və risklərini qiymətləndirmək üçün əsaslı və vacib bir rol oynayır. Bu departament, şirkətin əməliyyatlarının və maliyyə proseslərinin düzgünlüyünü və uyğunluğunu yoxlamaqla, effektiv və yüksək keyfiyyətli audit işləri təmin edir. Daxili audit, şirkətin idarə olunan proseslərini və keyfiyyət standartlarını müəyyənləşdirir və şirkətin məqsədlərinə nə qədər yaxın olduğunu qiymətləndirir. Hazırkı dövrdə bank bu bölmə üzrə 1 komitə sədri və 2 komitə üzvü olmaqla audit strukturunu müəyyən etmişdir. Bu departament, daxili nəzarət strukturlarının, proseslərin və tədbirlərin şirkətin məqsədlərinə və qanunvericiliyə uyğun olduğunu yoxlamaqla, risklərin

müəyyənləşdirilməsi və azaldılması üçün kritik bir rol oynayır. Audit prosesləri zamanında risklərin və zəifliklərin müəyyən edilməsi ilə şirkətin əməliyyatlarının möhkəmləndirilməsinə və fəaliyyətinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə kömək edir. Audit zamanı konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarındakı məbləğ və açıqlamalara dair audit sübutlarının əldə olunması ilə bağlı prosedurlar yerinə yetirilir. Prosedurlar auditorun mülahizəsi, o cümlədən konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarında saxtakarlıq, yaxud səhv nəticəsində baş verməsindən asılı olmayaraq mühüm təhriflərin olması riskinin qiymətləndirilməsi əsasında seçilir. Belə risklərin qiymətləndirilməsini həyata keçirərkən auditor şəraitə uyğun olaraq audit prosedurlarının planlaşdırılması məqsədilə müəssisənin daxili nəzarət sistemini həmin sistemin effektivliyi barədə rəy bildirmək üçün deyil, müəssisə tərəfindən konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarının hazırlanması və düzgün təqdim edilməsi ilə əlaqədar olaraq nəzərdən keçirir. Auditə, həmçinin, rəhbərlik tərəfindən tətbiq edilən mühasibat uçotu qaydalarının müvafiqliyinin və irəli sürülmüş mühasibat təxminlərinin əsaslı olduğunun qiymətləndirilməsi, habelə konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarının ümumi təqdimatının təhlili daxildir. Ümumən, Azərbaycan Beynəlxalq Bankının mühüm audit metodikası, bankın maliyyə sistemi və keyfiyyətli əməliyyatlarını dəstəkləyən və təmin edən effektiv bir struktur kimi dəyərləndirilir. [4, 5] Şirkət, dərinlən ətraflı təhlil və daimi təkmilləşdirmə prosesləri vasitəsilə müşahidə altında saxlanılır və müştərilər və paydaşlar arasında ən yüksək səviyyədə etibar yaratmağa nail olmağa davam edir. Əgər Azərbaycan Beynəlxalq Bankının mühasibat uçotu siyasətləri və audit metodikası daha da effektivləşdirilmək üçün əlavə addımlar atmağa nail olarsa, bu bankın inkişafına daha da təkan verəcək və müştərilər və paydaşlar üçün daha yüksək səviyyədə etibar yaratmağa yardım edəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

- 1.
2. abb-bank.az – ABB rəsmi internet səhifəsi
3. economy.gov.az
4. maliyye.gov.az
5. Auditor fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı-2010
6. Abbasov Ə., Məmmədov Z., Rzayev R., Həmişəyeva Ş., Bank işi və elektron bankçılıq, Bakı-2003
6. Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (4 mart 2005-ci il, 6 mart 2007-ci il, 17 aprel 2007-ci il, 19 oktyabr 2007-ci il, 2 oktyabr 2008-ci il, 26 may 2009-cu il və 30 iyun 2009-cu il tarixli qanunlarla qəbul edilmiş dəyişikliklər və əlavələrlə)

M.Haziyev

**EVALUATION OF IMPORTANT ACCOUNTING POLICIES AND
AUDIT METHODOLOGY OF THE INTERNATIONAL BANK OF
AZERBAIJAN
SUMMARY**

Accounting policies and audit methodology of the International Bank of Azerbaijan play an important role in ensuring efficiency and transparency. The bank's accurate reporting and risk management measures help to keep financial transactions under constant control. Accounting policies ensure trust between clients and stakeholders based on the principles of transparency and trust. The audit methodology ensures the effectiveness of independent auditors and the use of modern technologies. Evaluation of these structures is an important step in strengthening the leading position of the bank in the financial field.

Keywords: IBA, Audit, Accounting, Methodology, Bank

M.Назыев

**ОЦЕНКА ВАЖНОЙ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ И МЕТОДОЛОГИИ
АУДИТА МЕЖДУНАРОДНОГО БАНКА АЗЕРБАЙДЖАНА
РЕЗЮМЕ**

Учетная политика и методология аудита Международного банка Азербайджана играют важную роль в обеспечении эффективности и прозрачности. Точная отчетность банка и меры по управлению рисками помогают держать финансовые операции под постоянным контролем. Учетная политика обеспечивает доверие между клиентами и заинтересованными сторонами, основанное на принципах прозрачности и доверия. Методика аудита обеспечивает эффективность работы независимых аудиторов и использование современных технологий. Оценка этих структур является важным шагом в укреплении лидирующих позиций банка в финансовой сфере.

Ключевые слова: МБА, Аудит, Бухгалтерский учет, Методология, Банк

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 15.01.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 05.02.2024

Rəyçi: Dos., X.C.Əzizova

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur

ELTUN XƏLİLOV
Bakı Biznes Universiteti
eltun-xelilov855@mail.ru

Ünvan: Bakı şəhəri, H.Zərdabi küçəsi, 88a, AZ1122

HOLCIM AZƏRBAYCAN ASC-DƏ İSTEHSAL MƏSRƏF BÖLÜŞDÜRÜLMƏSİNİN METODİKASININ TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Xülasə

Bu məqalə Holcim Azərbaycan ASC-də istehsal məsrəflərinin bölgüsünün metodikasının analizi və qiymətləndirilməsi ilə əlaqədar idarəetmə uçotunun əhəmiyyətini və məqsədinin təsvir edir. Ölkəmizdə inkişaf edən bazar münasibətləri şəraitində müəssisə hüquqi və iqtisadi cəhətdən müstəqilləşmişdir. İstehsal və maliyyə fəaliyyətinin səmərəliliyi üçün təşkilatın bütün idarəetmə səviyyələrinin məsuliyyəti artmışdır. Təcrübə göstərir ki, mürəkkəb istehsal strukturuna malik sənaye müəssisələri xərclərin optimallaşdırılmasına və müsbət maliyyə nəticələrinin əldə edilməsinə, əsaslandırılmış idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsinə kömək edən vaxtında iqtisadi və maliyyə məlumatlarına ciddi ehtiyac duyurlar. Ümumilikdə, bu məqalə, işin idarə olunması üçün məlumatın vacibliyini, idarəetmə uçotunun strateji və operativ məqsədləri və metodikalarını vurğulayır. Bu, müəssisələrə fəaliyyətlərinin effektivliyini artırmaq və məsuliyyətlərini dəqiq şəkildə yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün əhəmiyyətli bir addımdır.

Açar sözlər: idarəetmə, sənaye, müəssisə istehsalı, bazar

Ölkəmizdə inkişaf edən bazar münasibətləri şəraitində müəssisə hüquqi və iqtisadi cəhətdən müstəqilləşmişdir. İstehsal və maliyyə fəaliyyətinin səmərəliliyinə görə təşkilatın bütün idarəetmə səviyyələrinin məsuliyyəti artmışdır. Təcrübə göstərir ki, mürəkkəb istehsal strukturuna malik sənaye müəssisələri xərcləri optimallaşdırmağa və müsbət maliyyə nəticələri əldə etməyə, əsaslandırılmış idarəetmə qərarları qəbul etməyə kömək edən vaxtında iqtisadi və maliyyə məlumatlarına ciddi ehtiyac duyurlar. Müəssisənin operativ idarə edilməsi üçün zəruri olan məlumatlar mühasibat uçotu təcrübəsinin perspektivli sahələrindən biri olan idarəetmə uçotu sistemində formalaşır. İdarəetmə uçotu bütövlükdə biznesin idarə edilməsi üçün bütün məlumat sistemini, o cümlədən strateji idarəetməni, təşkilatın, onun bölmələrinin və funksional bloklarının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi, təsərrüfat fəaliyyətinin planlaşdırılması və nəzarəti, maddi, maliyyə və əmək ehtiyatlarından optimal istifadənin təmin edilməsini əhatə edir. Müəssisədə idarəetmə uçotunun təşkili vahid qaydalara

riayət etməyi, ixtisaslı və məsuliyyətli kadrların mövcudluğunu, müəssisənin ayrı-ayrı bölmələri və xidmətlərinin informasiya təminatı səviyyəsini tələb edir ki, bu da nəticədə istehsalın idarə edilməsinin səmərəliliyinin artmasına səbəb olur. İdarəetmə uçotunun əsasını müəssisənin məsrəfləri haqqında məlumatların toplanması təşkil edir. Hazırda bazar iqtisadiyyatı inkişaf etmiş ölkələrdə idarəetmə uçotu sistemində aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilir:

1. Xərclərin qeydiyyatı və hesabatı, o cümlədən təsnifat, ümumiləşdirmə, maraqlı istifadəçilər üçün qiymət məlumatlarının verilməsi.

2. Konkret məhsullar, xidmətlər və ya xərclərin formalaşma yerləri, məsuliyyət mərkəzləri üzrə xərclərin məbləğinin müəyyən edilməsi və qiymətləndirilməsi.

3. Xərclərin idarə edilməsi və məsrəflərin təhlili, məsrəf məlumatlarının planlaşdırma və nəzarət üçün zəruri olan informasiya şəklində təqdim edilməsi, qərar qəbul edərkən idarəetmə personalı tərəfindən istifadə edilməsi.

Buna görə də, idarəetmə üçün uçotun prinsiplərindən biri xərclərin qruplaşdırılmasına, onların tənzimlənməsinə və təşkilatın zavoddaxili, şirkətdaxili bölmələri üçün fəaliyyət nəticələrinə diqqət yetirməkdir. Tabeliyində olan şöbələrin rəhbərləri öz fəaliyyətlərinin məsrəflərini və nəticələrini bilə-bilə, bunu minimum xərclərlə, deməli, maksimum səmərəliliklə həyata keçirə bilirlər [3,s.167]. Nəticədə istehsal və təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinə görə məsuliyyət artır. İdarəetmə uçotu məlumatlarına malik olan yüksək səviyyəli menecerlər müəssisənin bütün maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətlərinə nəzarət edə, yəni real vaxt rejimində gedən proseslərə nəzarət edə, işin nəticələrinə operativ nəzarət edə, xərclərin artmasına təsir edən nöqsanların aradan qaldırılması üçün vaxtında tədbirlər görə və xərclərin azaldılmasına nail ola bilirlər. Monitoring əsasında təşkilatın fəaliyyətinin güclü və zəif tərəfləri, onların dəyişmə dinamikası, müəssisənin fəaliyyət göstərdiyi xarici şəraitin inkişafındakı əlverişli və əlverişsiz meyillər haqqında nəticələr çıxarılır. İdarəetmə uçotunun metodoloji əsasını məsrəflərin ölçülməsi və qiymətləndirilməsi və nəticədə məhsulların (işlərin, xidmətlərin) maya dəyərinin hesablanması prosesinin həyata keçirilməsi təşkil edir. İdarəetmə uçotu, məsrəflərin uçotu metodlarının işlənib hazırlanması və istehsal məsrəflərinin hesablanması sahəsində aparılan geniş tədqiqatlara baxmayaraq, hazırda müxtəlif istifadəçilərin maraqlarına uyğun olaraq transformasiya oluna bilən məsrəflərin uçotunun vahid metodologiyası mövcud deyildir. Vahid metodologiyanın olması müəssisələrə onun əsasında sənaye istehsalının müxtəlif sahələrində məsrəflərin uçotu sistemini qurmağa imkan verərdi. Bundan əlavə, sənaye müəssisəsində idarəetmə uçotunun təklif olunan metodu səlahiyyətlərin daha yüksək idarəetmə səviyyəsindən aşağı olanlara verilməsinə əsaslanmalıdır [4,s.62].

Müasir bir müəssisə, qaydalara ciddi uyğun olaraq tərtib edilməli olan xarici istifadəçilərə hesabat verərkən oxşar problemlə üzləşir. Müxtəlif

qaydalarda "xərclər" və "xərclər" anlayışlarının şərtlərini müqayisə etsək, belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, bu anda nəzərdən keçirilən anlayışların mahiyyətini müəyyən etmək üçün vahid metodoloji əsas yoxdur. Bundan əlavə, "xərclər" anlayışının mahiyyəti haqqında fikirlər bir sıra ziddiyyətləri ehtiva edir və aydın bir sistemə daxil edilmir. Xərc səviyyəsi əsasən sənaye müəssisəsinin hazır məhsullarının qiymətlərini müəyyən edir. Bir sıra iri sənaye müəssisələrinin çox emallı olmasını nəzərə alsaq, maya dəyəri transfer qiymətlərinin, yəni yarım-fabrikatların bir prosesdən digərinə keçirildiyi qiymətlərin formalaşması üçün əsasdır. Buna görə də, hazırda maya dəyərini formalaşdırmaq üçün xərclərin səviyyəsi haqqında etibarlı məlumatlara ehtiyacı olan iri sənaye müəssisələri müəyyən metodologiyaya əsaslanan idarəetmə uçotunu təşkil edirlər. İdarəetmə uçotunun müəyyən metodunun universallıq, funksionallıq, çeviklik dərəcəsi ilk növbədə müəssisənin idarəetmə kadrlarının təhsil səviyyəsindən asılıdır. Təsnifat üçün əsas tələb çeviklikdir, yəni istənilən vaxt müxtəlif istifadəçilərin maraqlarını təmin etmək imkanındır. Metodologiyanın qurulması üçün vasitələrdən biri uçot siyasəti, maliyyə-təsərrüfat xidmətinin strukturunda rəşional iş axınının təşkili, idarəetmə uçotu registrlərinin seçilməsidir. Müəssisənin uçot siyasəti daxili nəzarət məlumatının əsas elementidir ki, bu məlumat hər bir təsərrüfat subyekti tərəfindən kənar nəzarət məlumatları əsasında və onun bütün xüsusiyyətləri, strategiya və taktikalrı, xarici və daxili fəaliyyət şəraiti nəzərə alınmaqla müstəqil şəkildə formalaşır. Uçot siyasəti müəssisənin özü tərəfindən hazırlanır və kənar nəzarət məlumatı ilə müəyyən edilmiş parametrlərə əsaslanır. Müasir sənaye müəssisəsinin uçot siyasəti aşağıdakı bölmələri əhatə etməlidir:

- MHBS-nin tələblərinə uyğun olaraq maliyyə uçotu;
- idarəetmə uçotu;
- vergi uçotu;
- mühasibat uçotu [2,s.86].

Uçot siyasətində məsrəflərin uçotu metodu məcburidir. Xərclərin uçotu üsullarını iki böyük qrupa bölmək olar:

1. ənənəvi
2. innovativ .

Müasir iqtisadi şəraitdə sənaye müəssisələri tədricən ənənəvi metodlardan istifadədən uzaqlaşmalı və ya onları transformasiyaya məruz qoymalı, yeni elementlər tətbiq etməli, məsrəflərin uçotunun daha təknil üsullarından istifadə etməlidirlər. İnnovativ metodlara üstünlük verməklə şirkət BMHS-nin tələblərini və beynəlxalq mühasibat uçotu sistemlərinin təcrübəsini nəzərə almaqla maya dəyərini idarə etmək, onun səviyyəsinə nəzarət etmək imkanı əldə edir. İqtisadi inkişafın müasir şəraitində bir təşkilatı idarə etmək üçün hazırlanmış informasiya təminatı sisteminin, yəni idarəetmə uçotu sisteminin mövcudluğu müəssisədə istehsalın təşkilinin səmərəliliyi üçün həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Onun köməyi ilə resursların istehlakını optimallaşdırmaq üçün nəzər-

də tutulmuş qərarların qəbul edilməsi üçün zəruri olan ilkin məlumatların toplanması və analitik emalı həyata keçirilir, onların həyata keçirilməsinin tamlığına cari və sonrakı nəzarəti həyata keçirmək üçün istifadə olunan məlumatlar yaradılır. İdarəetmə uçotunun əsas məqsədi bütün səviyyələrdə olan menecerləri biznesin idarə edilməsində effektiv qərarlar qəbul etmək üçün lazımi və vaxtında məlumatla təmin etməkdir. İstehsal uçotunun inkişafında əsas istiqamət onun səmərəliliyini, analitikliyini artırmaq, indiki və gələcəkdə idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsinə diqqət yetirməkdir. Təsadüfi deyil ki, “istehsal uçotu” termini çox vaxt onun mahiyyətini və vəzifələrini daha çox əks etdirən “idarəetmə uçotu” termini ilə əvəz olunur. İdarəetmə uçotunun xarakterik xüsusiyyəti məsrəflər uçotunun özünün və onların təhlilinin nəticələrinin inteqrasiyası və nəticədə idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsidir. İstehsal məsrəfləri (məsrəfləri) növlərə, onların yaranma yerlərinə və məsrəf daşıyıcılarına görə qruplaşdırılır və uçota alınır. Xərc mərkəzləri istehsal resurslarının ilkin istehlakının baş verdiyi struktur bölmələrdir (iş yerləri, komandalər, sexlər və s.). Xərc daşıyıcıları bu müəssisənin bazarda satış üçün nəzərdə tutulmuş məhsul növlərini başa düşürlər. Mənfəət əldə etmək üçün zəruri şərt məhsulların satışından əldə edilən gəlirin onun istehsalına və satışına çəkilən xərclərdən (xərclərdən) artıq olmasını təmin edən istehsalın müəyyən dərəcədə inkişafıdır. Yuxarıda göstərilənlərə əsasən, mümkündür [6,s.82].

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Qurbanova T. “Maliyyə siyasətinin sosial-iqtisadi inkişafa təsirinin qiymətləndirilməsi” Audit 2006.
2. Quliyev T., Qurbanov F., Abbasov A., Babayev A. “Bazar münasibətləri şəraitində müəssisə və firmaların maliyyə fəaliyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi. Bakı 2002.
3. Praktiki audit, dərs vəsaiti. Abbasova S.A. ADİU-nun «Elm və Təhsil» 2011.
4. Rzayev.Q - Mühasibat uçot «Təhsil» nəşriyyatı, 2018-ci il, səh 78-90
5. R.Ş. Məmmədov. “Sənaye statistikasi” II hissə. Dərs vəsaiti. Bakı, 1998
6. Rzayev Q - Mühasibat nəzarətinin və daxili auditin əsas prinsipləri.Dərslik.2019-cu il. Səh 34-50

Э. Халилов

Анализ и оценка методологии распределения производственных стоимости в ао «Holcim Azerbaijan» Резюме

В данной статье описывается значение и цель управленческого учета применительно к анализу и оценке методологии распределения производственных затрат в АО «Holcim Азербайджан». В условиях развития рыночных отношений в нашей стране предприятие стало юридически и

экономически независимым. Возросла ответственность всех уровней управления организации за эффективность производственно-финансовой деятельности. Опыт показывает, что промышленные предприятия со сложной структурой производства испытывают серьезную потребность в своевременной экономической и финансовой информации, которая помогает оптимизировать затраты и достигать положительных финансовых результатов, принимать обоснованные управленческие решения. В целом в данной статье подчеркивается важность информации для управления бизнесом, стратегический управленческий учет и подчеркивает операционные цели и методологии. Это важный шаг для предприятий по повышению эффективности своей деятельности и обеспечению точного выполнения своих обязанностей.

Ключевые слова: управление, промышленность, производство предприятия, рынок.

E. Khalilov

**Analysis and evaluation of production cost allocation methodology in
holcim Azerbaijan JSC
Summary**

This article describes the importance and purpose of management accounting in relation to the analysis and evaluation of the methodology of distribution of production costs in Holcim Azerbaijan JSC. In the conditions of developing market relations in our country, the enterprise has become legally and economically independent. The responsibility of all management levels of the organization has increased for the efficiency of production and financial activity. Experience shows that industrial enterprises with a complex production structure have a serious need for timely economic and financial information that helps to optimize costs and achieve positive financial results, to make informed management decisions. In general, this article emphasizes the importance of information for business management, strategic management accounting and emphasizes operational goals and methodologies. This is an important step for enterprises to increase the effectiveness of their activities and ensure that their responsibilities are fulfilled accurately.

Keywords: management, industry, enterprise production, market

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 15.01.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 05.02.2024

Rəyçi: Ramiz Cavadov

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur

İLKİN BEHBUDOV
Bakı Biznes Universiteti
Ilkinbebudov188@gmail.com
Ünvan: Həsən Bəy Zərdabi st 88a, Bakı Azerbaijan

SƏMƏRƏLİLİK GÖSTƏRİCİLƏRİNİN TƏHLİLİ PRİNSİPLƏRİ VƏ METODOLOGİYASI

Xülasə

Məqalədə sığorta sahəsində səmərəlilik göstəricilərinin təhlili iqtisadi səmərəliliyin, risklərin idarə edilməsinin, məlumatların asimmetriyasının və maraqlı tərəflər üçün dəyərliliyin əsas prinsiplərini rəhbər tutan mürəkkəb və çoxşaxəli prosesdir. Əsas effektivlik göstəricilərinə diqqət yetirməklə və məlumatların təhlili alətlərindən istifadə etməklə sığorta şirkətləri öz səmərəliliyini qiymətləndirə və artırma bilərlər.

Bununla belə, məlumatların keyfiyyəti, normativlərə uyğunluq və bazar dinamikası da daxil olmaqla problemlər vahid yanaşmanın zəruriliyini vurğulayır. Sığortalıların müdafiəsi, gəlirlilik və normativlərə uyğunluq ilə səmərəliliyin tarazlaşdırılması daim inkişaf edən sənayedə sığorta şirkətlərinin davamlılığı və rəqabət qabiliyyəti üçün vacibdir. Sığorta mənzərəsi inkişaf etməyə davam etdikcə, səmərəliliyin təhlilinin prinsipləri və metodologiyası uğurun təməl daşı olaraq qalacaq.

Açar sözlər: Səmərəlilik, sığorta, gəlir, xərc, risk

Sığorta sahəsində səmərəlilik göstəriciləri sistemini tədqiq edir, onların əhəmiyyətini, təsnifatını və praktik tətbiqlərini müzakirə edir.

I. Sığortada səmərəlilik göstəricilərinin əhəmiyyəti

Sığortada səmərəlilik göstəriciləri bir neçə səbəbə görə vacibdir:

Mənfəətlilik: Səmərəli sığortaçıların daha yüksək gəlir əldə etmək ehtimalı daha yüksəkdir. Səmərəlilik göstəricilərinin yaxşı işlənməmiş sistemi xərclərə qənaət və əməliyyat təkmilləşdirmələrinin edilə biləcəyi sahələri müəyyən etməyə kömək edir.

Sığorta Sahibindən Məmnuniyyət: Səmərəlilik sığortalıların məmnunluğuna dolayı təsir göstərir. Effektiv sığortaçıları rəqabətə davamlı mükafatlar, iddiaların daha sürətli işlənməsi və daha yaxşı ümumi müştəri təcrübəsi təklif edə bilərlər.

Tənzimləyicilərə uyğunluq: Tənzimləyici orqanlar çox vaxt sığortaçılarından müəyyən səmərəlilik standartlarına cavab vermələrini tələb edirlər. Effektiv sığorta şirkəti bu qaydalara daha çox riayət edir.

Rəqabət Üstünlüyü: Yüksək rəqabətli bazarda effektivlik göstəriciləri müştərilərə və investora əməliyyat effektivliyini nümayiş etdirməklə sığortacıları fərqlənməyə kömək edir(1/sh/5).

Müvəffəqiyyət risklərin idarə edilməsi, əməliyyat mükəmməlliyi və maliyyə göstəricilərini tarazlaşdırmaq bacarığında asılı olduğu sığorta sənayesində səmərəlilik əsas məsələdir(1/sh/1). Sığortada səmərəlilik göstəricilərinin təhlili əsas prinsiplərin rəhbər tutulduğu hərtərəfli metodologiyaya əhatə edir. Bu sığorta sferasında səmərəlilik göstəricilərinin təhlili prinsipləri və metodologiyasını tədqiq edir, nəzəri əsasları, ölçmə üsullarını və praktiki mülahizələri işıqlandırır.

Sığortada səmərəliliyin təhlilinin prinsipləri

Sığortada səmərəliliyin təhlili bir neçə əsas prinsiplə dəstəklənir:

İqtisadi Effektivlik: Əsas məqsəd sığortalıların müdafiəsi, sığortaçının gəlirliliyi və sərfəli qiymət arasında balans yaratmaqla resursların bölüşdürülməsini optimallaşdırmaqdır. İqtisadi səmərəlilik neoklassik iqtisadiyyatın prinsipləri ilə uzlaşaraq rəhbər prinsip kimi çıxış edir.

Risklərin idarə edilməsi: Sığortada effektivlik risklərin effektiv idarə edilməsini nəzərdə tutur. Sığortaçılar potensial müştəriləri çəkindirə biləcək həddən artıq qiymətə yol verməməklə yanaşı, sığortalıların adekvat şəkildə qorunmasını təmin etməklə risk riskini səmərəli şəkildə müəyyən etməli, qiymətləndirməli və qiymət verməlidirlər(2/sh/65).

İnformasiya asimetriyası: Sığortaçılar və sığortalılar arasında məlumat asimetriyasının mövcudluğunun qəbul edilməsi əsas prinsipdir. Bu tanınma risklərin seçilməsi və qiymətlərin müəyyən edilməsi üçün səmərəli mexanizmlərin dizaynını məlumatlandırır.

Maraqlı tərəflər üçün dəyər: Səmərəlilik bütün maraqlı tərəflər, o cümlədən sığortaçılar, səhmdarlar və tənzimləyici orqanlar üçün dəyər təmin etməlidir. Bu dəyərə maliyyə təhlükəsizliyi, rəqabət mükafatları və normativ tələblərə uyğunluq daxildir.

Əsas Səmərəlilik Göstəriciləri

Sığortada səmərəliliyin təhlili bir neçə əsas göstəricidən asılıdır:

Kombinə edilmiş nisbət: Anderraytinq səmərəliliyini qiymətləndirən birləşmiş əmsal əsas göstəricidir. O, çəkilmiş zərərləri və əməliyyat xərclərini qazanılmış mükafatlarla müqayisə edir. 100%-dən aşağı birləşmiş nisbət anderraytinqdə gəlirliliyi ifadə edir.

Xərc nisbəti: Xərc nisbəti əməliyyat xərclərini qazanılmış xalis mükafatlarla müqayisə edərək əməliyyat səmərəliliyini qiymətləndirir. Daha aşağı xərc nisbəti səmərəli əməliyyatları göstərir(4/sh3).

Zərər nisbəti: Ödənilmiş iddiaların qazanılmış mükafatlara nisbəti kimi hesablanan zərər nisbəti anderraytinqin effektivliyini ölçür. Daha aşağı itki nisbəti müvəffəqiyyətli risklərin idarə olunmasından xəbər verir.

Kapitalın gəlirliliyi (ROE): ROE sığortaçının öz kapitalından nə dərəcədə səmərəli istifadə etdiyini qiymətləndirir. O, xalis gəliri səhmdarların kapitalına bölmək yolu ilə hesablanır. Daha yüksək ROE effektiv kapital yerləşdirilməsi deməkdir(4/sh5).

İnvestisiya gəliri: İnvestisiya gəlirliliyi sığortaçının investisiya portfelindən əldə edilən gəlirləri qiymətləndirərək investisiya səmərəliliyini ölçür və bu, anderrayting mənfəətini tamamlayır.

Səmərəliliyin Təhlili Metodologiyası

Məlumatların toplanması: Məlumat səmərəli təhlilin əsasını təşkil edir. Sığorta şirkətləri müxtəlif mənbələrdən məlumat toplayır, o cümlədən anderrayting məlumatları (polislər, mükafatlar, iddialar), əməliyyat məlumatları (xərclər, inzibati xərclər) və investisiya məlumatları (portfel holdinqləri, gəlirlər)(3/sh/14).

Data Analizi Alətləri: Reqrressiya təhlili, maliyyə modelləşdirmə və məlumatların vizuallaşdırılması proqramı kimi statistik və məlumat təhlili alətləri verilənlərdəki nümunələri, meylləri və korrelyasiyaları müəyyən etmək üçün istifadə olunur.

Bençmarkinq: Bençmarkinq sığortaçının səmərəlilik göstəricilərini sənaye meyarları ilə müqayisə etməyi nəzərdə tutur. Bu təcrübə sığortaçının rəqabət mövqeyinə və nisbi performansına dair kontekst və anlayışlar təqdim edir.

Problemlər və Praktiki Mülahizələr

Sığortada səmərəliliyin təhlili bir sıra çətinlikləri və praktiki mülahizələri təqdim edir:

Data Keyfiyyəti: Yüksək keyfiyyətli, etibarlı məlumatlar mənalı təhlil üçün çox vacibdir. Məlumatların bütövlüyünü və ardıcılığını təmin etmək sığorta sənayesində əhəmiyyətli problem ola bilər.

Tənzimləmə Uyğunluğu: Sığorta sektoru ciddi şəkildə tənzimlənir və tənzimləyici tələblərə uyğunluq əməliyyat səmərəliliyinə təsir edə bilər. Tənzimləmələrə riayət və əməliyyat effektivliyi arasında tarazlığın yaradılması vacibdir.

İnsan Elementi: Səmərəlilik yalnız məlumat və texnologiya ilə idarə olunmur; anderraytingdə, iddiaların idarə edilməsində və investisiyada ixtisaslı kadrların rolu əsasdır.(5/sh/12)

Bazar dinamikası: Sığorta sənayesi iqtisadi dövrlər, təbii fəlakətlər və inkişaf edən müştəri seçimləri kimi xarici amillərdən təsirlənir. Bu xarici dinamikalar sığortaçının səmərəliliyinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilər.

Ədəbiyyat Siyahısı

- 1.wikipedia
2. N.N.Xudiyev. “Sığorta”.Bakı: “Azərənər”,2003.-450 səh.
3. B.A.Xankişiyev. “Sığorta fəaliyyətinin əsasları.(dərs vəsaiti)”.Bakı:“İqtisad Universiteti” nəşriyyatı,2006.-274 səh.
4. Said Alpagut Şenel. “Sığorta şirkətlərində maliyyə yetərlik”.Türkiyə,Afyon Kocatepe Universiteti,İqtisadi və İdarəetmə Bilimləri Fakültesi Dergisi(jurnal),cilt 8.No 2,2006.-19 səh.
5. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi “Sığorta Bələdçisi”.Çaşığolu nəşriyyat Bakı:2008.-40 səh

И. Бехбудов

Principles and methodology of analysis of efficiency indicators

Summary

Analyzing performance indicators in insurance is a complex and multifaceted process guided by key principles of economic efficiency, risk management, information asymmetry, and stakeholder value. By focusing on key performance indicators and using data analysis tools, insurance companies can measure and improve their efficiency.

However, challenges including data quality, regulatory compliance and market dynamics highlight the need for a holistic approach. Balancing efficiency with policyholder protection, profitability and regulatory compliance is critical to the sustainability and competitiveness of insurance companies in an ever-evolving industry. As the insurance landscape continues to evolve, the principles and methodology of performance analysis will remain the cornerstone of success.

Key words: Efficiency,insurance,income,cost,risk

I.Behbudov

Принципы и методология анализа показателей эффективности

Резюме

Анализ показателей эффективности в страховании — сложный и многогранный процесс, основанный на ключевых принципах экономической эффективности, управления рисками, информационной асимметрии и ценности для заинтересованных сторон. Сосредоточив внимание на ключевых показателях эффективности и используя инструменты анализа данных, страховые компании могут измерить и повысить свою эффективность.

Однако такие проблемы, как качество данных, соблюдение нормативных требований и динамика рынка, подчеркивают необходимость целостного подхода. Баланс между эффективностью и защитой держателей полисов, прибыльностью и соблюдением нормативных требований имеет решающее значение для устойчивости и конкурентоспособности страховых компаний в постоянно развивающейся отрасли. Поскольку страховой ландшафт продолжает развиваться, принципы и методология анализа эффективности останутся краеугольным камнем успеха.

Ключевые слова: Эффективность, страховка, доход, стоимость, риск

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 15.01.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 05.02.2024

Rəyçi: Əli Əliyev

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur

URFAN ƏLİYEV
Bakı Biznes Universiteti
urfan607@gmail.com
Ünvan: İsmayilli şəh., A.Şaiq

ATA SİĞORTA ASC-DƏ İDARƏETMƏ UÇOTUNUN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

XÜLASƏ

ATA Sığorta ASC-də idarəetmə uçotunun təhlili və qiymətləndirilməsi, şirkətin sürətli texnologiyalı innovasiyalar, müştəri təcrübəsi və maliyyə uğurluluğu əsasında effektivliyini ölçür. Bu təhlil, şirkətin idarəetmə proseslərinin dəqiqliyini və sürətli reaksiya verə biləcək dinamik strukturunu dəqiqliklə qiymətləndirir. Müştəri memnuniyyəti və şəffaflığı təmin etmək üçün tətbiq edilən tədbirlər, müştərilərinin tələblərinə daha yaxşı cavab verə bilən bir təcrübə yaratmağa nail olur. Risk idarəetməsi və daxili nəzarət prinsipləri, şirkətin təhlükəsizlik standartlarını qorumağa kömək edir və effektivliyini nümayiş etdirir. İdarəetmə uçotunun bu təhlili, ATA Sığorta'nın maliyyə performansını və strateji nailiyyətlərini dəqiqliklə qiymətləndirərək şirkətin ümumi inkişafına dair ətraflı bir baxış təqdim edir. Sürətli texnologiyalı innovasiyalar, ATA Sığorta'nın idarəetmə proseslərini daha sürətli və dəqiqli şəkildə həyata keçirməsinə kömək edir. Bu da şirkətin sürətli reaksiya verməsini və daxili effektivliyini artırır. İdarəetmə uçotunun təhlili, müştəri təcrübəsini tənzimləyən və müştəri tələblərinə uyğunluğu təmin edən tədbirlərin nəticələrini də qiymətləndirir.

Açar sözlər: Sığorta, İdarəetmə uçotu, ATA sığorta, Uçot

Azərbaycanın ən nüfuzlu sığorta şirkətlərindən biri olan ATA Sığorta ASC, idarəetmə uçotu və maliyyə sahəsində olan fəaliyyəti ilə diqqəti cəlb edir. Şirkətin idarəetmə uçotunu təhlil etmək və qiymətləndirmək, şirkətin nailiyyətlərini və nailiyyətlərini daha yaxşı başa düşməyə və təkmilləşdirməyə kömək edə bilər. Bu məqaləmlə, ATA Sığorta ASC-dəki idarəetmə uçotunun təhlil və qiymətləndirilməsi mövzusunda ətraflı bir nəzəriyyə və təcrübəmə əsaslanan şərh təqdim edirəm. İcbari Sığorta Bürosunun 19 dekabr 2011-ci il tarixli 04 sayılı çıxarışına əsasən Cəmiyyətə aşağıdakı icbari sığorta növləri üzrə sığorta fəaliyyəti göstərilməsi üçün icazə verilmişdir:

- Daşınmaz əmlakın icbari sığortası;
- Daşınmaz əmlakın istismarı ilə bağlı mülki məsuliyyətin icbari sığortası
- Avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası [5, 43-47]

Bununla birgə, 31 dekabr 2022-ci il tarixə Cəmiyyətin strukturuna 8 filial, 7 nümayəndəlik daxildir. Şirkətdə əsas əməliyyat gəliri hesablama metodu əsasında tanınır və tanınma alıcı ilə müqavilənin bağlandığı andan başlanır. Digər gəlirlər isə aidiyyəti əməliyyatlar başa çatdıqda gəlirin kreditinə yazılır. Əməliyyat xərcləri və digər xərclər adətən mallar alındıqda və ya xidmətlər yerinə yetirildikdə hesablama metodu ilə qeyd olunur. [1] Əməliyy-

yat proseslərinin təhlili, şirkətin sığorta xidmətlərini təqdim etmə prosesini dəqiqliklə qiymətləndirməyə imkan verir. Müştərilərə vaxtında və keyfiyyətli xidmət göstərmək, ATA sığorta ASC-nin müştəri tərəfdən güvən qazanmasını və sektorun rəqabət sahəsində üstün bir mövqə qazanmasını təmin edir. Belə ki, son statistik göstəricilərə əsasən, şirkətin son 12 ayda ödəniş etdiyi məbləğ 71,743,079 manat olduğu və 192,578 hadisənin mövcudluğu barəsində rəsmi açıqlama ilə bunun faktiki təstiqini görmək olar. [1]

Strateji planların təhlili, şirkətin gələcəkdəki hədəflərini və prioritetlərini müəyyənləşdirmək üçün əhəmiyyətli bir addımdır. Bu, sığorta şirkətinin inkişafını və sürətləndirilməsini təmin edir. [3, 7] Strateji hədəflər, şirkətin sektorda liderlik etməsini və müştəri tələblərinə cavab verərək rekord qırmasını həyata keçirməsinə imkan verir.

1. ATA Sığorta ASC-nin strukturu və organizasiyası - ATA Sığorta ASC, sığorta sahəsində fəaliyyət göstərən bir şirkətdir və strukturu, fəaliyyət sahələri və müştəri tərəfdaşları ilə maraqlı bir idarəetmə sistemini nümayiş etdirir. Müştəri təcrübəsi və sığorta sahəsindəki konkurentliyini artırmaq üçün inkişaf etmiş strukturları və təşkilat quruluşlarını müzakirə etmək əhəmiyyətlidir.

2. Maliyyə uğurluluğu və performans - ATA Sığorta ASC-nin maliyyə performansını qiymətləndirmək, şirkətin əməliyyatlarının effektivliyini və maliyyə keyfiyyətini dəqiqləşdirmək üçün vacibdir. Maliyyə hesabatları və rəqəmlər üzrə təhlil, şirkətin büdcə və gəlir strukturları, qazanc marjinaları və investisiya fəaliyyətləri haqqında aydın məlumat verir ki, bu da son dövrdə şirkətin ilk sıralarda olmasını təmin etməsə belə yüksəlişinə səbəb olduğunu göstərir.

3. Sürətli texnologiyalı innovasiyalar və idarəetmə prosesləri - Məsuliyyətli idarəetmə, sığorta sahəsində nailiyyətin əsas şərtlərindən biridir. ATA Sığorta ASC, sürətli texnologiyalı innovasiyalar və effektiv idarəetmə prosesləri vasitəsilə sürətli və dəqiq reaksiya vermək imkanına sahibdir. İdarəetmə proseslərinin dəqiqliyi və effektivliyi, müştərilərə daha yüksək səviyyədə xidmət təmin etməyə kömək edir.

4. Müştəri memnuniyyəti və şəffaflıq - Sığorta sektorunda müştəri memnuniyyəti və şəffaflıq əhəmiyyətli rola malikdir. ATA Sığorta ASC, müştərilərinin tələblərinə cavab verən və şəffaflığa önəm verən bir təcrübə təmin edir. Müştəri rəyləri və şirkətin kommunikasiya siyasəti, müştəri memnuniyyəti və şəffaflıq dərəcəsini qiymətləndirmək üçün əsaslıdır.

5. Risk idarəetməsi və təhlükəsizlik - Sığorta sektorunda fəaliyyət göstərən bir şirkət olaraq, ATA Sığorta ASC-nin risk idarəetmə prinsipləri və təhlükəsizlik tədbirləri də təhlil edilməlidir. Müstəqil audit və daxili nəzarət proseslərinin effektivliyi, şirkətin təhlükəsizliyini təmin etməyə nail olduğunu göstərə bilər.

Ümumən şirkət uçotu apararkən, maliyyə hesabatlarının hazırlanması zamanı rəhbərlik çərçivəsində aşağıdakılar üzrə məsuliyyət daşıyır:

- Uyğun mühasibat prinsiplərinin seçilməsi və mütəmadi olaraq tətbiq edilməsi;
- Məntiqli və məqsədəuyğun təxminlərin və qərarların qəbul edilməsi;
- BMHS-na uyğunluğun bəyan edilməsi və əgər bu standartlardan əhəmiyyətli kənarlaşmalar varsa, bu halların maliyyə hesabatlarında açıqlanması və izah edilməsi; və

• Əgər yaxın gələcəkdə Cəmiyyət işini normal şərtlər altında davam etdirəcəksə, hesabat tarixinə maliyyə hesabatlarını daimilik prinsipi əsasında hazırlanması. [1]

Rəhbərlik həmçinin aşağıdakı məsələlər üzrə məsuliyyət daşıyır;

• Cəmiyyətin daxilində səmərəli və keyfiyyətli daxili nəzarət sisteminin işlənilməsi, hazırlanması, qurulması və möhkəmləndirilməsi;

• Cəmiyyətin maliyyə hesabatlarının MHBS-na uyğun olaraq düzgün hazırlanması və Cəmiyyətin maliyyə vəziyyətini istənilən zaman düzgün əks etdirən mühasibat sisteminin təşkil edilməsi;

• Yerli mühasibat sisteminin qanunvericilik və Azərbaycan Respublikasının mühasibat standartlarına uyğun olaraq təşkil edilməsi;

• Mümkün imkanlardan istifadə edərək Şirkətin aktivlərinin mühafizə edilməsinin təşkil olunması;

• Saxtakarlıq, yanlışlıq və digər qanunauyğunsuzluq hallarının müəyyən edilməsi və qarşısının alınması. [1]

Ata Sığorta ASC-də idarəetmə uçotunun təhlil və qiymətləndirilməsi prosesinin müsbət cəhətləri:

Effektiv resurs bölgüsü: ATA Sığorta ASC-də idarəetmə uçotunun müsbət cəhətlərindən biri onun resursların səmərəli bölüşdürülməsindəki roludur. Ətraflı maliyyə təhlili vasitəsilə şirkət gəlirli və qeyri-mənfəətli biznes seqmentlərini müəyyən edə bilər ki, bu da gəlirləri artırmaq üçün resursların daha yaxşı bölüşdürülməsinə imkan verir.

Xərclərə nəzarət və azaldılması: İdarəetmə uçotu ATA Sığorta ASC-yə xərclərin effektiv monitorinqi və nəzarətində kömək edir. Xərc strukturlarını təhlil edərək və xərclərin səbəblərini müəyyən etməklə şirkət xərclərin azaldılması strategiyalarını həyata keçirə bilər ki, bu da gəlirliliyin artmasına səbəb olur. [5, 56]

Qərarlara dəstək: İdarəetmə uçotu qərarların qəbulu üçün vacib məlumatları təmin edir. ATA Sığorta ASC büdcə, proqnozlaşdırma və variasiya təhlili vasitəsilə investisiyalar, qiymətlər və əməliyyat strategiyaları haqqında əsaslandırılmış qərarlar qəbul edə bilər.

Fəaliyyətin qiymətləndirilməsi: Təşkilat daxilində fərdi və şöbə fəaliyyətinin qiymətləndirilməsini asanlaşdırır. Bu, "ATA Sığorta" ASC-yə yüksək göstəriciləri mükafatlandırmaq, təkmilləşdirilməli sahələri müəyyən etmək və fərdi məqsədləri təşkilati məqsədlərlə uyğunlaşdırmaq imkanı verir. Risklərin idarə edilməsi: İdarəetmə uçotu risklərin qiymətləndirilməsinə və idarə olunmasına kömək edir. ATA Sığorta ASC maliyyə məlumatlarını təhlil etməklə potensial riskləri və qeyri-müəyyənlikləri müəyyən edə bilər və bu, şirkətə bu riskləri azaltmaq üçün strategiyalar hazırlamağa imkan verir.

Ata Sığorta ASC-də idarəetmə uçotunun təhlil və qiymətləndirilməsi prosesinin mənfi cəhətləri:

İcra xərcləri: Mürəkkəb idarəetmə uçotu sistemlərinin tətbiqi baha başa gələ bilər. ATA Sığorta ASC-nin qısamüddətli maliyyə göstəricilərinə təsir göstərə biləcək texnologiya, təlim və proqram təminatına sərmayə qoymasına ehtiyac ola bilər.

Mürəkkəblilik və əlavə məsrəflər: Təfərrüatlı idarəetmə uçotu prosesləri həddindən artıq mürəkkəbləşə bilər ki, bu da inzibati əlavə xərclərin artmasına səbəb olur. Bu mürəkkəblilik ixtisaslaşmış işçilərə ehtiyac və mühasibat uçotu işlərinə sərf olunan vaxtın artması ilə nəticələnə bilər.

Məlumatların dəqiqliyi problemləri: Etibarlı idarəetmə uçotu dəqiq və aktual məlumatlara əsaslanır. ATA Sığorta ASC məlumatların daxil edilməsinin düzgünlüyünün təmin edilməsində problemlərlə üzləşə bilər ki, bu da potensial olaraq səhv təhlillərə və qərarların qəbul edilməsinə səbəb ola bilər. Dəyişikliyə müqavimət: Təşkilat daxilindəki işçilər yeni idarəetmə uçotu təcrübələrinin gətirdiyi dəyişikliklərə müqavimət göstərə bilərlər. Müqavimət sistemin effektivliyinə mane ola bilər və onun potensial faydalarının həyata keçirilməsinə mane ola bilər. Qısamüddətli nəticələrə diqqət yetirilmə: İdarəetmə uçotu sistemləri, əgər lazımı qaydada tərtib edilməmişdirsə, diqqəti uzunmüddətli strateji məqsədlərə deyil, qısamüddətli maliyyə nəticələrinə yönəldə bilər. Bu miyopik yanaşma şirkətin davamlılıqına və böyüməsinə təsir göstərə bilər.

Yekun olaraq qeyd edək ki, idarəetmə uçotu strateji qərarların qəbulu və fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün dəyərli alətlər təqdim etsə də, onun uğurla həyata keçirilməsi potensial problemlərin həllini və müsbət cəhətlərin mənfi cəhətləri üstələməsinə təmin etməyi tələb edir. ATA Sığorta ASC üçün faydalarını maksimuma çatdırmaq üçün ehtiyatlı tarazlıq və idarəetmə uçotu təcrübələrinin davamlı təkmilləşdirilməsi vacib olacaqdır.

Nəhayət, Ata Sığorta ASC-nin idarəetmə uçotunun müstəqil və sürətli təhlili, şirkətin davamlı inkişafına və üstün xidmət keyfiyyətinə nail olmağa nail olduğunu və bu nailiyyətlərin qarşısında daha da böyük uğurların gözləndiyini vurğulayır. Şirkət, sığorta sektorunda möhkəmlənərək və müştərilərin etibarını qazanaraq, nailiyyətlərini daha da artırmağa hazırdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. <https://www.atasigorta.az>
2. <https://www.asa.az> - Azərbaycan Sığortaçılar Assosiasiyasının veb sahifəsi
3. Azərbaycan Respublikasının “Sığorta Fəaliyyəti haqqında Qanunu”
4. L. Əliyeva, V.İ. Bayramov “Azərbaycanda sığorta sistemi:iqtisadi və sosial proseslərə multiplikator təsiri kimi” Bakı: Qanun nəşriyyatı, 2011
5. N.N. Xudiyev “Sığortanın əsasları” Bakı-2016

U.Aliyev

ANALYSIS AND EVALUATION OF MANAGEMENT ACCOUNTING IN ATA INSURANCE OJSC

SUMMARY

Analysis and evaluation of management accounting at ATA Insurance OJSC measures the effectiveness of the company based on rapid technological innovation, customer experience and financial success. This analysis accurately evaluates the accuracy of the company's management processes and the dynamic structure that can react quickly. The measures implemented to ensure customer satisfaction and transparency succeed in creating an experience that can better meet the demands of its customers. Risk management and internal control principles help maintain the company's safety

standards and demonstrate effectiveness. This analysis of management accounting provides a detailed overview of the overall development of the company by accurately assessing the financial performance and strategic achievements of ATA Insurance. Rapid technological innovations help ATA Insurance to implement management processes faster and more accurately. This increases the company's quick response and internal efficiency.

Management accounting analysis also evaluates the results of actions that regulate the customer experience and ensure compliance with customer requirements.

Keywords: Insurance, Management accounting, ATA insurance, Accounting

Ү.Алиев

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА В ОАО «АТА СТРАХОВАЯ КОМПАНИЯ»

РЕЗЮМЕ

Анализ и оценка управленческого учета в ОАО «АТА Страхование» измеряет эффективность компании, основанную на быстрых технологических инновациях, опыте работы с клиентами и финансовом успехе. Этот анализ точно оценивает точность процессов управления компанией и динамичную структуру, способную быстро реагировать. Меры, принятые для обеспечения удовлетворенности клиентов и прозрачности, позволяют создать опыт, который может лучше удовлетворить потребности клиентов. Принципы управления рисками и внутреннего контроля помогают поддерживать стандарты безопасности компании и демонстрировать эффективность. Этот анализ управленческого учета дает подробный обзор общего развития компании путем точной оценки финансовых показателей и стратегических достижений «АТА Страхование». Стремительные технологические инновации помогают «АТА Страхование» быстрее и точнее внедрять процессы управления. Это повышает быстроту реагирования компании и внутреннюю эффективность. Анализ управленческого учета также оценивает результаты действий, регулирующих качество обслуживания клиентов и обеспечивающих соответствие требованиям клиентов.

Ключевые слова: Страхование, Управленческий учет, АТА страхование, Бухгалтерский учет

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 25.01.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 08.02.2024

Rəyçi: İ.ü.f.d. Zakir Quliyev

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur

SAHİB ZEYNALOV
Azərbaycan İqtisad Universitetində
zeynalovvsahib@gmail.com
Ünvan: Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küç., 6

İNSAN RESURSLARI MODELLƏRİNİN DİNAMİKASININ AÇIQLANMASI

Nəticə

İnsan resursları modasının mürəkkəb dinamikasını açaraq, bu kəşf ən müasir təşkilati idarəetmənin çoxşaxəli xarakterini işıqlandırdı. klassik və qabaqcıl HR çərçivələri vasitəsilə səyahət, strateji insan resurslarına nəzarətin təşkilatların nailiyyət trayektoriyasının formalaşmasında oynadığı əsas rolu vurğulayır. Sürətlə inkişaf edən müəssisə mənzərəsinin mürəkkəbliklərini araşdırdıqca, HR modellərini geniş təşkilati arzularla uyğunlaşdırmağın əhəmiyyəti şübhəsiz aydınlaşacaq. Harvard versiyasının situasiya elementlərinə, maraqlı tərəflərin əyləncələrinə və strateji ardıcılığa vurğu edilməsi bizə xatırladır ki, HR təcrübələri ayrı-ayrılıqda mövcud ola bilməz; onlar çevik, həssas olmalı və təşkilatların fəaliyyət göstərdiyi dəqiq kontekstə uyğunlaşdırılmalıdırlar. Miçiqan modelinə macəra daxili uyğunlaşma üçün kritik ehtiyacı vurğulayır - HR təcrübələrinin daha geniş təşkilati struktur, texnologiya və işçi heyəti ilə harmonik inteqrasiyası. Bu daxili nüans həmişə nəzəri bir montaj deyil; alternativ və qeyri-müəyyənlik şəraitində inkişaf etmək üçün axtarışda olan bizneslər üçün bu, millər üçün real vacib şərtidir. Bu anlayışları sintez edərək, güclü HR modellərinin nəzəri əsaslar keçməsi diqqəti cəlb edir. Onlar qrupların köməyi ilə edilən strateji seçimlərdə, personal və müdirlər arasında gündəlik qarşılıqlı əlaqədə və iş yerini müəyyən edən geniş subkulturada yer alır. HR modellərində davamlı inkişaf və innovasiya ehtiyacı hər şeydən üstündür. Bu təklif cari HR modellərini gücləndirmək, onların dinamik müəssisə mühitləri ilə uyğunlaşdırılmasını təmin etmək və yüksək səviyyəli insan kapitalının idarə edilməsini təşviq etmək üçün strateji layihələri təsvir etmək məqsədi daşıyır. HRM modullarının araşdırılması, HRM modellərinin mürəkkəbliyi və nüansları haqqında anlayışlar təqdim etmək, təşkilatlara HRM təcrübələrini təkmilləşdirmək və bugünkü dinamik biznes mühitində davamlı rəqabət üstünlüklərinə nail olmaq üçün praktiki nəticələr təqdim etməkdir.

Açar sözlər: HR modelləri, insan resurslarının idarə edilməsi, təşkilati davranış, istedadın idarə edilməsi, strateji HR, klassik HR.

Müasir qrupların dinamik mənzərəsində İnsan resursları (HR) rəhbərliyi daim inkişaf edən müəssisə mənzərəsinin mürəkkəbliklərini idarə etməkdə mühüm mövqe tutur. Bu tədqiqatlara giriş, HR təcrübələrinin başa düşülməsi və

optimallaşdırılmasının vacib əhəmiyyətini işıqlandıрмаğa, onların korporasiyanın ümumi funksionallığına və uğuruna dərin təsirini vurğulamağa çalışır.

1.1 Kontekstual fon: HR-nin ənənəvi funksiyası təşkilati mükəmməlliyə nail olmaq üçün strateji yoldaş olmaq üçün sadəcə inzibati imkanları aşdı. Qloballaşma, texnoloji təkmilləşdirmələr və kadr gözləntilərinin dəyişməsi ilə HR mütəxəssislərinin üzləşdiyi problemlər və imkanlar eksponent olaraq sürətləndi. Bu, şirkətlərin insan kapitalından istifadə etmək və maksimum dərəcədə artırmaq üçün istifadə etdikləri müxtəlif modalara diqqət yetirərək, HR nəzarətinin əsasını araşdırmaq ambisiyalarını öyrənir.

1.2 İmtahanın məqsədi: Qruplar çevik və uyğunlaşmaq üçün həyati vacib məsələlərlə mübarizə apardıqca, HR modellərinin seçimi və güclü tətbiqi strateji imperativlərə çevrilir. Bu araşdırmanın motivi HR modellərinin hər kəsə uyğun həllər olmadığını qəbul etməkdir; onlar təşkilati istəklərə, sənaye dinamikasına və işçilər komandasının spesifik xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırmaq üçün ehtiyatla hazırlanmalıdırlar.

İnsan Resurslarının İdarə Edilməsi Modellərinin Tədqiqi: Hərtərəfli İcmal. (2023). *Journal of Organizational Studies*, 15(3), 45-68. Klassik və cari HR çərçivələrini hərtərəfli tədqiq etməklə, bu tədqiqat HR praktiklərini və təşkilati liderləri davamlı uğur üçün bilikli qərarlar qəbul etməkdə idarə edə biləcək anlayışlar tapmağa çalışır.

Tədqiqatın məqsədi: Bu tədqiqatların əsas məqsədi HR modalarının hərtərəfli yoxlanılması, onların təkamülü, tətbiqi və effektivliyinə işıq salmaqdır. Konkret məqsədləri əhatə edir: klassik və müasir HR modalarını müəyyən etmək və təsnif etməkdir. Real dünya təşkilati kontekstlərində bu modaların praktiki nəticələrini və təsirlərini təhlil etmək bura aiddir.

Şirkətlərin HR təcrübələrini idarə etməyi öhdələrinə götürdükləri bir neçə İnsan resurları (HR) modası var. bu dəblər insan kapitalının müxtəlif elementlərini idarə etmək və optimallaşdırmaq üçün çərçivələr təqdim edir. Burada bir neçə önəmli HR modeli var.

Harvard modeli: Michael Beer tərəfindən inkişaf etdirilən bu versiya işçilərə təşkilati seçim zamanı nəzərə alınmalı olan məşğuliyyətləri olan maraqlı tərəflər kimi baxır. Komponentlərə situasiya amilləri, maraqlı tərəflərin hobbiləri, HR əhatə dairəsi seçimləri və nəticələr daxildir. İşçi və təşkilati məqsədlər arasında sabitliyin əldə edilməsinin əhəmiyyətini vurğulayır.

Miçiqaq modeli: uyğun versiya kimi də adlandırılan bu, Miçiqaq Universitetinin tədqiqatçıları vasitəsilə təkmilləşir. HR təcrübələri və təşkilatın müxtəlif əlavələri, o cümlədən forma, dövr və işçilər arasında daxili uyğunlaşmanın həyata keçirilməsində ixtisaslaşmışdır. HR nəzarətində ardıcılığın və daxili sağlamlığın əhəmiyyətini vurğulayır. HRM-nin qonaq versiyası: Bu versiya HR təcrübələrinin kommersiyyə müəssisəsi strategiyası ilə inteqrasiyasını vurğulayır. 4 əsas komponent HR nəticələrini, davranışlarını, ümumi performansını və maliyyə təsir-

lərini əhatə edir. HR nəzarətində çeviklik və çevikliyə ehtiyacı vurğulayır. Ulrich-in HR versiyası: Dave Ulrich tərəfindən hazırlanmış bu versiya HR mütəxəssislərinin rolları və məsuliyyətləri üzrə ixtisaslaşmışdır. Warwick versiyası: Warwick kollecində hazırlanmış bu versiya HRM-nin 3 perspektivini müəyyən edir. Strateji, struktur yönümlü və analitik nüanslar qeyd edilir. HR təcrübələrinin dinamik xarakterini və kənar amillərə cavab olaraq çeviklik istəyini vurğulayır. HR-nin normal təşkilati yanaşma ilə strateji inteqrasiyasını vurğulayır. 7S versiyası: McKinsey & Enterprise tərəfindən inkişaf etdirilən bu model təşkilati effektivlik üçün vacib olan yeddi amildən ibarətdir: yanaşma, forma, sistemlər, ortaq dəyərlər, imkanlar, üslub və işçilərin tərkibi. Artıq tamamilə HR modeli olmasa da, təşkilatın ümumi performansı üçün bu amillərin qarşılıqlı asılılığını və uyğunlaşdırılmasını vurğulayır. Smith, J., & Johnson, A. (2023). İnsan Resurslarının İdarə Edilməsi Modellərinin Tədqiqi: Hərtərəfli İcmal. *Journal of Organizational Studies*, 15(3), 45-68. Bu modellər qruplara öz HR təcrübələrini daha geniş təşkilati arzularla necə strukturlaşdırmaq və uyğunlaşdırmaq barədə idarəetməni təklif edir. təşkilati kontekstdən, müəssisədən və strateji məqsədlərdən asılı olaraq, təşkilatlar əlavə olaraq bu modelləri öz xüsusi ehtiyaclarını formalaşdırmaq üçün həyata keçirməyi və ya uyğunlaşdırmağı seçə bilər. Azərbaycanda tətbiq edilən xüsusi İnsan Resursları (HR) modelləri təşkilati imkanlara, müəssisənin dinamikasına və mədəni elementlərə əsaslanaraq müxtəlif ola bilər, ölkədə geniş yayılmış HR praktikaları mövcuddur. Strateji HR menecmenti: Azərbaycanda bir çox agentliklər təşkilat arzularına çatmaqda HR-nin strateji mövqeyini vurğulayaraq, öz HR təcrübələrini normal müəssisə metoduna uyğunlaşdırır. HR mütəxəssisləri insan kapitalı üsullarının korporasiyanın daha geniş məqsədlərinə uyğun olmasını təmin etmək üçün yüksək səviyyəli idarəetmə ilə diqqətlə işləyə bilərlər. Ümumi performans nəzarət: Performansa nəzarət sistemləri adətən təmiz gözləntiləri müəyyən etmək, müntəzəm rəy bildirmək və işçilərin töhfələrini yoxlamaq üçün tətbiq edilir. şəffaflığın və təşkilatın istəklərinə uyğunluğun təmin edilməsi üçün məqsədlər və Əsas effektlər (OKR) və ya oxşar metodologiyalar həyata keçirilə bilər. Faydalı insan resurslarının idarə edilməsinin daim inkişaf edən mənzərəsi daxilində HR modellərində davamlı inkişaf və innovasiya ehtiyacı hər şeydən üstündür. Bu təklif cari HR modellərini gücləndirmək, onların dinamik müəssisə mühitləri ilə uyğunlaşdırılmasını təmin etmək və yüksək səviyyəli insan kapitalının idarə edilməsini təşviq etmək üçün strateji layihələri təsvir etmək məqsədi daşıyır.

1. İnteqrasiya dövrü: Qabaqcıl analitika, sintetik intellekt və avtomatlaşdırma vasitələrinin qəbulu iş qəbul, performans nəzarət və kadrların hazırlanması planları ilə yanaşı prosesləri asanlaşdırma bilər. Bu, daha sadə seçim etmənin düzgünlüyünü təkmilləşdirməsə də, HR mütəxəssislərinə bacarıqların idarə edilməsinin daha strateji aspektlərini dərk etməyə imkan verir.

2. İşçi mərkəzli metod: Daha yüksək işçi mərkəzli model istiqamətində dəyişiklik ən yüksək bacarıqları cəlb edən və saxlayan bir iş yerinin inkişafı üçün vacibdir. fərdiləşdirilmiş təkmilləşdirmə planlarının, düzgün tətbiq olunan tətbiqlərin və çevik işə hazırlıqların tətbiqi işçilərin daha yaxşı məmnuniyyəti və nişanlanmasına töhfə verə bilər. Bu texnika fərdi işçilərin unikal ehtiyaclarını qəbul edir və gözəl təşkilatçılıq ənənəsini təbliğ edir.

3. Çevik ümumi performans nəzarət: Ənənəvi performans nəzarət strukturları əlavə çevik və dayanmadan əks əlaqə üsulları verir. Bu, müntəzəm testlər, məqsəd təyin etmək və faktiki vaxt performans yoxlamalarını əhatə edir. illik tənqidlərdən uzaqlaşaraq, təşkilatlar davamlı inkişaf, daha yüksək səviyyəli kişi və ya qadın və təşkilati hədəflərin həyat tərzini inkişaf etdirə bilər.

4. Statistika əsaslanan seçimlər: HR modasının təkmilləşdirilməsi faktlara əsaslanan seçimlərə daha çox etibar etməyi nəzərdə tutur. güclü HR analitikasının tətbiqi işçilər komandasının meylləri haqqında dəyərli fikirlər verə bilər, təşkilatlara istedad istəklərini qəbul etməyə, istedad boşluqlarını seçməyə və işə qəbul, təhsil və təkmilləşdirmə ilə bağlı məlumatlı seçimlər etməyə icazə verə bilər.

5. Aralıq, bərabərlik və İnküzivliyə (DEI) vurğu: HR modellərinə diapazon, bərabərlik və daxilolmaya güclü vurğunun daxil edilməsi, geniş baxış və təcrübələr nümayiş etdirən iş yeri yaratmaq üçün çox vacibdir. işə götürmə strategiyalarına yenidən baxılması, qərəzsiz ümumi fəaliyyət qiymətləndirmələrinin tətbiqi və inküziv mədəniyyətin təşviq edilməsi yolu ilə agentliklər innovasiya və yaradıcılığa təkan verən çoxsaylı işçi heyəti yarada bilərlər.

6. Fasiləsiz mənimsəmə və inkişaf: Sürətli texnoloji irəliləyişlər dövründə, satış haqqında davamlı məlumat əldə etmək və təkmilləşdirmək vacibdir. HR modaları davam edən təhsil imkanlarını, mentorluq proqramlarını asanlaşdırmalı və onlayn təhsil resurslarına giriş əldə etməlidir.

Ədəbiyyat

1. Beer, M. İnsan Resurslarının İdarə Edilməsinin Harvard Modeli: Baxış və Düşüncə. "İnsan resurslarının idarə edilməsi: ritorika və reallıqlar"da (167-188 səh). London: Routledge.
2. Deleri, J. E. və Roumpi, D. (2017). Strateji insan resurslarının idarə edilməsi, insan kapitalı və rəqabət üstünlüyü: sahə dairələrdə gedirmi? İnsan Resurslarının İdarə Edilməsi Jurnalı,(21-27 səh).
3. 6. Schuler, R. S. və Jackson, S. E. (2014). İnsan Resurslarının İdarə Edilməsi: 21-ci Əsr üçün Mövqələşdirmə. Nyu York: Routledge.
4. Smith, J., & Johnson, A. (2023). İnsan Resurslarının İdarə Edilməsi Modellərinin Tədqiqi: Hərtərəfli İcmal. Journal of Organizational Studies, (45-68 səh).

5. Purcell, J., Kinnie, N., Hutchinson, S., Rayton, B., & Swart, J. (2003). İnsanları və Performans Bağlantısını Anlamaq: Qara Qutunun kilidini açmaq. London: Kadrlar və İnkişaf İnstitutu.

Explaining the Dynamics of Human Resources Models

Summary

By uncovering the complex dynamics of human resource models, this discovery sheds light on the multifaceted nature of modern organizational management. Through classical and contemporary HR frameworks, it emphasizes the crucial role that the journey towards strategic human resource control plays in shaping the success trajectory of organizations. As we delve into the complexities of the rapidly evolving business landscape, the importance of aligning HR models with broader organizational aspirations will undoubtedly become clear. The emphasis on situational elements, the interests of stakeholders, and strategic continuity in the Harvard version reminds us that HR experiences cannot exist in isolation; they must be agile, sensitive, and tailored to the precise context in which organizations operate. The Michigan model highlights the critical need for internal alignment for adventurous integration - harmonizing HR experiences with broader organizational structures, technology, and workforce. This internal nuance is not just a theoretical assembly; it is a real imperative for businesses striving to evolve in alternative and uncertain conditions. In synthesizing these understandings, the passage of strong HR models through theoretical foundations attracts attention. They are involved in strategic choices facilitated by groups, in daily interactions between staff and managers, and in the broad subculture that defines the workplace. The need for continuous development and innovation in HR models is paramount. This proposal aims to outline strategic projects to strengthen current HR models, ensure their alignment with dynamic enterprise environments, and promote superior human capital management. Exploring HRM modules is about providing insights into the complexity and nuances of HRM models, enhancing HRM experiences for organizations, and providing practical results for achieving sustainable competitive advantages in today's dynamic business environment.

Key words: HR models, management of human resources, organizational behavior, talent management, strategic HR, classical HR.

Объяснение динамики моделей человеческих ресурсов

Резюме

Раскрывая сложную динамику моды на управление человеческими ресурсами, это исследование подчеркивает многофакторный характер

современного управления организациями. Через классические и передовые рамки управления человеческими ресурсами, оно выделяет ключевую роль путешествия к стратегическому управлению человеческими ресурсами в формировании траектории достижения организацией успеха. При изучении сложностей быстро развивающегося организационного ландшафта становится ясно, насколько важно согласовать модели управления человеческими ресурсами с амбициями широких организаций. Подчеркнутая акцентом на ситуационные элементы Гарвардской модели, интересы сторон и стратегическую последовательность напоминают нам о том, что опыт управления человеческими ресурсами не может существовать отдельно; он должен быть гибким, чувствительным и адаптированным к конкретному контексту, в котором функционирует организация. Модель MICHIGAN подчеркивает критическую необходимость внутренней адаптации для согласования опыта управления человеческими ресурсами с более широкой структурой организации, технологией и кадровым составом. Эти внутренние тонкости никогда не являются чисто теоретическим монтажом; для бизнесов, стремящихся к развитию в альтернативных и неопределенных условиях, это действительно важное условие. Синтезируя эти представления, привлекательность сильных моделей управления человеческими ресурсами заключается в их теоретических основах. Они включают в себя стратегические решения, принимаемые группами, ежедневные взаимодействия между персоналом и руководителями, а также их роль в определении широкой субкультуры, присутствующей на рабочем месте. Необходимость постоянного развития и инноваций в моделях управления человеческими ресурсами превыше всего. Это предложение направлено на укрепление существующих моделей управления человеческими ресурсами, обеспечение их адаптации к динамичной организационной среде и поощрение управления человеческим капиталом высокого уровня. Исследование модулей управления человеческими ресурсами направлено на предоставление практических результатов, которые улучшат понимание сложности и нюансов моделей управления человеческими ресурсами, совершенствуют опыт управления человеческими ресурсами в организациях и обеспечивают конкурентные преимущества в современной динамичной бизнес-среде.

Ключевые слова: модели управления человеческими ресурсами, управление человеческими ресурсами, организационное поведение, управление талантами, классическое управление человеческими ресурсами.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 25.02.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 08.03.2024

Rəyçi: Dosent. M.P Fərzəliyev

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur

RÜFƏT BABAYEV
Bakı Avrasiya Universiteti
CV58,135 A AK. Həsən Əliyev küçəsi, Bakı 1073
rufet.babayev1997@mail.ru

MALİYYƏ SİSTEMİNİN İNKİŞAFI DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ

XÜLASƏ

İqtisadi sistemlərin inkişafı prosesində bazar iqtisadiyyatı dəyişir və inkişaf edir, həm yerli, həm də beynəlxalq miqyasda qarşılıqlı münasibətlərin bütün formaları inkişaf edir ki, bu da dövlətin rolunu və dövlət nəzarətinin forma və üsullarını inkişaf etdirmək meylini artırır. Bu gün biznesin səmərəliliyi daha çox dövlətdən asılıdır. Bazar bütövlükdə cəmiyyətin mənafeyinə uyğun olaraq iqtisadi və sosial prosesləri tənzimləyə bilmədiyindən dövlətin hüquqi, iqtisadi, sosial, müdafiə, inzibati və s. funksiyalarını yerinə yetirməklə cəmiyyətin iqtisadi fəaliyyətinin bütün sahələrinə təsir göstərir. Siyasi və iqtisadi sabitliyin ən mühüm komponentləri kimi maliyyə, maliyyə institutları və maliyyə sisteminin araşdırılması ən aktual məsələlərdən biridir. Müasir cəmiyyətlərdə maliyyə iqtisadiyyatın bütün səviyyələrini əhatə edir. Fasiləsiz hesablama zəncirində iştirak etməklə yanaşı, sosial-iqtisadi inkişafı, gələcəkdə şirkətin mövqeyinin sabitliyini, ehtiyatını və təsdiqini, qiymətli kağızlar bazarı və s. reallaşdırmaq üçün vəsait ehtiyatının formalaşmasını təmin edir. Bu məqalədə maliyyə sistemi və xüsusilə maliyyənin dövlət tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi müzakirə olunur.

Müasir dövrdə maliyyə fəaliyyətinin, xüsusilə əhalinin sosial müdafiəsinin, iqtisadi böhranların, sosial narazılıqların qarşısının alınması, sosial-iqtisadi inkişafın sabitliyi, maliyyə fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin zəruriliyi şübhəsizdir. Bundan əlavə, dövlətin mühüm vəzifəsi maliyyəyə elə təsir və nəzarətdir ki, əsas metodların həyata keçirilməsi yolu ilə sosial-iqtisadi inkişafın fəaliyyətini tənzimləyir və hərtərəfli maliyyə nəzarətini həyata keçirir. Tədqiqat yanaşmaları formalaşdırılmışdır ki, bu da müasir maliyyə sisteminin mühüm elmi istiqaməti və mütərəqqi inkişafını nəzərdən keçirməyə, maliyyənin dövlət tənzimlənməsinin birləşdirici funksiyalarını müəyyən etməyə və balanssızlıqları aradan qaldırmağa imkan vermişdir.

Açar sözlər: maliyyə sistemi, maliyyənin dövlət tənzimlənməsi, iqtisadiyyat, sosial-iqtisadi inkişaf, cəmiyyət.

GİRİŞ

İstənilən müasir iqtisadi sistemin fəaliyyətinin təmin edilməsində dövlət mühüm rol oynayır. Dövlət öz tarixi boyu asayışı, qanunçuluğu qorumaq, milli müdafiəni təşkil etmək kimi vəzifələri yerinə yetirmişdir. Bundan əlavə, dövlətin əsas vəzifələrindən biri ölkə iqtisadiyyatını tənzimləməkdir. Davamlı sosial-iqtisadi inkişaf üçün sağlam və effektiv maliyyə institutlarının və bazarlarının mövcudluğu həmişə vacib olub, lakin yeni tapıntılar fonunda bu məqsədə çatmaqda maliyyə sektorunun əsas rolu indi daha aydın görünür. Bir çox empirik tədqiqatlar nəinki sağlam maliyyə sisteminin iqtisadi artım və inkişafı ilə sıx bağlı olduğunu sübut etdi, həm də əlaqələrin istiqamətinin maliyyə xidmətinin inkişafından iqtisadi artım və inkişafa doğru olduğuna dair güclü elmi sübutlar təqdim etməyə başladı. Sosial-iqtisadi inkişafın indikatoru kimi iqtisadi artım, iqtisadi struktur, iqtisadi səmərəlilik, maliyyə şəraiti, pul kütləsi, əmtəə və qiymətli kağızlar bazarı, qiymətlər, məşğulluq və həyat səviyyəsi daxildir [1].

Maliyyə sistemi, inkişafı bir çox cəhətdən təşviq edir və inkişaf üçün tələb olunan vəsaitlərin/əmanətlərin bir yerdə tapılmasını və yığılmasını təmin edir. Beləliklə, maliyyə sistemi daha riskli, lakin dəyər yaradan layihələrin reallaşdırılması üçün alətə çevrilir. Bundan əlavə, bu vəsaitlərin bölüşdürülməsində mühüm rol oynayır və onların səmərəli istifadəsini təmin edir. Odur ki, inkişaf etmiş maliyyə sistemi iqtisadi cəhətdən daha səmərəli layihələrin seçilməsinə kömək etməklə yanaşı, resursların bölüşdürüldükdən sonra təyinatı üzrə istifadə edilib-edilməməsinə nəzarət etməklə əhəmiyyətli sosial səmərə verir. Digər tərəfdən, maliyyə sistemi layihə məqsədlərinə nail olmasında qarşıya çıxan risklərin yaxşı idarə olunması üçün təqdim etdiyi xidmətlərlə iqtisadi resursların qorunmasına kömək edir.

İnkişaf etmiş maliyyə sisteminin iqtisadi inkişafa səbəb olması iddiası bir çox tədqiqatçı və bir çox fərqli ekonometrik üsullar tərəfindən dəstəkləndiyi üçün, sözügedən mövzu, akademik tədqiqatlarda müzakirə edilmiş və siyasi dairələrdə ümumi qəbul edilmişdir. Bu güclü “səbəb əlaqəsinin” mövcudluğunun təkcə ölkələr səviyyəsində deyil, həm də sənaye sektorları, firmalar və ev təsərrüfatları səviyyəsində də etibarlı olduğunu göstərən tapıntılar mövcuddur [5, 10].

Maliyyə inkişafı siyasi-iqtisadi təsirləri ilə iqtisadi inkişafa əsas töhfədir. Ədəbiyyatda bəzi tədqiqatlar, məsələn Beck və həmfikirləri (2004) və Honohan (2004) göstərdilər ki, maliyyə inkişafı təkcə iqtisadi inkişafı təşviq etmir, həm də yoxsulluğun azaldılmasında həlledici amildir. Ölkədə maliyyə inkişafının səviyyəsi yüksəldikcə yoxsulluq səviyyəsində əhəmiyyətli dərəcədə azalma müşahidə olunur. Maliyyə inkişafının yoxsulluğun azaldılmasına iki yolla kömək etdiyi qeyd edilir. Birincisi, maliyyə xidmətləri nəhayət yoxsul insanlara çatır və maliyyə inkişafının səviyyəsi artdıqca

onlara yoxsulluqdan qurtulmağa kömək edir. Digər tərəfdən, maliyyə inkişafı iqtisadi inkişafı dəstəkləyir və yoxsulların xidmətlərə adekvat çıxışını dərhal təmin etməsə belə, yoxsulların daha çox qazana biləcəyi iqtisadi mühit yaradır[4, 9].

1. Maliyyənin tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi

2007-2009-cu illərin qlobal maliyyə böhranı maliyyə tənzimlənməsi ilə bağlı müzakirələri intensivləşdirsə də, müzakirələr böhrandan xeyli əvvəl də davam edirdi. Ənənəvi olaraq, maliyyə tənzimlənməsi silos və ya institusional yanaşmaya malikdir. Bu, üç geniş maliyyə sektorunun - bank, sığorta və qiymətli kağızların ayrı-ayrılıqda tənzimləndiyi bir sistemdir. Bununla belə, ənənəvi yanaşmaya meydan oxuyan maliyyə sektoru təkamülünü davam etdirmişdir. Maliyyə bazarının inteqrasiyası qloballaşmanın nəticəsidir. Maliyyə bazarları daha inteqrasiya və mürəkkəbləşdikcə, böhran dövründə maliyyə yoluxma riski artmışdır[3].

Tənzimləmə və nəzarət terminləri müvafiq olaraq müəyyən bir sənaye ilə bağlı qaydaların müəyyən edilməsini onun monitorinqini və icrasını bildirir. Ümumiyyətlə, ədəbiyyatda qeyd olunan maliyyə tənzimlənməsinin məqsədləri dörd qatdır [6].

- (1) istehlakçıları və ya investorları qorumaq;
- (2) maliyyə institutlarının ödəmə qabiliyyətini və maliyyə dayanıqlığını təmin etmək;
- (3) qiymətli kağızlar bazarlarında ədalətliliyi, səmərəliliyi və şəffaflığı təşviq etmək;
- (4) sabit maliyyə sistemini təşviq etmək.

Goodhart və digərlərinə görə (2013) maliyyə sisteminin oynadığı mühüm rol, maliyyə institutlarının üç əsas səbəbə görə tənzimlənməsinə ehtiyac olduğunu diktə edir, yəni: istehlakçıların müdafiəsi, maliyyə sisteminin sabitliyi və səmərəliliyin maksimuma çatdırılması [8].

Maliyyə tənzimlənməsi sisteminin elementləri - növləri, formaları, üsulları iqtisadiyyatın qəbul edilmiş istiqamətdə əlaqələndirilmiş, davamlı inkişafını təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bazar şəraitində dolayı tənzimləmə üsullarına daha çox diqqət yetirilir[15]. Ölkəmizdə iqtisadi prosesin bütün iştirakçıları üçün ümumi, prioritet fəaliyyət sahələri üçün isə güzəştli (imtiyazlı) fəaliyyətin şərtlərini və qaydalarını müəyyən edir; bunlar vergilər, onların dərəcələri, subvensiyalar, güzəştlər, tariflər, sabit qiymətlər, pul, valyuta, gömrük və sosial qaydalar. Bu təsir göstəriciləri əsasında tələb və təklif arasındakı uyğunluğun xarakteri ilə diktə edilən ikinci dərəcəli, bazar yönümlü tənzimləmə elementləri formalaşır: sərbəst qiymətlər, kreditlər üzrə faiz dərəcələri, valyuta məzənnələri, müxtəlif fondların formalaşdırılması standartları və s. daxildir.

Maliyyənin dövlət tənzimlənməsi

Dövlət tərəfindən ictimai istehsalın düzgün istiqamətdə inkişafını korrekt etmək üçün dövlət maliyyə tənzimlənməsi həyata keçirilir. İqtisadiyyatın dövlət maliyyə tənzimlənməsi fəaliyyətinin hər bir konkret mərhələsində makroiqtisadi tarazlığa və iqtisadiyyatın mütərəqqi inkişafına təsir göstərmək üçün sahibkarlıq subyektlərinə maliyyə təsirinin forma və üsullarının dövlət tərəfindən məqsədyönlü və ardıcıl tətbiqi prosesidir[6]. Həmçinin dövlət tərəfindən iqtisadi və maliyyə fəaliyyətinə nəzarət, habelə əhəlinin həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmaq və iqtisadi artımı təmin etmək məqsədilə fəaliyyət göstərən iqtisadi sistemə dövlətin məqsədyönlü təsirinin formasıdır[12].

Falkena və digərləri (2001) maliyyə tənzimlənməsinin əsas məqsədi istehlakçının müdafiəsi və bazarda yüksək iqtisadi səmərəliliyin əldə edilməsidir. İstehlakçının müdafiəsi ya təşkilatın daxilində vəsait saxlayan müştərinin uğursuzluğundan, ya da müəssisənin fəaliyyətinin qeyri-qənaətbəxş olmasından yaranır. Maliyyə sistemləri özlərinə buraxıldıqda, qeyri-sabitlik və yoluxma sehlərinə meyilli olduqları aşkar edilmişdir[7]. İqtisadi inkişafının bu mərhələsində maliyyənin dövlət tənzimlənməsi problemi olduqca aktualdır. Bir tərəfdən özəl sektorun səmərəli fəaliyyətini və onun yüksək gəlirlər əldə etməsini təmin etmək, digər tərəfdən isə tarazlaşdırılmış iqtisadi fəaliyyət üçün ilkin şərtlər yaratmaq üçün sahibkarlıq fəaliyyətinə dövlət müdaxiləsinin optimal dərəcəsini müəyyən etməsi lazımdır[14]

Dövlət maliyyə tənzimlənməsinin həyata keçirilməsinin ilkin şərtləri aşağıdakılardır:

1) İctimai inkişafın obyektiv iqtisadi qanunlarının təsirini nəzərə alaraq, maliyyə tənzimlənməsi prosesi, maliyyə siyasətinin subyektiv planlaşdırılmış istiqamətinə və onun təsərrüfat praktikasında həyata keçirilməsi mexanizminə uyğun getdiyinə görə, bu siyasətin və mexanizmin tədbirləri nə qədər səmərəli və praktikanın tələblərinə cavab verərsə, bir o qədər dolğun olar. Bununla birlikdə təsərrüfat subyektlərinin təsərrüfat qanunlarında və müvafiq iqtisadi qanunlarda əks olunan mənafeələrini nəzərə almaq əsas kateqoriyalardandır.

2) Cəmiyyətin inkişafı üçün onun bütün üzvlərinin fundamental maraqlarını ifadə edən elmi əsaslandırılmış strateji proqramın işlənilməsi hazırlanmasıdır. Proqram dövlətin və aşağı strukturların nizamnamələrini təmin edən ayrılmaz, uzunmüddətli istiqamət kimi müəyyən edilir.

3) Əhəlinin bütün təbəqələrinin, sosial, milli və peşəkar qrupların mənafeələrinin sərbəst ifadə edilməsinə imkan verən fikir ifadəsi üçün demokratik sistemin və onları təmsil edən demokratik təsisatların mövcudluğunun olması. Avtokratik idarəetmə forması qərarların könüllülüynə, cəmiyyət tərəfindən rədd edilməsinə, təhrif olunmuş icraya, dövlət strukturlarının aşağı səmərəliliyinə səbəb olur, bununla: firəvanlığın zahiri görünüşü ilə

cəmiyyət durğunluğa, sosial-iqtisadi geriliyə və deqradasiyaya məhkum olaçaqdır.

4) Ölkədə təsərrüfat fəaliyyətində davranış norma və qaydalarından kənara çıxmalara aydın və operativ reaksiya verən yaxşı fəaliyyət göstərən qanunvericilik sisteminin olması. Sözün daha geniş mənasında, qanunvericilik sistemi “cəmiyyətdə “mənəvi ab-havanın” formalaşmasına töhfə verməlidir ki, onun təsiri qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş normalara görə sırf hüquqi məsuliyyətdən, o cümlədən qərarların icrasına görə məsuliyyətdən kənara çıxır. Həmçinin güc strukturları tərəfindən, yəni bütün iyerarxik idarəetmə strukturunda idarəetmənin keyfiyyəti və səriştəsi nəzərdə tutulur və nizamlanır. Bu müddəa 3-cü bənddə tərtib edilmiş müddəanın hərəkəti olmadan həyata keçirilə bilməz.

NƏTİCƏ

Qlobal Maliyyə Böhranından sonra maliyyə bazarlarının dövlət tərəfindən tənzimlənməsi əvvəlkindən daha effektiv oldu. Maliyyə bazarlarının dövlət tənzimlənməsi çox vacib və aktual mövzudur. Dövlət ölkədə iqtisadi vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün qanunvericilik bazasını təkmilləşdirməli və maliyyə bazarlarına nəzarət üçün maliyyəni artırmalıdır.

Nəzərə alsaq ki, ölkəmizdə maliyyə sektoru hələ də inkişaf mərhələsindədir və borc səviyyələri bir çox ölkələrlə müqayisədə aşağı səviyyədədir, bu mərhələdə maliyyə maarifləndirilməsinin həyata keçirilməsinin həm maliyyə sektorunun sağlam böyüməsinə həm də sektor həm də iqtisadi artım və sosial rifah üçün mühüm töhfə verəcəyi aydındır. Bununla belə vətəndaşlarımızın maliyyə şüurunun artırılması və onların maliyyə məsələlərində məlumatlandırılması həm investisiya qərarları verərkən daha rəşional davranmaq, həm də maliyyə sisteminə inamı artırmaq baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Sonda qeyd etmək lazımdır ki, indiki mərhələdə maliyyə fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi zərurəti heç şübhəsizdir və ilk növbədə əhalinin sosial müdafiəsi, iqtisadi böhranların, sosial sarsıntıların qarşısının alınması, davamlı sosial-iqtisadi inkişaf və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması ilə bağlıdır. Hazırkı mərhələdə dövlət tərəfindən maliyyə tənzimlənməsinin nəzəri və praktiki aspektlərini nəzərdən keçirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, maliyyənin dövlət tənzimlənməsinin rolu durmadan artır.

Ədəbiyyat

1. Arif Şəkərəli Oğlu Şəkərəliyev, Dövlətin İqtisadi Siyasəti: Dayanıqlı Və Davamlı İnkişafının Təntənəsi, Bakı “İqtisad Universiteti” 2011
2. Süleymanzadə Vüsalə Xudabəddin Qızı, “Azərbaycanın Maliyyə Sistemi Və Onun Təkmilləşdirilməsi İstiqamətləri” Mövzusunda MAGİSTR DİSSERTASIYASI, BAKI - 2016
3. Telman Azər Şükürlü, Maliyyə Bazarlarının Qloballaşması Və Transmilli Banklar Mövzusunda MAGİSTR DİSSERTASIYASI, BAKI-2017.
4. Beck, T., Demircuc-Kunt, A. Ve Levine, R., (2004). Finance, Inequality And Poverty: Cross-Country Evidence. World Bank Policy Research Working Paper 3338.
5. Caprio, G. Ve Honohan, P. (2001). Finance And Growth: Policy Choices In A Volatile Wolrd, World Bank, Oxford University Press: New York.
6. Davies, H. And Green, D., 2008. Global Financial Regulation: The Essential Guide. MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall.
7. Falkena, H; Bamber, R; Llewellyn, D And Store, T., 2001. Financial Regulation In South Africa. 2nd Edition. SA Financial Sector Forum
8. Goodhart, C., Hartmann, P., Llewellyn, D., Rojas-Suarez And Weisbrod, S., 2013. Financial Regulation: Why, How, And Where Now? Routledge.
9. Honohan, Patrick (2004). Financial Development, Growth And Poverty: How Close Are The Links? In Charles Goodhart, Ed. Financial Development And Economic Growth: Explaining The Links. London: Palgrave.
10. Levine, Ross (2005). Finance And Growth: Theory And Evidence. Forthcoming In Philippe Aghion Ve Steven Durlauf, Eds. Handbook Of Economic Growth. The Netherlands: Elsevier Science.
11. Rajan, R. Ve Zingales, L., (2001). Financial Systems, Industrial Structure And Growth, Oxford Review Of Economic Policy 17, 467-482.
12. Антипова, Е. П. Финансовое право [Электронный ресурс]: учебное пособие: краткий курс: электронное издание / Е. П. Антипова; Северо-Западный (г. Санкт-Петербург) Фил. Федерального гос. бюджетного образовательного учреждения высш. проф. образования Российская правовая акад. М-ва юстиции Российской Федерации, Каф. административного и финансового права .
13. Брылев И.В. На Тему «Государственное Регулирование Финансовых Рынков» ВЫПУСКНАЯ КВАЛИФИКАЦИОННАЯ РАБОТА, Москва, 2013 с.28

14. С. Ю. Витте Актуальные проблемы финансов [Электронный ресурс]: учебное пособие / Московский ун-т им., Каф. финансов и кредита; [сост. Ефимов В. С.]. — Москва: 2014. , с 47
  15. Морозова Т.Г., Дурдыев Ю.М., Тихонов В.Ф. Государственное Регулирование Экономики. – М.: Знание, 2008. – с 150 .
- Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının Sənədi Azərbaycan Üzrə Ölkə Strategiyası 18 sentyabr 2007-ci il tarixində direktorlar şurası tərəfindən təsdiq edilmişdir
- https://www.ebrd.com/downloads/about/policies/2007-09_18_strategy_for_azerbaijan-azeri_web.pdf
- DÖVLƏTİN SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFINDA MALİYYƏNİN ROLU https://elibrary.az/docs/jurnal/jrn2017_209.pdf

Babayev Rufat Valeh oghlu

**Implementation of state regulation
of the development of the financial system**

Summary

In the process of the development of economic systems, the market economy changes and improves, all forms of mutual relations develop, both in the domestic and international spheres, which increases the role of the state and the development trend of the forms and methods of state control. Today, the efficiency of enterprises depends to a large extent on the state. Since the market cannot regulate the economic and social processes in accordance with the interests of the society as a whole, the state performs legal, economic, social, defense, administrative, etc. functions and influences all areas of the economic activity of the society. Studying finance, financial institutions and the financial system as the most important components of political and economic stability is one of the most urgent issues. In modern societies, finance covers all levels of the economy. In addition to participating in the continuous computing chain, it also contributes to socio-economic development, the stability, reserve and confirmation of the company's position in the future, the securities market, etc. ensures the formation of a reserve of funds for realization. This article discusses the financial system and, in particular, the implementation of state regulation of finance. In modern times, there is no doubt about the necessity of financial activity, especially social protection of the population, prevention of economic crises, social unrest, stability of socio-economic development, regulation of financial activity by the state. In addition, an important task of the state is to

influence and control the finances in such a way that it regulates the activity of socio-economic development through the implementation of the main and carries out comprehensive financial control. Research approaches were formed, which made it possible to consider the important scientific direction and progressive development of the modern financial system, to determine the unifying functions of state regulation of finance and to eliminate imbalances.

Key words: financial system, state regulation of finance, economy, socio-economic development, society.

Бабаев Руфат Валех оглы

Осуществление государственного регулирования развития финансовой системы

Резюме

В процессе развития экономических систем изменяется и совершенствуется рыночная экономика, развиваются все формы взаимоотношений, как во внутренней, так и в международной сферах, что повышает роль государства и тенденции развития форм и методов государственного контроля. Сегодня эффективность работы предприятий во многом зависит от государства. Поскольку рынок не может регулировать экономические и социальные процессы в соответствии с интересами всего общества, государство выполняет правовые, экономические, социальные, оборонные, административные и др. Функции и оказывает влияние на все сферы экономической деятельности общества. Изучение финансов, финансовых институтов и финансовой системы как важнейших составляющих политической и экономической стабильности является одним из наиболее актуальных вопросов. В современном обществе финансы охватывают все уровни экономики. Помимо участия в непрерывной вычислительной цепочке, они также способствуют социально-экономическому развитию, стабильности, резервированию и подтверждению позиций компании в будущем, на рынке ценных бумаг и т.д. обеспечивают формирование резерва средств для реализации. В данной статье рассматривается финансовая система и, в частности, осуществление государственного регулирования финансов. В наше время не вызывает сомнений необходимость финансовой деятельности, особенно социальной защиты населения, предотвращения экономических кризисов, социальных волнений, стабильности социально-экономического

развития, регулирования финансовой деятельности со стороны государства. Кроме того, важной задачей государства является воздействие на финансы и контроль над ними таким образом, чтобы регулировать деятельность социально-экономического развития посредством реализации основных методов и осуществлять комплексный финансовый контроль. Сформированы исследовательские подходы, которые позволили рассмотреть важное научное направление и прогрессивное развитие современной финансовой системы, определить объединяющие функции государственного регулирования финансов и устранить дисбалансы.

Ключевые слова: финансовая система, государственное регулирование финансов, экономика, социально-экономическое развитие, общество.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.02.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 07.03.2024

**Rəyçi: İ.ü.f.d. dos Hacı Ələddin Atdıxan
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**

MÜNDƏRİCAT

NAILA GASIMOVA SIZE STRUCTURE OF BUSINESS ORGANISATIONS	3
AYNURƏ ƏHMƏDOVA SUMQAYIT QIZI MÜASİR DÖVRDƏ İQTİSADİ ARTIMA TƏSİR EDƏN AMİLLƏR	9
ELGÜN NƏCƏFOV PAŞA BANK ASC- DƏ AUDİTOR FƏALİYYƏTİNDƏ RİSKİN TƏHİLİ VƏ ANALİTİK QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ	16
ORXAN MƏHƏRRƏMLİ TİCARƏT MÜƏSSƏLƏRİNDƏ MALLARIN UÇOTU VƏ MAL DÖVRİYYƏSİNİN TƏHLİLİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	21
AYTAC XALIQZADƏ SƏBA ASC-DƏ UZUNMÜDDƏTLİ AKTİVLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	26
SƏDAN DADAŞOVA KAPİTAL BANK ASC-DƏ KAPİTAL EHTİYATLARININ UÇOTU VƏ AUDİTİNİN VƏZİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	31
İLQAR BƏŞİROV AZERGOLD QSC-DƏ ÜMUMİ İSTEHSAL MƏSRƏFLƏRİNİN BÖLÜŞDÜRÜLMƏSİNİN ÜMUMİ ŞƏKİLDƏ DƏYƏRLƏNDİRİLMƏSİ.....	36
ZEYNƏB MƏMMƏDLİ AZZA CAKE HOUSE MMC-DƏ MƏHSULUN MAYA DƏYƏRİNİN UÇOTU VƏ KALKULASIYA SİSTEMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ	41

RƏŞAD KAZIMOV NORM ASC-DƏ HƏYATA KEÇİRİLƏN KAPİTAL QOYULUŞLARININ TƏHLİLİ METODİKASI	46
MEHDİ HƏZİYEV AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ BANKININ MÜHÜM MÜHASİBAT UÇOTU SİYASƏTLƏRİ VƏ AUDİT METODİKASININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	51
ELTUN XƏLİLOV HOLCİM AZƏRBAYCAN ASC-DƏ İSTEHSAL MƏSRƏF BÖLÜŞDÜRÜLMƏSİNİN METODİKASININ TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	56
İLKİN BEHBUDOV SƏMƏRƏLİLİK GÖSTƏRİCİLƏRİNİN TƏHLİLİ PRİNSİPLƏRİ VƏ METODOLOGİYASI.....	61
URFAN ƏLİYEV ATA SIĞORTA ASC-DƏ İDARƏETMƏ UÇOTUNUN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	66
SAHİB ZEYNALOV İNSAN RESURSLARI MODELLƏRİNİN DİNAMİKASININ AÇIQLANMASI	71
RÜFƏT BABAYEV MALİYYƏ SİSTEMİNİN İNKİŞAFI DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ.....	77

**"Elm və təhsil" nəşriyyatının direktoru:
professor İnal Məmmədli**

Dizayn: **Zahid Məmmədov**
Texniki redaktor: **Yadigar Bağirova**

Çapa imzalanmış **06.03.2024**.
Şerti çap vərəqi **5** Sifariş № **256**
Kağız formatı **70x100 1/16**. Tiraj **300**.

---

*Jurnal "Elm və təhsil" nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.*

E-mail: elm.ve.tehsil@mail.ru

Tel: 050 201-05-58

Ünvan: Bakı, İçəri şəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.